



Městští muzikanti, Brémy



Odpočívající námořník, Hamburk

## Knihy mého dětství (K 130.výročí narození Jiřího Mahena)

JIŘÍ RAMBOUSEK\*

*Je dvojitý čas. Jeden můžeme měřit loktem, buzolou a sextantem. Jako se vyměřují ulice a pozemky. Ale naše vzpomínka, ten druhý časoměřič, nemá nic společného s metrem a měřicem, desetiletími a hektary. Staré je, nač se zapomnělo. A všecko, nač jsi nezapomněl, bylo včera. Měřidlem nejsou hodiny, nýbrž cena. A nejcennější je dětství, ať veselé, nebo smutné. Nezapomínejte na to, co je nezapomenutelné. Myslím, že vám tuto radu nemohu dát dost brzy.*

Erich Kästner

Před sto třiceti lety, 12. prosince 1882, se v rodině čáslavského pekaře Antonína Vančury narodil syn Antonín, budoucí spisovatel Jiří Mahen, který se z českých autorů žijících v Brně nejvýrazněji zapsal do dějin české literatury dvacátého století. O Mahenovi jsem víckrát psal, ale jen jednou, v občasníku Společnosti Jiřího Mahena *Milíř*, jsem se před lety zmínil o tom, že jsem v dětství Mahena poznal i osobně. Po otcově smrti jsem také provázel svou maminku, když ji Mahen pozval k návštěvě brněnské veřejné knihovny, která dnes nese jeho jméno. Knihovna sídlila tehdy ve školní budově v Rašínově ulici 3. Dnes jsem asi jeden z mála žijících Brňanů, kteří mají na Jiřího Mahena konkrétní osobní vzpomínky. Článek o četbě svého dětství nemohu proto začít jinak než hrstkou těchto vzpomínek na autora *Kamarádů svobody a Janošika*. Nebudu se zabývat Mahenovými knihami pro děti, ale tím, jak Mahen kdysi dávno ovlivnil mou klukovskou četbu.

Můj otec Stanislav Rambousek byl od roku 1921 prvním knihovníkem české městské knihovny v Jihlavě, zřízené teprve po vzniku republiky. Od roku 1927 byl také jednatelem Spolku veřejných obecních knihovníků, jehož předsedou byl Jiří Mahen. Pokladníkem byl tehdejší kolínský knihovník František Štork. S Mahenem si otec tykal a oba si vyměnili kolem 350 dopisů a sdělení. Mahen, který jezdil na jednání a schůze do Prahy, se někdy stavoval v Jihlavě, aby s otcem projednali knihovnické záležitosti. Ty se tehdy týkaly například příprav k vydání sborníku *Knihovna jako instituce národní* (1928), snah o zvýšení státních a obecních příspěvků na rozvoj knihoven a vyjednávání se Spolkem československých knihovníků, řízeným převážně knihovnickými činovníky z Prahy, kteří měli málo porozumění pro potřeby knihoven a knihovníků z menších měst. Právě proto vznikl konkurenční SVOK. Nakonec se v roce 1935 oba spolky dohodly a sloučily se v Ústřední spolek československých knihovníků.

\* Autor tohoto článku, literární historik a dlouholetý člen redakční rady našeho časopisu, se 26. prosince letošního roku dožívá 85 let.

Mahen i Rambousek se stali členy jeho výkonného výboru a Mahen byl později jedním ze čtyř místopředsedů. Vzájemná korespondence mezi Mahenem a mým otcem však i po zániku Spolku veřejných obecních knihovníků v neztenčené míře pokračovala.

Dne 9. listopadu 1937 můj tatínek ve věku pouhých čtyřiceti let náhle zemřel. Zradilo jej nemocné srdce, oslabené těžkým záskrtem v dětství. Na anginu pectoris tehdy léky nebyly a invazivní zásahy do srdeční krajiny ještě medicína neznala. Stejně jako například Jiří Mahen a František Halas se otec jezdil léčit do Poděbrad, ale to bylo vedle léků, které měly jen zmírňující účinky a nic neléčily, to jediné, co se tehdy dalo dělat. Snad by bylo trochu pomohlo, kdyby se otec vzdal své práce i všech kulturních aktivit a vedl život invalidy, ale o tom nechtěl ani slyšet.

Jiří Mahen tehdy přijel do Jihlavy a promluvil na tatínkově pohřbu. V té době byl už vážně nemocen, ale nemohl tušit, že má před sebou jen půldruhého roku života. Při rozloučení mi řekl, abych jej oslovoval „strýčku“. Pak mi podvkrát, k Vánocům 1937 a 1938, kdy mi bylo deset a jedenáct let, poslal z Brna dárek, každý rok dvě knihy. Přesto, že měl spoustu práce a starostí, na kamarádova malého kluka ani po roce od otcovy smrti nezapomněl.

Tři ze čtyř Mahenem vybraných dárků byly knihy o přírodě. Autorem knihy Bobří byl indiánský náčelník a znalec kanadské přírody, anglicky píšící běloch, který se původně jmenoval Archibald Belaney (1888–1938), ale pak přijal indiánské jméno Šedá Sova čili Wa-Ša-Quan-Asin. Bylo to vyprávění o přátelství a příhodách indiánského děvčátka (a také jejího bratra) se dvěma malými bobříky. V poválečném novém překladu Jakuba Markoviče zní název knihy *Sejdžo a její bobříci* a jméno autora je i u nás uváděno v anglické verzi jako Grey Owl. Druhý svazek měl českého autora. Byla to obsáhlá a poutavá kniha o zvířatech a příhodách lovců i chovatelů *Na svobodě a za mřížemi*, kterou napsal ornitolog a zoolog Josef Jirsík (1898–1956).

Další knížka nebyla primárně určena mládeži, byly to pestré memoáry profesionálního lovce žraloků Williama E. Younga *Tygrí hlubin*. Nejvíce pro mne tehdy znamenal Mahenův dárek k Vánocům 1937, *Stateční kapitáni*, dobrodružný román Rudyarda Kiplinga (1865–1936) s ilustracemi Zdeňka Buriana, přeložený Pavlou Moudrou.

O *Statečných kapitánech* se píše jako o viktoriánském „bildungsrománu“ čili románu, který zachycuje vývoj hrdiny a vlivy, které na něj působily. Kipling, jeden z duchovních otců skautingu, byl z levicových pozic kritizován jako obháje nerovnosti mezi lidmi různé barvy pleti. Ještě naše *Malá československá encyklopedie*, nemálo poznamenaná dobou normalizace, Kiplinga v roce 1986 charakterizuje jako autora „*děl zobrazujících skutečnost z kolonialistického pohledu příslušníka nadřazené bílé rasy a idealizujících britský imperialismus*“. V takto vyhocené podobě jde samozřejmě o nesmysl, ale něco pravdy na této kritice je. Kipling se narodil v Indii, a i když strávil většinu života v Anglii

a Spojených státech, označoval se po vzoru svých rodičů za Indoangličana – a není pochyb, že rané dětské zážitky ovlivnily jeho pohled na svět.

Ve stejné době jako *Statečné kapitány*, román o proměně rozmazleného mladíka v muže, jsem tehdy četl *Knihy džunglí*, ale ty ve mně trvalejší dojem nezanechaly. Možná jsem četl úspěchaně, ale především pro mne zvířecí hrdinové ani Mauglí nebyli příliš přitažliví. I dnes mám raději, píše-li spisovatel o tom, co se děje kolem nás, než když vymýšlí nereálné nebo platnost zákonů fyziky a chemie popírající příběhy. Páni prstenů a Harry Potterové se svými fantastickými dobrodružstvími u mne pochopení nenajdou. To je ovšem soud diktovaný osobním vkusem, nezkouším tím říct nic o hodnotě zmíněných knih a významu jejich autorů.

Ještě jedno Kiplingovo dílo na mne v mládí silně zapůsobilo. Byla to báseň *Když...*, kterou do češtiny přeložil Otokar Fischer. Jsou lidé, kteří tuto báseň nemají rádi, připadá jim didaktická a moralistická, hlásající snad i jakousi nietzscheovskou nadčlověčí morálku, ale mně se v době dospívání velmi líbila – podobně jako Majakovského *Ne, to není mládež...*, kterou nepřeložil Majakovského privilegovaný překladatel Jiří Taufer, ale snad Ilja Bart („*Ne, to není mládež, kdo vodkou hrdlo si prolévá...*“ – a dál už to dnes neumím). Kiplingovo *Když...* jsem poprvé četl v knize *Jak studovat*, jejímž autorem byl Jan Hořejší. Několikrát vydanou knihu o tom, jak organizovat svůj čas a duševní práci, doplnil Hořejší vybranými citacemi z různých autorů, mezi nimiž byla Kiplingova báseň. I ve věku počítačů a internetu je důležité, aby studenti věděli něco o technice duševní práce – psal o tom i T. G. Masaryk v brožurce *Jak pracovat* a také Komenský ve stati *Jak dovedně užívati knih, hlavního nástroje vzdělání*. Skok od Mahenových dárků ke Kiplingově básni a knize Jana Hořejšího není tak krkolomný, jak by se mohlo zdát. I Mahen totiž napsal dodnes cennou brožurku o shromažďování a organizování vědomostí a četbě vůbec. Jmenuje se *Knížka o čtení praktickém* a vyšla v Brně roku 1924.

Snad mi nebude zazlíváno, když se pochlubím, že několik krátkých dopisů a lístků napsal Jiří Mahen i přímo mně. Hned po tatínkově pohřbu začal spolu s třebešínským osvětovým pracovníkem Antonínem Skálou připravovat knížku *Památce Stanislava Rambouska* (Spolek Osvětový dům, Jihlava 1938) a už 12. listopadu 1937 o tom psal mé mamince. K dopisu připojil zmínku o mně: „*Pěkně prosíme, abyste Jiříka, kdykoliv ho přivezete do Brna, vždycky poslala k nám do knihovny za „strýčkem“*. *Nesmí být teď tak opuštěn.*“

Korespondenční lístek z 18. listopadu a dopis ze 4. prosince 1937 se rovněž týkaly sborníku, ale už 17. prosince 1937 odesílá Mahen vánoční pohlednici s adresou *Jirka Rambousek, studující, Jihlava, Steinova 50* a s textem: „*Milý Jirko, pozdravuj pěkně mamičku a buď zdrav! Tvůj strejda Jejda Mahen.*“ Krátce nato přišla zásilka knížek s vizitkou a tužkou psaným vzkazem „*Jirkovi s pěkným pozdravením!*“ Za dárek jsem poděkoval a v půli ledna 1938 mi Mahen na korespondenčním lístku odpověděl: „*Milý Jirko, jsem rád, že se Ti*

knížka o statečných kapitánech líbila. Čtli jsme ji vždycky na realce s kluky s nadšením. Pozdravuje Tě srdečně Tvůj strejda J. Mahen. 15. I. 38.“

Datum 24. února 1938 má Mahenův strojem psaný dopis mojí mamince. Mahen se v něm zmiňuje o domluvě s Eduardem Milénem, který pro pamětní publikaci nakreslil otcův portrét. Dopis končí: „Pozdravujte Jirku. Ať mně časem napíše pár řádků. Váš Mahen.“ Nevím už, jak jsem tehdy – samozřejmě s matčiným přispěním – na Mahenovu výzvu reagoval. Na jaře vyšel sborník, do něhož vedle Mahena přispěli i další knihovníci a osvětoví pracovníci, a 23. dubna 1938 posílá Mahen na mou adresu korespondenční lístek s tímto textem: „Milý J., děkuji Tobě i mamičce za dopis. Jsem rád, že se Vám to líbilo, ale mohlo to být důkladnější. Pozdrav! Tvůj strýc Mahen.“ Podtržená zmínka o důkladnosti se patrně týkala toho, co Mahen v dopise o připravované publikaci (z února 1938) formuloval slovy, že knížka zřejmě dopadne dobře, třebaže „...naši knihovníci ovšem nemají dost fantazie, aby dovedli napsat věci opravdu z gruntu, ale s tím jsem počítal“.

Pak přišly knihy k Vánocům 1938, opět s vizitkou a rukopisným vzkazem na jejím rubu: „Milý J., maličkost od strýce, abys věděl, že na Vás nezapomíná! Pozdravuj maminku! Pěkné svátky! 20. XII. 38.“ Následovalo mé poděkování a poslední Mahenův korespondenční lístek s datem 8. února osudného roku 1939, opět s adresou „studující“ – ve skutečnosti jsem do priny nastoupil až v září 1939: „Milý Jiří, děkuji hezky za dopis. Neomlouvej se, že pradědeček měl »špatnou úpravu« nebo špatnou docházku. Dělej mamince radost, nic nemůžeš mít hezčího na světě! Pozdravuj a buď, milý Jirko, zdrav! Tvůj strejda Mahen.“ Asi jsem se Mahenovi omlouval za písmo a úpravu svého dopisu a zmínil se při tom, že jsem levák, který musí psát pravou rukou, takže v krasopisu nijak nevynikám. Možná jsem také psal, že oba moji dědečkové (osobně jsem ani jednoho z nich nepoznal) psali nečitelně. Na to pravděpodobně Mahen reagoval slovy o pradědečkovi a úpravě.

Pak už přišlo z Brna jen smuteční oznámení že Jiří Mahen 22. května 1939 zemřel. Hlavním důvodem Mahenova hemingwayovského rozhodnutí odejít ze světa bylo vážné onemocnění, ale vedle toho i žal nad smutným koncem první republiky a obavy, jaké hrůzy přinese nacistická okupace jeho zemi a knihovně, kterou vybudoval. Jako Otokar Fischer nebo Karel Čapek byl i Mahen nepřímou obětí Hitlerovy šílené snahy ovládnout celou Evropu a svět.

\* \* \*

Dětské čtenářské a divadelní zážitky ulpí v mysli a zůstávají v ní i ve stáří, kdy se zužují obzory a zhoršuje paměť i smysly. Marcel Proust v esejí Dnové četby napsal: „Žádný den svého dětství jsme snad neprožívali tak zplna, jako dny domněle neprožité, dny strávené s oblíbenou knihou. (...) Četba z dob dětství vyryla... v nás tak lahodnou vzpomínku (a mnohem vzácnější podle našeho dnešního soudu než obsah tehdejší zbožňované četby), že probíráme-li se ještě dneska knihami z dětství, jako bychom přímo uchovali kalendáře uplynulých

dnů s nadějí, že spatříme jednou na jejich stránkách odlesky domovů a rybníků, které již neexistují.“ (Překlad Miloš Hlavka.) Ale dost sentimentality, nechci psát banality o tom, jakou radostí bylo najít pod vánočním stromkem vytouženou knížku, spíše se, věren svému povolání, pokouším letmo charakterizovat některé oblíbené autory a jejich díla.

Asi vůbec první knihou, kterou jsem už někdy v první třídě opravdu celou několikrát přečetl, byly Ladovy příběhy kocourka Mikeše, a to nejdříve jejich první díl *O Mikešovi* – a pak postupně další, tehdy samostatně vycházející části *Do světa*, *Cirkus Mikeš & Kludský* a *Zlatý domov*. Humorné, ale i dojemné příhody mluvícího kocoura a jeho přátel vycházely, pamatuji-li se dobře, nejprve na pokračování ve skromném dětském časopise *Radost*, který měl růžovou obálku s Alšovou kresbou a který jsme odebírali ve škole. Druhý populární hrdina z živočišné říše, Sekorův *Ferda Mravenec*, rovněž dílo výtvarníka a spisovatele v jedné osobě, přišel v knižní podobě pro mne pozdě. Jako malý jsem však rád čítal Sekorův ilustrovaný seriál o Ferdovi Mravenci, který tehdy vycházel na pokračování v příloze *Lidové noviny dětem*.

Samozřejmě, že jsem prošel také obdobím klasických pohádek a pověstí. Erbenovy pohádky jsem četl ve výboru nazvaném *Báje a pověsti slovanské*, v němž jsou přetištěny i málo známé pohádky a bajky, které Erben čerpal z folkloru různých slovanských národů. Toto vydání Erbena ilustroval Vlastimil Rada a jeho ilustrace by si rozhodně zasloužily reedici. Málo známé je, že Rada pohádky sám vybral a uspořádal do tří úhledných svazečků. Z Jirákových *Starých pověstí českých* s ilustracemi Věnceslava Černého mě v dětství nejvíce zaujal *Opatovický poklad*, vyprávění o truhlách plných zlata a stříbra, ukrytých v podzemních prostorách kláštera.

Krásné dětské knihy vydávalo Vydavatelství Družstevní práce, k jehož předním členům patřil i Jiří Mahen. Představitelé družstva si vážili toho, že brněnský knihovník je podporuje a píše do jejich časopisu *Panorama*, a rádi vydávali i soubor Mahenových vybraných spisů, i když to z hlediska nakladatelského zisku nebyl nijak výnosný podnik. Zakládajícím členem a jihlavským důvěrníkem DP byl i můj tatínek. Po únoru 1948 ko-



Titulní list Josefa Lady ke knize Jiřího Mahena *Co mi liška vyprávěla*

munisté nejprve sloučili DP s nakladatelstvím Mír a pak úplně zrušili. Škoda, že se po Listopadu 89 nenašel nikdo, kdo by se pokusil nezávislé vydavatelské družstvo se slavnými tradicemi vzkřísit a obnovit. DP vydávala pro své členy kvalitní literaturu bez prostřednictví knihkupců, a tedy výrazně levněji. Role Družstevní práce a jejích časopisů v kultuře let 1922–1947 je dnes už známá spíše odborníkům než širší kulturní veřejnosti.

Jednu z dětských knih Družstevní práce jsem s nadšením četl nedlouho po Ladově Mikešovi. Byla to slavná *Žabákova dobrodružství* anglického autora Kennetha Grahama (1859–1932) s původními, zčásti pastelkami malovanými ilustracemi Josefa Čapka. V angličtině se kniha, poprvé vydaná už v roce 1908, jmenuje *The Wind in the Willows*, tedy *Vitr ve vrbách*, ale u nás, kde vyšla roku 1933, jí překladatelka Míla Grimmichová dala název, který se pak už ani v dalších vydáních nezměnil. *Vitr ve vrbách* tvoří nyní její podtitul.

Grahamova knížka svědčí o tom, jak výborně znal její autor roztodivné lidské povahy. Než se naplno věnoval literatuře, byl Kenneth Grahame dlouhá léta vysokým bankovním úředníkem a poznal dění v lidském mraveništi opravdu důkladně. V *Žabákových dobrodružstvích* jsou i verše – ty přeložil Jaroslav Seifert, také věrný člen Družstevní práce a člen jejího představenstva.

Jednu kapitolu ze *Žabákových dobrodružství* jsem si často připomínal v době, kdy jsem byl už dávno dospělý. Krtek, který se nastěhoval k přítelkyni



Ilustrace Vlastimila Rady k Erbenově pohádce *Víla* (Ze Slovincska)

Kryse, jde se svou kamarádkou zimní krajinou, oba jsou už unaveni, ale Krtek pojednou zaslechne nebo spíš pocítí tajemný signál, který kromě něho nemůže vnímat nikdo jiný. Poutníci jsou nedaleko Krtkova opuštěného podzemního bytu a starý domov si Krtka zavolal. Krysa ochotně změnil plán cesty a oba pak prožijí vánoční večer v Krtkově skromném bydlíšti. Přítelkyně Krysa chválí všechno, co na dvorku i uvnitř vidí, a oba pozvou dovnitř sbor polních myšek, které jim zazpívají koledu. Kenneth Grahame věděl, že možnost vrátit se do míst, s nimiž jsme svázáni od prvních let života, nelze žádným bohatstvím nahradit. Na tuto Grahamovu vánoční epizodu jsem si v minulých letech vzpomněl vždycky, když někdo z přátel nebo příbuzných odešel do exilu. Rozhodnout se pro emigraci tehdy



znamenal, že exulanti s velkou pravděpodobností už nikdy nespátí svůj domov a svou zem. I takový světoobčan, jako byl Jiří Voskovec, který říkal „*Doma jsem tam, kde si pověším klobouk*“, na své mládí a sázavský dům své rodiny často a se smutkem vzpomínal. Je to patrně z jeho dopisů rodině a Janu Werichovi.

Třicátá léta byla zlatou dobou dobrodružných a detektivních příběhů, v nichž hrály roli děti, dětská chytrost a dětská touha po spravedlnosti. Klasický příběh tohoto druhu napsal na konci dvacátých let německý autor Erich Kästner, rodák z Drážďan (1899–1974). Jeho kniha, kterou milovaly děti v celé Evropě, se jmenovala *Emil a detektivové*. Kästner byl vtipný, ne náhodou vynikl také jako satirický básník, a uměl své postavy dobře charakterizovat. Kdo poznal Emila Tischbeina a berlínské kluky, kteří Emilovi pomáhali chytit drzého vlakového zloděje, už na ně asi nikdy nezapomene.

Knižku *Emil a detektivové*, která u nás vyšla v Synkově nakladatelství (to vydávalo také Haška) s původními ilustracemi Waltera Trierera, jsem četl s vtipnou předmluvou překladatelky Jarmily Haškové (1887–1931), vdovy po autoru Švejka. Později vyšel ještě novější překlad Jitky Fučíkové. Kdysi jsem oba překlady srovnával a při vši úctě k překladatelskému umění Jitky Fučíkové se mi text Jarmily Haškové zdá vtipnější a hovorovější, bližší městské mluvené češtině. Překlad *Emila a detektivů* (1932) byla jedna z posledních literárních prací Jarmily Haškové.

Kreslíř a ilustrátor Walter Trier (1890–1951) byl pražský rodák z německo-židovské rodiny. V Praze také studoval a znal se s představiteli pražské německé literatury, jako byli Max Brod, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch a další. Ve 20. letech působil v Berlíně, ale po Hitlerově nástupu k moci emigroval do Anglie. Ilustroval také německý překlad Bassovy *Klapzubovy jedenáctky*. Za druhé světové války žil v Anglii a jako kreslíř londýnského německého týdeníku, vydávaného antifašistickými exulanty, komentoval svými kresbami např. tragédii Lidic a atentát na Heydricha. Mezi jeho přáteli a spolupracovníky byl i náš Adolf Hoffmeister.



Ilustrace Vlastimila Rady  
k Erbenově pohádce **Stojša a Mladen**  
(Ze Srbska)



Ilustrace Zdeňka Buriana  
k dobrodružnému románu R. Kiplinga  
**Stateční kapitáni**

knih ještě vonících tiskařskou černí, ale určených do stoupy. Byly mezi nimi i dětské knížky a také v Brně vzniklá příručka o meziválečné literatuře, kvůli níž jsem se s pomocí přátel do haly dostal a pár výtisků v kufru auta odvezl.

Erich Kästner později napsal vzpomínkovou knížku *Když jsem byl malý kluk* (česky 1957), v níž se dočteme, že jako chlapec prohodil se svou maminkou nejen naše, tehdy ovšem německými obyvateli osídlené Jizerské hory, ale i velkou část Čech. Kästner na rozdíl od většiny německých levicových spisovatelů po převzetí moci Hitlerem neemigroval. Byl několikrát vyslýchán gestapem, ale podařilo se mu fašistickou diktaturu přežít, aniž z vlastní zkušenosti poznal život vězně koncentračního tábora. Nesměl publikovat, ale leccos napsal pod různými pseudonymy nebo vydal v sousedním Švýcarsku. Na konci války nacisté díky přimluvě přátel z filmových kruhů Erichu Kästnerovi dovolili – opět pod pseudonymem – napsat scénář k jednomu z prvních německých barevných filmů *Baron Prášil*. Po pádu nacismu žil Kästner v Mnichově.

Uvědomuji si, že odbočuji od hlavního tématu, ale jako pamětník časů okupace musím ke zmínce o filmu *Baron Prášil* (německy se prohaný šlechtický mluvka jmenuje Münchhausen) připojit polemickou poznámku k tomu, co jsem četl v nějakém článku o kultuře válečných let. Kdosi tam vytykal Čechům, že za války bez zábran chodili do kin na německé filmy. To, že je nebojkotovali, je prý důkaz

Kästnerovy knížky byly v roce 1933 spolu s Švejkem, díly bratří Mannů, básněmi Heinricha Heina a mnoha dalšími knihami stovek žijících i dávno mrtvých autorů z celého světa za pokřiku demagogických hesel páleny na nacistických hranicích a Erich Kästner se v davu diváků dokonce díval na to, jak členové SA vhadzují jeho díla do ohně. V roce 1983 jsem k padesátému výročí nacistického pálení knih napsal článek do brněnského časopisu *Věda a život*. Nemohl jsem ho podepsat a samozřejmě jsem také nemohl napsat, že podobného nekulturního jednání jako nacisté se po únoru 1948 a v letech 1970–1972 dopouštěli i naši komunisté. Na začátku sedmdesátých let jsem na vlastní oči viděl rozlehlou halu pražského národního podniku Sběrné suroviny (byla neda-leko holešovického nádraží), plnou

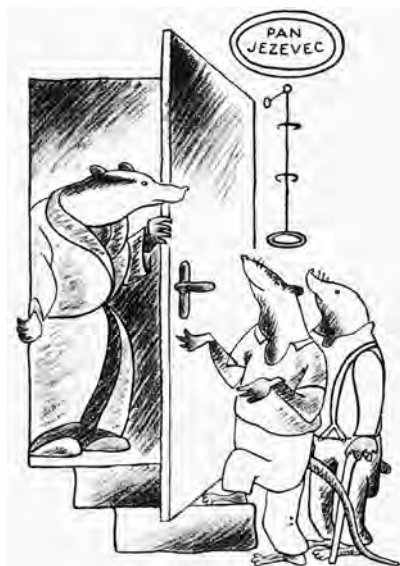
nedostatku národní hrdosti. Je to hloupá a flagelantská urážka vlastního národa. Nechodilo se jenom na vysloveně rasistické a propagační filmy, jako byl například známý *Žid Süss* režiséra Veita Harlana. Němečtí filmaři i sám Goebbels věděli, že lidé potřebují zapomenout na útrapy války, a točili většinou veselohry nebo intimní dramata, někdy lepší, častěji horší, ale s dobrými herci. Víc se samozřejmě chodilo na české filmy, ale byly i německé, které stály za vidění. Dodnes se z těch dob pamatují na dobrou studentskou veselohru *Májová bowle* z roku 1944 s oblíbeným Heinzem Rühmannem v hlavní roli. Teprve nedávno jsem se dočetl, že nacisté *Májovou bowli* původně zakázali, protože prý propaguje neúctu k autoritám, ale snímek nakonec povolení získal a promítal se i u nás, zatímco protičeský a rasistický barevný film (režiroval ho rovněž Harlan) *Die goldene Stadt*, který se odehrává v Praze, se nacisté vůbec neodvážili v protektorátu hrát, promítal se jenom v Německu.

Psát o dětech odhalujících darebáky a zločince nebyl Kästnerův vynález, to dělal už Twainův Tom Sawyer se svým kamarádem Huckleberry Finnem, ale nový byl moderní svět, který do těchto knížek vstupoval a který tehdejší kluky a holky fascinoval – život ve velkoměstech, letadla, mezinárodní rychlíky, auta, zaoceánské parníky a sport. Kästner se svým Emilem a dalšími knihami, jako byly *Emil a tři dvojčata*, *Létající třída* nebo *Kulička a Toník*, měl u nás řadu následovníků: brněnského J. V. Plevu, Josefa Heyduka, Františka Langera, Václava Řezáče a třeba i méně známého Jiřího Medulu (pseudonym Josefa Kuchynky), téměř Kästnerova epigona. Ilustrace k Medulově detektivce *Modrý Mauritius* byly jednou z prvních prací později slavného Jiřího Trnky.

Ještě jeden příběh z moderního velkoměsta mě tehdy, když mi bylo asi deset let, tak zaujal, že se k němu občas vracím i jako dospělý. Knížka se jmenovala *Vaškův vítězný gól* a jako autor byl na jejím titulním listu uveden B. Szenes. Vyšla v Hokrově řadě Robinson, v níž vycházely i Ransomovy příběhy Vlaštovek a Amazonek. Kniha o osudech chudého chlapce na gymnáziu, které navštěvují převážně studenti ze zámožných a vlivných rodin, je doplněna nepodepsaným dodatkem o pravidlech a historii kopané. Z autorství podezírám



Ilustrace Zdeňka Buriana  
k románu **Stateční kapitáni**



Ilustrace Josefa Čapka  
k **Žabákovým dobrodružstvím**  
K. Grahama



Ilustrace Josefa Čapka  
k **Žabákovým dobrodružstvím**  
K. Grahama

ilustrátora knížky Ondřeje Sekoru, který byl mj. také sportovním redaktorem a napsal první česká pravidla ragby.

O autorovi jsem celé roky nevěděl nic než to, že je Maďar (ale ani tento údaj v knize není, čteme v ní pouze „Přeložila Ing. Helena Rýparová“). Překladatelka dala postavám česká jména a děj přenesla z Budapešti do Prahy. Teprve z internetové Wikipedie jsem zjistil autorovo křestní jméno a další pozoruhodné údaje. Béla Szenes (1894–1927) byl maďarský dramatik, autor dětských knih a žurnalista, v Maďarsku plně asimilovaný Žid. Zemřel mlád, už ve věku 33 let, a zanechal po sobě dceru a syna. Dcera Chana, původně zapsaná do matrik jako Anikó Szenesová (1921–1944), pobouřena zprávami o nacistických krutostech vůči Židům, se ve studentských letech připojila k sionistické mládežnické organizaci připravující odchod do Palestiny, tehdy mandátního území spravovaného Velkou Británií. Hana Szenesová tam přijela v roce 1939 a o tři roky později se jako dobrovolnice přihlásila do britské armády. Výcvik absolvovala v Egyptě a seskočila pak spolu s dalšími více než třiceti parašutisty na území bývalé Jugoslávie. Skupina měla přejít do Maďarska a narušovat transporty Židů odvážených do koncentračních táborů. Po zprávě, že celé Maďarsko obsadili nacisté, ustoupili ostatní spolubojovníci od původního plánu a definitivně se připojili k jugoslávským partyzánům. Hana Szenesová trvala na splnění zadaného úkolu, ale byla blízko hranic

zatčena a krutě mučena. Gestapo zatklo i její matku. Přesto, že Hanu nacisté týrali a vyhrožovali jí popravou milované maminky, odmítla prozradit kódy, kterých užívali parašutisté pro spojení se základnami, a kromě svého jména neřekla gestapáckým tyranům vůbec nic. Nacisté ji odsoudili k smrti a v roce 1944 ji popravili. Pásku přes oči odmítla, chtěla svým vrahům vidět do tváří. Chana Szenesová psala také básně a písňové texty a na svobodě i ve vězení si vedla deník, který se dochoval a byl vydán. Dnes je Chana izraelskou národní hrdinkou a v Izraeli jsou po ní mj. pojmenovány ulice a jeden z kibuců.

Mezi poslední knihy, jež jsem četl ještě za otcova života, patří dnes už klasický dobrodružný příběh Johana Fabricia *Plavčící kapitána Bontekoea*, vydaný v Družstevní práci, a také *Růžový ostrov* od známého francouzského humanisty, básníka, dramatika a prozaika Charlese Vildraka. Druhé vydání Růžového ostrova (1930) ilustrovala pro nakladatele Jana Fromka malířka Toyen. Díky Toyeniným ilustracím přesahuje dnes cena této knihy tisíc korun. Pokračování Vildrakovy dětské knihy *Osada Růžového ostrova*, mělo už jiného nakladatele, překladatele i ilustrátora.

Skutečným bestsellerem u nás i v dalších zemích byly ve třicátých letech příhody, které prožívaly Vlaštoky a Amazonky, dětští hrdinové knížek anglického novináře a spisovatele Arthura Ransoma (1884–1967). Rád si po letech vybavuji pořadí, v jakém ransomovky vycházely. První byl *Boj o ostrov*, kniha, při jejíž četbě se mladí čtenáři seznámili s hlavními hrdiny celé série a prožili s nimi jejich letní prázdniny. Titul *Boje o ostrov* v originále zněl *Swallows and Ama-*



Ilustrace Waltera Triaera ke knize Ericha Kästnera **Emil a detektivové**



Medulovu knihu **Modrý Mauritius** (1937) ilustroval mladý Jiří Trnka



Jiná Trnkova ilustrace k detektivce **Modrý Mauritius**

zons. Pak postupně vyšli *Trosečníci z Vlaštovky*, *Prázdniny na moři*, *Zamrzlá loď kapitána Flinta* a *Potopená loď*. Nacistická okupace a válka, ale i náš tupý režim na začátku padesátých let vydávání knížek anglického autora přerušily, takže ostatní díly slavné řady jsem buď nečetl vůbec, nebo je četl až jako dospělý, když je četly moje děti. Polsko-německý literární kritik Marcel Reich-Ranicki měl pravdu, když ve svých pamětech *Můj život* napsal, že „praktické následky železné opony pro duchovní život ve východoevropských zemích si lidé dnes už vůbec nedovedou představit“. Týká se to i kontinuity literatury pro děti.



Svou knihu **Hoši od Bobří řeky** vyzdobil Jaroslav Foglar vlastními drobnými obrázky

Ransomovy knížky mají poutavý a pestrý děj, v němž však zpravidla nebývá nic, co by se – třeba i u nás – nemohlo odehrát při táboření a prázdninových hrách. Rodiče a dospělí, až na protivnou pratetu Amazonek, dětem rozumějí a respektují jejich právo prožít volné dny po svém. Dětem ve všem pomáhají, mají je rádi, ale netrpí přehnaným strachem. A děti většinou vědí, co si mohou a nemohou dovolit.

Po úspěchu *Boje o ostrov a Trosečníků* poslal Ransome své hrdiny pod vedením kapitána Flinta, strýčka obou Amazonek, a starého námořníka Petra Kachny (jehož si původně Titty vysnila při svých hrách) i do Karibského moře bojovat s opravdovými piráty. Jde vlastně o travestii slavných příběhů o hledání pokladů, v níž Ransome vědomě opustil reálné prostředí.

Překladateli ransomek byli Bohumil Štěpánek, Z. Horáková, Jaromír Hořejš a po válce Zora Wolfová. První tři překladatelé ponechali anglické reálie a příjmení postav, ale zároveň patrně nechtěli, aby v knize bylo příliš mnoho slov s neznámou výslovností. Z Vlaštovek Johna, Susan, Titty a Rogera ponechal Štěpánek jména posledních dvou, ale z Johna udělal Jana a ze Susan Zuzanu. Kapitánku Amazony Nancy, snad kvůli podobnému zvuku jména nebo s narážkou na naši pověst o dívčí válce, překřtil na českou Vlastu. Štěpánek, Horáková i Hořejš také – možná na přání nakladatele Hokra – měnili názvy knih. Pováleční mladí čtenáři, kteří zdědili dětské knihy po rodičích, četli



Ilustrace Zdeňka Buriana k Foglarovým  
**Hochům od Bobří řeky**



Ilustrace Ondřeje Sekory  
ke knize **Vaškův vítězný gól**

staré ransomovky se stejným zájmem jako kdysi já, a když kulturní politika začala být přece jenom rozumnější, pokračovali četbou nových, před válkou nevydaných příběhů. Museli přitom vzít na vědomí změnu ve jménech některých hlavních postav. Překladatelka Zora Wolfová vrátila Nancy a Johna, ponechala však počestěnou Zuzanu. Měnily se také názvy (*Prázdniny na moři* se nyní jmenují *Petr Kachna*, v originále *Peter Duck*). Je to vcelku drobnost, ale možná by bylo bývalo rozumnější ponechat jména hrdinů a zejména tituly knížek v podobě, na niž si zvykla první generace českých čtenářů.

Teprve když se v šedesátých letech ve studovně staré brněnské univerzitní knihovny objevilo poslední vydání *Britské encyklopedie*, dověděl jsem se podrobnosti Ransomova pestrého životopisu. Arthur Ransome, ačkoliv jeho otec byl vysokoškolským profesorem historie, opustil studium chemie v rodném Leedsu a odjel do Londýna s úmyslem zahájit literární kariéru. V roce 1913, kdy jeho jméno bylo už poměrně známé, opustil ženu a dceru a odjel do Ruska studovat ruský folklor. V letech 1914–1918 byl válečným dopisovatelem *Daily News* v Rusku. Byl bezprostředním svědkem ruské únorové i říjnové revoluce a osobně se setkal s Leninem i Trockým. Jeho druhou manželkou (po rozvodu s první chotí v roce 1924) se stala bývalá osobní sekretářka Lva Trockého Jevgenie Petrovna Šelepinová. V roce 1919 sehrál Arthur Ransome důležitou zprostředkující roli při jednání o příměří mezi Estonskem a bolševiky. Žil potom s Jevgenií v Tallinu u Finského zálivu a napsal knihu o cestě jachtou po Severním moři. Po návratu do Anglie byl podezírán, že špionážně působí ve prospěch sovětského Ruska, ale zároveň byl podle anglické verze Wikipedie už od let první světové války příležitostným agentem britské Intelligence Service. Dnes jezdí turisté, kteří v dětství četli jeho knihy, soukromě i v hromadných zájezdech do severozápadní Anglie, aby zblízka poznali místa, kam Ransome umístil dějiště svých příběhů.

Na konci třicátých let a v prvních letech války, kdy už jsem pomalu přestával číst knížky pro mládež, mě ještě zasáhla vlna foglarovek, blízkých mi i tím, že jsem byl až do doby, kdy nacisté Junáka zakázali, členem jednoho z jihlavských skautských oddílů. Knížky Jaroslava Foglara (1907–1999) nesporně měly a dosud mají kladný vliv na hodnotovou stupnici a charakter mladých čtenářů. V letech nacistické okupace také vrcholil zájem o lov tzv. bobříků, Foglarovy důmyslné varianty na systém skautských zkoušek. Mnozí tehdejší kluci se snažili podobat Rikitanovi nebo Mirku Dušínovi a díky četbě foglarovek poznali, jakou cenu má sportovní zdatnost, ale i pravdomluvnost, čisté svědomí a obětavé kamarádství.

Foglarovy příběhy o napravení těch, kdo sešli z cesty, jako byla *Chata v Jezerní kotlině* nebo *Přístav volá*, posilovaly za války také vzdor proti nacismu. Jaroslav Foglar sice nedovedl zobrazit složitější charaktery a nebyl vynikající stylista, ale zato rozuměl mladistvé touze po romantice a byl mistr thrillerové atmosféry – Stínadla, Vontové, ježek v kleci, ale i Zelená příšera v jeho nejlepší



a nejznámější knížce *Hoši od Bobří řeky*, to jsou motivy a zápletky, bez nichž by naše dětská literatura byla mnohem chudší.

Ve Foglarových knížkách sice vystupují buď vzorní „klad'asové“, nebo kluci dočasně podlehnoucí svodům moderního světa, jako je kouření, hospody a alkohol, ale Foglarovo černobílé vidění světa a prostý vyprávěcí styl mladí čtenáři rádi přijímali. Jejich estetická měřítká jsou poněkud jiná než u vzdělaných dospělých konzumentů kultury. Milovníkům Foglara také nevadilo, že (na rozdíl třeba od Ransoma, který je ovšem mnohem větší spisovatel) jsou hrdinové jejich oblíbeného autora převážně mužského rodu, děvčata jsou nanejvýš jakousi vzdálenou kulisou děje.

V době totality byl Foglar s výjimkou šedesátých let zakázaný autor, jeho knížky nejenže po léta nesměly vycházet, ale byly také vyřazeny ze všech školních a veřejných knihoven. V roce 1985 vyšel slovník autorů dětské literatury, v němž vůbec nebylo heslo Jaroslav Foglar, ač šlo o nejpopulárnějšího českého spisovatele písničích výhradně pro mládež a tvůrce prvního původního komiksového seriálu, známých *Rychlých šípů*, navíc i o autora překládaného do cizích jazyků. Podíl na úspěchu *Rychlých šípů* měl ovšem také kreslíř dr. Jan Fischer (1907–1960), bohužel předčasně zemřelý aktivní účastník odboje proti nacismu.

Komunističtí vládci nad kulturou si sami uvědomovali, že svými zákazy jen posilují Foglarovu popularitu. Snad díky tomu vyšlo – nečekaně a překvapivě – na samém konci totality nové vydání *Hochů od Bobří řeky* (1987), zaštitěné předmluvou normalizační literární veličiny a bývalého skauta Alexeje Pludka, autora ohavného pamfletu *Vabank*, ostouzejícího náš osmašedesátý rok.

Zvláštní příhrádka v seznamu mé četby asi do dvanácti let tvoří knihy, které ve svých ne tak dávných školních letech četli moji rodiče. Z matčiny dětské knihovničky jsem kdysi přečetl historickou povídku *Vitův robenec* od dnes dávno zapomenutého autora Josefa Brauna (1864–1891). Z otcových knížek si vzpomínám na četbu deštivých prázdninových dní u babičky v Jaroměři – zažloutlé stránky dvou svázaných ročníků *Malého čtenáře* z počátku dvacátého století. Dodnes mám v paměti román na pokračování, ve kterém jakýsi napodobitel Julese Vernea psal o výpravě na Mars a setkání s Mart'any.

Zjistit, co četli a měli rádi mladí čtenáři a čtenářky mezi osmi až šestnácti lety v jednotlivých dekádách a režimech dvacátého století – to by byl zajímavý úkol pro někoho, kdo se zabývá sociologií literatury a výchovou příštích generací.



Andy Warhol, Bratislava

## **PUBLIC ART** **(Umění ve veřejném prostoru)**

JAROSLAV SEDLÁŘ

V posledních letech se rozšířil pojem „Veřejný prostor“, který často užívají poslanci, ministři, novináři, média i různí operátoři. Označují jím prostor mimo privátní sféru, většinou však prostor urbánní, spadající pod veřejnou správu. Umění ve veřejném prostoru nemůže pěstovat stát, protože veřejný prostor patří do vlastnictví měst a obcí. Pouze statutární města, například Praha, Bratislava, Berlín, Brémy, Hamburk a jiná, mají dvojitou funkci, fungují jako stát i jako komuna. Do veřejného prostoru se nyní zařazuje také umění jako *Umění ve veřejném prostoru* a myslí se tím souhrnně pojmenování uměleckých děl různých epoch a stylů, která nachází každý v komunálním veřejném prostoru, tedy v městských parcích, na ulicích nebo na náměstích a na městských domech (eventuálně i v příměstské volné přírodě, i když zcela výjimečně, příkladem může být venkovní socha úplně mimo město – svatý Kryštof u dálničního obchvatu u Olomouce, kterou vytvořil sochař Marius Kotrba). Pojem souvisí se vznikem veřejného prostoru zhruba od 19. století. Časové a obsahové rozpětí umění ve veřejném prostoru zahrnuje tedy více než sto padesát let, a to od doby osazování náměstí a kašen v parcích pomníky a sochami až po současné sochařské výtvořky, ale i happeningsy a intermediální aktivity. Zahrnujeme sem i politicky objednané pomníky, pamětní desky nebo hlavy slavných generálů, prezidentů a významných vědců ( Václava Havla v Praze, generála Pattona v Plzni, Rastislava Štefánika v Bratislavě). Ty patří k tradičním památkám. Moderní sochařské umění však představuje už v pravém slova smyslu novou kategorii tvůrčího úsilí i novou sociologickou entitu. Snad prvním, možná i nejranějším pokusem v tomto smyslu byla v Německu akce „Plastik im Freien“ v roce 1953 v Hamburku, která se snažila přiblížit každému občanovi moderní umění prostřednictvím výstavy ve veřejném prostoru. Proslulým příkladem moderního umění ve veřejném prostoru pak byla výstava a nakonec i trvalé zakoupení a umístění sochy nazvané *Nana* od Niki de Saint-Phalle na okraji Starého města v Hannoveru v roce 1974, která se stala předmětem silných sporů. Jako nejmarkantnější příklad může být jmenována také skulptura *Klidný provoz* (Ruhender Verkehr) od Wolfa Vostella z roku 1969 v Kolíně nad Rýnem. Po kontroverzních sporech o sochu *Nana*, o její vystavení a zakoupení došlo v Hannoveru k ukliďnění. Vývoj v tomto smyslu ve městě, experimenty s uměním na ulicích v letech 1970 až 1974, poprvé poukázaly na bezprostřední souvislost témat umění a vnějšího zviditelnění města. Umělecká díla, zejména

sochy, se stávají podstatnou částí *tváře města*. Takové dílo je ve veřejném prostoru symbolem, který upoutává pozornost a vyvolává reakce kladné nebo záporné, láká turisty a rozvíjí tedy turistický ruch. Navíc návštěvníci města i turisté dnes preferují na rozdíl od verbálních podnětů vizuální upoutávky, které jsou již schopné sdělovat nám jednoduchá poselství.

To otevřelo veřejné diskuse (debaty) o úloze moderního umění v obraze města. Po dlouhých politických sporech se stala Nana z roku 1974 počátkem rozšiřování sochařské míle v Hannoveru, která pokračovala v roce 1986. V roce 2000 byla celá akce završena osmi objekty. V letech 1990 až 1994 pokračovaly projekty v ulicích, a to především akcí tzv. BUSSTOPS (autobusových zastávek), jejichž nejvýznamnější částí byly umělecky pojednané autobusové zastávky. Moderní umění se poté stalo ve veřejném prostoru od roku 1970 samozřejmostí a od té doby se průběžně rozvíjí dále. Město se tak zároveň stalo bohatě vybavené „uměním bez střechy“ („Kunst ohne Dach“, jak ho nazval Ludwig Zerull v roce 1992).

Umění ve veřejném prostoru se nemusí realizovat jen formou stálých, pevných nebo statických instalací, nýbrž také formou akcí nebo jinými současnými uměleckými formami, např. jako streetart (graffiti). Nejznámějším dílem soudobého umění ve veřejném prostoru bylo např. Zahalení Reichstagu (Reichstagsverhüllung), které realizovali landartisté Christo a Jeanne-Claude v Berlíně roku 1995.

Dalším tradičním odvětvím je umění na stavbách, do kterého ať už na vnější straně nebo uvnitř, zhruba od roku 1930, investovali veřejní nebo privátní stavebníci značnou sumu určenou pro zamýšlenou uměleckou výbavu realizované stavby.

Vnímání umění ve veřejném prostoru se mění s požadavkem demokratizace umění právě v období let 1960 až 1970. Už v pozdních šedesátých letech vy-



N. Armutidis, Odpočívající vinař, Mikulov

hlásil Hilmar Hoffmann, tehdejší kulturní referent města Frankfurtu nad Mohanem, heslo *Kultura pro všechny* („Kultur für alle!“). K tomuto heslu se pak začala hlásit další města a jejich kulturní správy. Dnes se pod ním angažují četné komunální úřady a zasazují se za umění ve veřejném prostoru; za tím účelem organizují umělecké soutěže a mediálně prezentují stav umění v obci. Po roce 1989 se k nim postupně připojují také městské úřady ve východoevropských oblastech.

Od roku 1973 rozvinul rozsáhlým způsobem umění v Brémách Volker Plagemann, vedoucí kulturního úřadu, který se zasadil o program a zároveň o vyhlášení *Umění ve veřejném prostoru*. V roce 1980 odešel do Hamburku, kde vybudoval, počínaje rokem 1981 až dosud, snad největší program pro umění ve veřejném prostoru. Zabezpečil trvalé financování a dlouhodobé plánování vytváření uměleckých děl pro město ve výši 1 milionu marek ročně a kromě toho prosadil, aby do programu byla přenesena i zodpovědnost stavebníků a architektů za umění na veřejných stavbách ve městě na kulturní správu města. U kulturní správy města byla potom zřízena umělecká komise složená ze soukromých odborníků a expertů. Mimo tento program byly nepravidelně organizovány zvláště velké projekty: „*Halle 6*“ 1982 k otevření kulturní továrny i Kampnagel; „*Jenisch-Park Skulptur*“ 1986 s dvanácti mladými německými sochaři v Jenischparku; „*Hamburg Projekt 1989*“ společně s Uměleckým spolkem v Hamburku a *Kunsthau Hamburg* se 40 umělci v celém vnitřním obvodu města, a to paralelně k velké mezinárodní výstavě, z níž vzešel v roce 1997 požadavek pokračovat s experimentálním uměním; dále to byla akce nazvaná „*AUSSENDIENST*“ 2000/01 s četnými výstavními proměnami a s 21 umělci. Většina umělců si vždy mohla zvolit sama svá díla a vybrat si dokonce místo ve městě pro svůj výtvar. Přitom byly samozřejmě respektovány všechny dřívější památníky na hamburském městském území.



Čumil, Bratislava

Brémští občané pozměnili úpravu umění na stavbách, která platila od roku 1952 až do roku 1973 a převedli prostředky ze stavebního záměru k žádostem o vybudování soukromých domů, na kterých se mohla uplatnit také umělecká díla. V té souvislosti se hovořilo o *Umění ve veřejném prostoru* („Kunst im öffentlichen Raum“). Podpora umění vycházela však už tehdy spíše z komunálního než ze státního podpůrného programu. Z dnešního hlediska to byl dobově omezený specifický proces, typický pro poválečnou situaci v Německu, který se postupně vytratil, tedy jev okrajový, nicméně charakteristický, protože ilustruje poměrně ranou snahu estetizovat veřejný prostor, zbavit ho šedivosti a připravit pro turistický ruch, který se začal silně rozvíjet právě po skončení druhé světové války.

Sousloví umění ve veřejném prostoru můžeme používat bez ohledu na způsob financování uměleckého díla. Umělecké dílo ve veřejném prostoru by mělo být i nadále podporováno státními institucemi, oblastními korporacemi, státními a městskými muzei, ale také soukromými muzei, galeriemi, výrobními podniky, podpůrnými spolky nebo jednotlivými sponzory. Vítána jsou i umělecká díla vytvořená k obecnému užítku bezplatně přímo umělci. Městské úřady vypisují soutěže; o ty je mezi umělci velký zájem, protože veřejné zakázky vzhledem k malé poptávce po sochařských dílech nejsou příliš časté, příjmy umělců klesají a pro mnohé umělce jsou právě jen ony příležitostí získat honorář. A tak v národních nebo mezinárodních uměleckých soutěžích nejsou trojnásobné počty účastníků ničím neobvyklým. Přitom bývá pozváno zpravidla maximálně 20 umělců k jediné realizaci návrhu, kterou může získat pouze jeden umělec. Honorováno je samozřejmě pouze první místo a honorář mnohdy sotva pokryje autorovy náklady. Vedle toho existuje forma vyzvání k umělecké soutěži. Bývá osloveno 5 až 10 umělců, jejich návrhy jsou pak postupně rozšiřovány do komunálního prostoru. Na umění ve veřejném prostoru v žádném případě nepři-



Hry dětí, Bensonův park, Loveland (USA, stát Colorado)

spívá jen stát nebo město, ale často se využívá k jeho financování také sponzorů a soukromých spolků, například ve Švýcarsku je aktivní Spolek ARTPUBLIC (Verein ARTPUBLIC).

Umění ve veřejném prostoru může být v Německu, Rakousku, Švýcarsku a v mnohých dalších zemích každým volně vyobrazováno, pokud je trvale instalováno ve veřejném prostoru nebo je z tohoto prostoru viditelné (často bez pomocných prostředků). Žádnou panoramatickou svobodu pro sochařství neznáme např. z Francie, Belgie, Japonska a USA.

Vizuální umění ve veřejném prostoru v „reálném kapitalismu“, tak nazval a na internetu publikoval Pavel Karous svou stať shrnující podmínky pro uměleckou tvorbu ve veřejném prostoru u nás. Cituji doslova: „Nová Věčnost? Po roce 1989 se otevírá dnes již 20leté období vývoje mladé demokracie a výsledek její kulturní politiky. Na okraj kulturního spektra vystrčené umění ve veřejném prostoru se bohužel nenachází v dobrém stavu. Za vinu může být považována především ztráta jakékoli koncepce v této oblasti na pomezí výtvarného umění, architektury a urbanismu. To se stalo především v důsledku zániku ‚4% zákona‘ v architektuře, který ukládal věnovat jedno až čtyři procenta s celkového rozpočtu stavby na výtvarné řešení. Tento stavební zákon ovšem není vynálezem diktatury proletariátu a neměl by s ní být ani spojován. Zcela běžně podobný předpis s o něco nižším procentem funguje například ve většině velkých amerických městech. Na západě již zaostalá hesla ‚volná ruka kapitálového trhu‘ a ‚maximální vytěžitelnost plochy‘ se u nás stala novou, bohužel i na urbanismus aplikovanou mantrou našeho kapitalistického zřízení. Tato krize umění ve veřejném prostoru má kořeny i v nedůvěře veřejnosti v exteriérové plastiky jako k ideologickému nástroji. V neposlední řadě je na vině nejen mizivá finanční, ale i ideová podpora umění ve veřejném prostoru a kultury obecně ze strany vlády a magistrátů. Nahrává tomu celková společenská nálada, kdy je upřednostňován soukromý prostor na úkor prostoru veřejného (symbolem může být přeměna veřejně přístupného lesoparku v soukromé golfové hřiště). Naši současní představitelé totiž většinou chápou kulturu jako obtížnou ‚senkruvnu‘, která jenom pohlcuje finanční zdroje, ale neuvědomují si, že investice do kultury přinášejí v dlouhodobém horizontu společnosti více než třeba těžký průmysl. A tak budeme-li porovnávat minulý dvacetiletý režim s dvaceti lety toho současného, a to pouze ve velmi úzkém ohledu ‚výtvarného umění ve veřejném prostoru‘, s politováním zjistíme, že jsme drtivě prohráli! Po revoluci v roce 1989 se situace výrazně změnila, umění sice nepodléhá žádné ideologicky podchycené komisi, ale zato neexistuje téměř žádná veřejná zakázka a tím méně výběrová soutěž. Bez tendrů nejsou tudíž ani žádní odborní komisaři (s ideou nebo bez ní), kteří by současné umění v ulicích našich měst prosadili. Chce-li výtvarník vstoupit do veřejného prostoru dnes, musí se uchýlit buď k ilegální intervenci, jako například umělec pracující pod pseudonymem Epos 257 svou ‚okupaci veřejného prostoru‘ na Palackého náměstí, nebo mu nezbyvá



„Dívka“ Antala Staška, Praha 4

vhodná díla pro stálé osazení. Naopak příkladu nehodný je způsob osazování uměleckých objektů ve veřejném prostoru v Praze. Městské části Prahy totiž málokdy seberou odvahu k vypsání řádné sochařské soutěže, zato se rádi ujmou daru, a tak podle lidové moudrosti „darovanému koni na zuby nehled“ postupně infiltrují hlavní město výtvoři podprůměrných, ale produktivních figurativních sochařů, jako je Lea Vivot nebo Anna Chromy.

*Lea Vivot, Lavička neřesti, před budovou Business Centra Sazka, Anna Chromy, Pláž svědomí, před Stavovským divadlem Vladimír Preclík, Pomník*

*Druhému odboji, Klárov.* Připomeňme také časté osazování soch od příslušníků generace dávno za tvůrčím zenitem, jako například plastiky Olbrama Zoubka pro exteriér Komerční banky ve Spálené ulici nebo v roce 2008 umístěný pomník Druhému odboji od Vladimíra Preclíka v prestižním prostoru na Klárově či instalování bronzového pomníku Tarase Ševčenka na náměstí Kinských. Kontroverzní bývalý starosta Prahy 5 Jančík nedávno svévolně osadil socrealisticky a špatně namodelovanou sochu básníka Ševčenka, který v Čechách nikdy nebyl, aby si získal podporu ukrajinské loby. Podobnou nevoli u odborné veřejnosti způsobuje plánovaná protekční instalace kýčovitě plastiky Michaela Jacksona



Duch vody (Wassergeist),  
Berlín, Spandau



ve veřejném parku na Letenské pláni, za kterou stojí tentokrát jiný politik s nedobrou pověstí Pavel Bém. Návštěvníci Prahy se tak mohou těšit na novou sochu blízko místa bývalého Stalinova pomníku, tenkrát možná s nápisem „s poděkováním všeho pracujícího lidu Čech a Moravy Velkému kormidelníkovi popu a vyjádření věčné loajality kultuře MTV“ za Větrelce a volavky Pavel Karous 2011.

Kromě označení „umění ve veřejném prostoru“ se ujal termín ARTPUBLIK, který vznikl ve Švýcarsku na jaře roku 2012, a to po výstavě ve Fontanaparku ve městě Chur, na které vystavil vedle dalších svoji sočturu Ležící (Liegende) sochař Josephsohn, socha dnes stojí na Poštovní ulici (Poststrasse) tamtéž. Ve Fontanaparku byla vystavena díla dalších renomovaných švýcarských umělců. Ti vytvořili svá díla mimořádně pro soudobou výstavu nazvanou: „Sejte, sklízete, buďte šťastní“ (Säen, ernten, glücklich sein). Právě Josephsohnova socha se stala z hlediska umístění ve veřejném prostoru podnětem pro založení Spolku ART-PUBLIC (Verein ARTPUBLIC), který založili Luciano Fasciati, Alda Conrad, Nicole Rampa. Ti zcela v duchu hesla výstavy Säen, ernten, glücklich sein prohlásili: „Chtěli jsme touto soudobou výstavou ve Fontanaparku udělat lidem radost a kromě toho také probudit zájem o umění vůbec.“ (Conrad Weitnaer). Úmyslem skupiny bylo podporovat optimistické umění blízké lidem, vzdálené oficiálním nadživotním pomníkům diktátorů, generálů a celebritám nejrůznějšího druhu.

To je nový postoj k umění ve veřejném prostoru. Je zřejmé, že do veřejného prostoru se umisťují sochy stylově odlišné, od realistických až po zcela abstraktní. Mají zde své místo. Umístění soch je důležité z mnoha aspektů a prostředí díla je rozhodující pro jeho vnímání nebo pro pozorování. V tom smyslu je též akceptováno, odmítáno nebo se stává předmětem útoku vandalů. A jako tak často je i předmětem otazníků, dotazů nebo zpochybňování: Co je umění, jaké by mělo být, jak ho



Socha Franze Kafky v Praze,  
autora J. Róna



Běžící dívka, Ostrava,  
autor K. Gebauer



Meninas (Dvorní dámy v háčkovanych šatech), Düsseldorf

definovat, k čemu vůbec je? Často je tomu tak, jak napsal Karous: „Naši současní představitelé totiž většinou chápou kulturu jako obtížnou ‚senkrvnu‘, která jenom pohlcuje finanční zdroje.“

Proti pomníkům, památníkům a zahradním sochám na soklech, sloupech a na kašnách, i proti abstraktním plastikám, které stojí na soklech a drží se v podstatě konzervativního pojetí sochy, zaplňují dnešní ulice, náměstí a parky naprosto nově pojaté plastiky, které stojí bez soklu přímo na dlažbě, na trávníku uprostřed procházejících lidí, jako by chtěly být součástí městského shonu. Jsou přímým pokračováním hyperrealismu, který vyšel z pop-artu a můžeme je zařadit do stylu konzumní společnosti, který otevřel právě pop-art, a který jakoby v nich ještě dozníval. Přesně jak to vyhlásil švýcarský spolek ARTPUBLIC (Verein ARTPUBLIC), Säen, ernten, glücklich sein. Už hlavní představitel pop-artu



Fotograf (Paparazzi), Bratislava



Hovory na lavičkách, Bělehrad

George Segal věnoval mimořádnou pozornost v duchu pop artu všedním motivům opakujícím se pravidelně v běžném životě – spojoval sádrové figury s reálnými předměty, *Žena myjící si nohy ve skutečném umyvadle* (1960), *Rock and Roll Combo* (1964), *Okno restaurace I* (1967, sádrové figury se skutečným oknem). Segalovy postavy jsou sestaveny z předmětů světa, který vytvořil sám člověk a z kterého se nedá uniknout; proto se staly také symboly pro jeho uzavřenost do pevných norem soudobé kultury, a tak Segal ve skutečnosti využitím reálných předmětů všedního světa stupňoval pravdivý obsah svých figurálních sestav. Zvláštní pozornost věnoval činnostem, které se denodenně opakují, přecházení ulice, holení, praní prádla, pití kávy, sezení u stolu, tedy banálními jevům, které ovšem tím povyšoval na podstatné znaky života, spontánní a přirozené. Na první pohled uvěříme tomu, že máme před sebou hrubé naturalistické vyobrazení.



Miminka, Praha, autor. D. Černý



Kentaur, obytný dům  
u hlavního náměstí, Lvov

úkľidu, muž při čtení, nebo stojící žena se závesnou taškou přes rameno. Hansonovy plastiky jsou provedeny v životní velikosti, sochař na nich nevynechá jediný detail, malé nebo obézní a velké tělo, skutečné vlasy, křečové žíly, krevní podlitiny. Obléká je do oděvů z obchodů second hand a doplňuje rekvizitami odpovídajícími jejich sociálnímu zařazení. Pocit skutečnosti u diváka je pak stupňován ještě tím, že plastiky neumísťuje na sokly nebo na podesty a podstavce, nýbrž přímo na zem, mezi diváky.



Schöner Naci, Bratislava

Také Duan Hanson vychází z pop artu, inspirován Segalovými sádrovými sochami. Také on tvoří polyesterové nebo sklolaminátové sochy na základě sádrových odlitků snímaných přímo z živých modelů. Usiluje tím přímo o maximální iluzi reality. Jeho naturalistické sochy zobrazují současné lidské typy americké společnosti v jejich typickém osobním, sociálním a politickém životním stylu, obsáhly velkou oblast života, od autopořetů až k rockerům, od uklízečky až k průměrné paní domácí, *Žena s nákupním vozíkem* (Supermarket Lady, 1971), od dělníků až k drogově závislým. Jeho postavy ztuhly v situacích, které by mohly být ve své banalitě normálně sotva uvědoměle vnímány: paní při

přirozeném postoji při zběžném pozorování zaměňovány s živými aktéry událostí, *Starý muž na lavičce*, *Žena s dítětem v kočárku*, *Cestovatel* (Traveller, 1985). *Žena se závesnou taškou přes rameno* je často vnímána v Ludwigově sbírce v Čáchách jako návštěvnice muzea.

I Ron Mueck má s americkými hyperrealisty, zejména s Hansonem, společné technologické postupy. Stejně jako Hanson i Mueck vytváří své sochy ze sklolaminátu, polyesteru a latexu, a navíc z daleko flexibilnějšího silikonu. Následně je barví a doplňuje o detaily, vlasy a oblečení. I to ho zařazuje mezi hyperrealisty. Jeho sochy vykazují mimořádný hmatový smysl, typický pro sochařství a jeho vnímání, a to i přes svou velikost, která v dějinách byla vyhrazena vždy především zobrazování bohů, vojevůdců a vládců, vyjadřují



Nana od Niky de Saint Phalle na sochařské míli v Hannoveru

lidskost, zranitelnost a jsou plné přirozených pudů a běžných lidských situací. Orientoval se na společenské prostředí a umělecky stojí jeho styl v protikladu k abstrakci a nonartificiálním stylům.

V Bensonově parku soch ve městě Loveland (USA, stát Colorado) jsou zobrazeny také lidské a zvířecí plastiky plné přirozených pudů ve svém životním prostředí, muž odpočívající po skončené práci na lavičce, kluci závodící na bicyklech nebo hrající si děti, jak to známe i u nás ze hry „kolo, kolo mlýnský“, vlk nebo orel atd. V Düsseldorfu přímo na ulici mezi procházejícími se vášnivě přou dva muži, v Bratislavě je několik soch, které vznikly po roce 1989 jako pokus oživit centrum města obklopené budovami bank a odcizené podobně



Pasáček vepřů (Schweinehirt), Brémy

vtipnými, veselými, event. groteskními sochami, jejichž obliba u turistů vedla k oživení centra dalšími a dalšími sochami. Je to dnes již proslulá plastika z kanálu vykukujícího Čumila na Starém městě z roku 1997 nebo socha známého bratislavského podivína ze začátku 20. století, který bloudil městem ve staromódním sametovém svrchníku a kolemjdoucí zdravil smeknutím cylindru a ženám se dvorně klaněl (Schöner Náci). Bratislava má i sochy Napoleona opírajícího se o lavičku, s typickým třírohým kloboukem, s kterým se rádi fotografují turisté, Paparazziho, fotografujícího za rohem procházející občany, ale i Andy Warhola, rodáka ze Slovenska, který patřil k předním umělcům pop-artu v USA. Proslulé jsou plastiky v ulicích a na náměstích v Brémách, těžící z klasických pohádek – Měštští muzikanti, Kejklíř, Pasáček vepřů, v Berlíně Duch vody, Skokan aj., v Bělehradě Hovory na lavečkách, na domě u hlavního náměstí ve Lvově Kentaur, Miminka D. Černého v Praze, Běžící dívka K. Gebauera v Ostravě, Dívka Antala Staška a velké množství soch v evropských i amerických městech, které všechny mají oživit město nekonvenčními a radostnými sestavami. Jsou to sochy zřetelně vycházející z hyperrealismu Hansonova a Mueckova, ba až z pop artových soch George Segala. Stejně jako oni, věnují i tito jejich vnuci zvláštní pozornost často banálním jevům, které ovšem tím povyšují na radostné znaky života, spontánní a přirozené, oživují jimi zašlé legendy, pohádky i dětské hry, revitalizují městské prostory, obohacují městskou komunu o nové prvky estetického citění, které běžného občana přivádějí k novému vnímání uměleckého díla a k pochopení jeho fungování v lidském životě.



Skokan, Berlín



Šauklif (Gaukler), Brémy

## **Náš rozhovor**

### **Rozhovor s doc. MUDr. Marií Bouchalovou, CSc.**

Byl jsem vyzván redakcí Universitas, abych doc. MUDr. Marii Bouchalové, CSc., u příležitosti jejího životního jubilea položil několik otázek týkajících se její práce výzkumné i pedagogické na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity. Je obdivuhodné, jak rozsáhlou a mezinárodně plně respektovanou výzkumnou studii o růstu a vývoji dětí dokázala realizovat v tehdejších relativně skromných podmínkách. Její výsledky se mohou stát inspirací i pro mladé začínající vědecké pracovníky.

#### **Váš profesní život je spojený s lékařskou fakultou, od kdy a jak dlouho jste na fakultě působila?**

Na LF jsem se zapsala před prázdninami v roce 1947 po složení maturitní zkoušky na reálném gymnáziu v Uherském Brodě. Přijímací zkoušky tehdy ještě neexistovaly a studium bylo pětileté, směr pouze všeobecný. Vše změnila reforma v roce 1950. Zavedla přijímací zkoušky, semestrální studium převedla na ročníkové, studenty přiřadila do ročníků podle vykonaných zkoušek a v ročnicích ustavila studijní skupiny se společným programem stáží a seminářů. Stáže byly za studia zcela novým prvkem, dříve mohli odpromovat i studenti, kteří na žádném zdravotnickém pracovišti nebyli. Studium bylo prodlouženo na šest let a později ještě rozděleno na směr všeobecný, pediatrický a stomatologický. Pediatrický směr byl po roce 1990 zrušen. Studium jsem dokončila v roce 1953 a začala pracovat na infekčním oddělení dětské nemocnice v Brně. Setkala jsem se tam ještě s posledními případy poliomyelitidy. Později jsem se přihlásila do konkurzu na místo asistenta Ústavu sociálního lékařství a byla přijata. Pracovala jsem tam pod vedením profesorů E. Tománka, A. Žáčka a J. Holčíka přes 40 let.

#### **Čím jste se na Ústavu sociálního lékařství zabývala?**

V oblasti pedagogické činnosti jsem se věnovala tématu péče o matku a dítě. Se skupinou pražských a brněnských pediatriů jsem spoluvytvářela základy sociální pediatrie, jež se snažila o zabezpečení podmínek pro naplnění požadavků Úmluvy OSN o právech dítěte. Za podpory společnosti je zde hlavním činitelem rodina. Byla zkoumána její funkčnost, možnost jejího zajišťování a zlepšování jako důležitý prvek podpory zdravého vývoje dítěte. Do výuky studentů pediatrie jsem zavedla praktikování u obvodních pediatriů, kde se měli studenti seznámit s provozem zařízení, s dokumentací, s komunikací lékařů s rodiči i dětmi, dále s náplní práce dětské sestry a s návštěvní službou. Studenti měli za úkol navštívit jednu problémovou rodinu a pak na ústavních seminářích o svých poznatcích referovat. Obvodní, městští i krajští pediatrii tento postup podporovali a studenti tento náhled do své budoucí praxe vítali. Další náplní stáží bylo hodnocení růstu a vývoje dětí jako výsledku jejich prenatálního vývoje, rodinné péče a tělesných i psychických vlastností rodičů. Podklady k této části stáží pocházely z výzkumné práce.



### **Jakou vědeckou problematiku jste řešila?**

Stručně řečeno to bylo: dítě – jeho rodina – rodiče – tělesný růst – duševní vývoj – nemocnost – životní uplatnění, vše ve vzájemných vztazích. V době mé vědecké orientace byla vysoce aktuálním tématem lidská adaptabilita, což byla jedna z 19 částí Mezinárodního biologického programu OSN. Ten měl zmapovat biologické zdroje planety ve všech geografických i klimatických podmínkách Země. U člověka byly předmětem výzkumu jeho nejrůznější fyziologické funkce, tělesný tvar a jeho proměny vlivem věku, podnebí, etnika, životního způsobu atd. K těmto tématům se z různých částí světa sešlo nejvíce údajů o růstu dětí. Informace byly útržkovité, vzájemně nepropojené, leč cenné natolik, že se několik předních evropských pediatrických pracovišť dohodlo na jejich využití pro longitudinální studii růstu a vývoje dětí. K této skupině, koordinované z pařížského Centre International de l'Enfance, jsem se přidala. Náš výzkum byl zahájen v roce 1961. Zahnoval studii více než 500 dětí, které se narodily v obvodu dětského střediska v Marešově ulici v Brně v období od 1. 7. 1961 až do 31. 7. 1964. Středisko s námi ochotně spolupracovalo a poskytovalo nám informace o nemocnosti dětí. Zkoumané děti absolvovaly do svých 18 let 38 prohlídek, které sestávaly z lékařské části, antropologického měření zpočátku 19, později 30 tělesných rozměrů, ze sledování nemocnosti, sociálních poměrů rodin a psychologického vyšetření. Psychologické vyšetření prováděli pracovníci z katedry psychologie FF MU (vedoucí prof. Chmelař). Náš tým sestával z pediatrik docházejících z 1. dětské kliniky prof. Bruneckého, ze zdravotních sester a sociálních pracovníků, které vykonávaly návštěvní službu v rodinách a pořizovaly výpisy ze zdravotní a školní dokumentace dětí. Díky jejich dobrým kontaktům s rodi-

nami dětí vydrželo ve výzkumu až do svých 18 let 70 % dětí, nejvíce ze všech koordinovaných skupin. Je to tím cennější, že termíny prohlídek byly časté a dovolovaly jen malou odchylku od data narození. V prvním roce života byly děti vyšetřovány po třech měsících s tolerancí 7 dní kolem data narození, v dalších letech po půl roce s tolerancí 14 dní. Taková obětavost rodin je dnes už nemyslitelná a zaslouží si trvalý vděk rodičům zkoumaných dětí i dnes našim už téměř padesátiletým dětem.

### **Které z výsledků studie považujete za nejzajímavější a nejdůležitější?**

Pro prohloubení preventivní péče v pediatrii to byly především podklady pro hodnocení růstového zaostávání dětí, což je vždy signálem, že s dítětem není něco v pořádku. Stanovili jsme růstová pásma pro hodnocení výšky k věku, hmotnosti k výšce ve věku a výšky ve věku dítěte k výšce jeho rodičů, která umožňují včas zjistit problém a zavést nápravná opatření. Tato hodnocení byla začleněna i do výuky studentů. Důležitým přínosem byly znalosti o nemocnosti dětí a spotřebě všech druhů zdravotní péče. Tyto výsledky byly zjištěny jen u nás, a to díky zdravotní dokumentaci dětí v obvodním systému péče. V ostatních výzkumných centrech, bez této možnosti, byl o naše výsledky velký zájem. Další okruh poznatků se týkal sociální podmíněnosti lidského růstu a vývoje podle vzdělání rodičů, příjmů a kvality bydlení. Byl sestaven ukazatel sociálních podmínek života dětí a zde bylo zjištěno, že tyto charakteristiky byly výraznými determinantami růstu a vývoje dětí. Byly i determinantami jejich školního úspěchu, volby dalších stupňů vzdělání, profesionální orientace dětí a dalších klíčových životních procesů. Novým a diskutovaným tématem se stala sociální plasticita lidského růstu, dnes braná už jako samozřejmost. S příznivou sociální mobilitou

rodin se zlepšovaly i růstové ukazatele dětí a naopak s nepříznivým vývojem sociálních poměrů rodin se růst a vývoj dětí zpomaloval. Proces růstu je obvykle sledován v podobě distančních křivek, kdy se na věkovou osu vynáší míry naměřené v cm a kg. My jsme růst sledovali též nekonvenčním způsobem v podobě křivek rychlostních. Naměřené růstové hodnoty byly transformovány pomocí splin funkcí do individuálních růstových křivek (IRK), z nichž byly vypočítávány věkové úseky, kdy dítě rostlo zpomaleně, urychleně nebo s rychlostí rovnoměrnou. Úseky urychleného a zpomaleného růstu tvořily růstové vlny, jejichž počet se u dětí různil od jedné do devíti. Růstové vlny měly vztah k věku a nemocnosti dětí. V nemoci se růst zpomaloval, s uzdravením naopak nastupovalo kompenzační urychlení růstu (catch-up growth). Na IRK se ukázalo, jak je lidský růst vysoce individuální. V celém souboru dětí se nenašly dvě stejné IRK.

**Váš profesní život byl také spjat s Výzkumným ústavem pediatrickým. Kdy a proč k tomu došlo?**

Výzkumný ústav pediatrický byl zřízen v roce 1963. Po akademiku Teyschlovi nastoupil na místo ředitele ústavu prof. Brunecký, který zjistil, že ústav nemá zajištěno centrální téma, které mu ukládaly zřizovací stanovy – výzkum podmínek života a zdravého vývoje dětí. Proto mě prof. Brunecký požádal, abych náš výzkum převedla z lékařské fakulty na Výzkumný ústav pediatrický. Přislíbil ustavit na VÚP oddělení sociální pediatrie, doplnit pracovní tým o potřebné pracovníky a perspektivně, po dostavbě dětské nemocnice, zajistit i pracovní prostory. Dlouho jsem o této nabídce uvažovala, nechtěla jsem přijít o výuku studentů, která mě bavila. Nakonec jsem na LF úvazek pouze zkrátila a na VÚP nastoupila také na čas-

tečný úvazek. Prof. Brunecký skutečně založil oddělení sociální pediatrie, ustavil mě jeho vedoucí, přidělil k řešení úkolu pediatra, dětskou sestru, statistika a psychologa. Vyšetřovny však zůstaly i nadále v prostorách LF. Rozšíření pracovního týmu umožnilo pohotovější zpracovávání výsledků.

**Lze předpokládat, že jste získali během 18 let výzkumu spoustu zajímavých a pro praxi důležitých informací o dětech, jejich tělesném i zdravotním stavu, o jejich rodičích i celých rodinách. Předpokládám, že jste výsledky své práce v hojně míře publikovali.**

Nejenže jsme výsledky publikovali, ale velice často jsme jich využívali při doškolování lékařů v postgraduálních kurzech. Uceleně byly některé výsledky prezentovány v kandidátských a habilitačních pracích spolupracovníků na výzkumu a hlavně v obsáhlé, téměř 400 stránkové monografii „Vývoj během dětství a jeho ovlivnění“. Vyšla tiskem v roce 1987. Také pravidelně podávané obsáhlé zprávy vždy v polovině a na konci každého pětiletého období obsahovaly spoustu aktuálních a zajímavých informací.

**Jaké další osudy postihly oddělení sociální pediatrie?**

Po zrušení brněnské vědeckovýzkumné základny MZ, kterou tvořil Onkologický ústav, Úrazová nemocnice a Výzkumný ústav pediatrický, byla v 90. letech ukončena i existence VÚP. Oddělení sociální pediatrie přešlo jako výzkumné pracoviště zpět pod lékařskou fakultu s názvem Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie LF MU pod vedením doc. Kukly. Řeší téma - Evropská longitudinální studie rodičovství a dětství (ELSPAC). Tato studie byla založena pod patronací WHO. Výzkumná kohorta rodin a dětí je ve srov-

nání s první studií víc než desetkrát větší. Sledovaná je především pomocí dotazníků pro každého člena rodiny, pro ošetřující lékaře a pro školy. Studie postihuje bio-psycho-sociální problematiku rodin i jejich členů a je zaměřena psychosomaticky. Zjišťuje, jak rodiče i děti žijí, cítí, jednají a jak jejich psychické i sociální aktivity souvisejí s jejich zdravím. Zpracovávám

v této studii úrazovost dětí a jejich chronickou nemocnost ve vztahu k režimu rodin a nemocnosti rodičů.

Longitudinální metoda výzkumu se za dvě lidské generace – od první naší studie – ujala v mnoha náročných oblastech výzkumu a jsem ráda, že mezi ty průkopnické patří i náš první brněnský longitudinál.

Děkuji za rozhovor.

I když studium růstu a vývoje dítěte bylo doslova vědeckým koníčkem doc. Bouchalové, měla i jiné zájmy. Ráda četla, mnohdy až do časných ranních hodin, ráda cestovala po oblastech českých i v zahraničí. K dalším zálibám doc. Bouchalové patřila zahrádka, na které pěstovala kromě užitkových rostlin nej-různější kytičky, kterými obdarovávala své známé. Dokonce i nyní, když už nemá tolik sil a ani zahrádku, připravila malý záhonek u panelového domu, ve kterém bydlí, a s láskou a jí vlastní pečlivostí zde pěstuje kytičky k potěše své i kolem jdoucích.

Přejeme doc. Bouchalové, aby ji optimismus a elán nikdy neopustil a aby se ještě dlouho radovala z úspěchů svého vnuka.

Jan Holčík

## Růžena Ostrá vzpomíná...

Koncem ledna oslavila životní jubileum významná překladatelka francouzské a frankofonní literatury, docentka naší fakulty, paní Růžena Ostrá. Při této příležitosti vznikl s jubilantkou rozhovor, kterým v tomto čísle Universitas vyjadřují členové katedry vděk za dlouholetý vědecký i osobní přínos brněnské romanistice a srdečnou gratulaci. Neuvádíme zde záměrně výčet prací ani biografických údajů (zajímavé čtenáře odkazujeme na publikaci Černého a Holeše *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Libri, 2008, str. 474 a bibliografii tamtéž).

Sešly jsme se v horkém květnu v Borači na Tišnovsku, nedaleko Černovic, rodné vesnice jubilantky. Hovor se uskutečnil na příjemné, odborně udržované multifunkční zahradě; jeho duch byl určen temperamentem Růženy Ostré v té míře, že nám bylo při přepisování líto nepodělit se o něj se čtenáři Universitas. V textu jsme ponechaly drobné kolokvialismy, které jsou pro Růženu Ostrou charakteristické a na akademické půdě vždy osvěživé.



**Bohdana Librová: Paní docentko, děkujeme, že jste nás uvítala v Borači a přijala náš návrh na tento rozhovor. Protože s Vámi byla v poslední době vedena rozhovorů celá řada, rozhodly jsme se zaměřit naše otázky z hlediska studentů a katedry.**

**Alena Polická: Úvodem se tedy chceme zeptat, jak se zrodil Váš zájem o jazykovědu a románské jazyky vůbec?**

Růžena Ostrá: – Já musím říct, že jsem se v dětství – nebo v těch nejmladších letech – zajímala o všechno a vůbec jsem nevěděla, čím budu. Tatínek si myslel, že bych měla dělat medicínu, já jsem zase chtěla dělat práva. A to čistě jen z toho důvodu, že tatínek byl starostou a měl doma všelijaké předpisy a já jsem na potkání všechno četla. Tak jsem si říkala, že to by možná nebylo špatné. No a za války, když mi bylo tak osm nebo deset let, tak jsme se učili německy. A taky jsem měla bratra v koncentráku, tam se mohlo jednou za

měsíc psát, a to psala naše maminka, která uměla německy. A já jsem mu tam taky psala, co teda mohlo takový děcko psát. Učili jsme se německy a já jsem psala Pepíkovi vždycky tak tři čtyři řádky, to muselo být dost humorný. No a potom po válce, tak to jsem v šestačtyřicátým roce přešla na gymnázium z měšťanky. A když jsem měla přejít do páté třídy reálného gymnázia, tak tam jsem musela umět latinu, protože se učila už od kvarty. Já jsem usoudila, že bych chtěla do toho gymnázia a naši proti tomu nic neměli (ostatně když na to vzpomínám, tak bylo s podivem, že naši nikdy neřekli ne, když jsem si cokoli usmyslela ohledně studia... Asi jim ve škole říkali, aby tak nečinili nebo já nevim). Tak teďka co s latinou? Nepřipadalo v úvahu, aby mně platili doučovací hodiny nebo co. Tak ale já jsem se tu latinu naučila na pastvě! Existovala taková tlustá kniha, jmenovalo se to *Učebnice latiny pro 3. třídu středních škol*, doktor Kamil Fürst, a tam byly základy. Čili na té pastvě jsem si prošla gramatiku a ono mě to začalo bavit. A když jsem pak přišla do Brna, to jsem začala chodit do té budovy, kde je teď JAMU. Ta škola dostala za války přímý zásah, a potom se tam začalo bortit do krásné schodiště. Prvně to tam bylo podšprajcovaný dřevěnými sloupy, pak se to muselo vyklidit, a já jsem ty poslední roky gymnázia chodila na Hybešovu.

No a když jsem tedy přišla do Brna, ptali se mě, jestli jsem měla latinu. Nakonec jsem teda z latiny nemusela dělat přijímací zkoušky a v prvním pololetí mě neznámkovali, ale v druhém pololetí jsem měla dvojku a pak už jsem byla nejlepší latinářka. A je to tím, že jsem se to naučila sama na pastvě, ostatní chodili do různých doučovacích hodin – na to já jsem nemohla ani pomyslet, to by byly další peníze navíc. A mě ta latina začala bavit. Měli jsme i francouzštinu, tam mně to samozřejmě taky šlo. A tak jsem si říkala, že tím bych

se mohla začít zabývat. No našim to nešlo asi moc pod fousy, ale nechali mě. Tak jsem se přihlásila na Filosofickou fakultu a tehdy to bylo tak, že byly vypsaný studijní kombinace – a s tou francouzštinou byla studijní kombinace španělština, možná snad i čeština – vybrala jsem si tedy tu kombinaci se španělštinou, což nebyl problém, protože všichni začínali a nebylo potřeba vykazovat se nějakými konkrétními znalostmi. Dělal se tam ještě i vstupní pohovor a já jsem byla přijata na kombinaci francouzština-španělština, stejně tak jako kolegyně Spitzová byla přijata na angličtinu-španělštinu. V ročníku nás bylo málo, myslím čtyři nebo pět na španělštině, na francouzštině nás nebylo o moc víc. Byla to hrozná legrace, protože když jsem nastoupila na fakultu, tak ještě nebyla kolektivizace zemědělství, což znamenalo, že když byly polní práce, tak měly všechny děcka nástup. A já jsem na tu fakultu mohla nastoupit, až byly vybraný brambory. To mně pak říkal pan profesor Stupka, že si říkali: „Kristepane, tak tady je taková mlata o to, aby se děcka dostaly na studium a ona si nenastoupí. To bude číslo, ta Ostrá!“ Já jsem se teda zapsala a odjela do Černovic vybírat ty erteple. A až byly brambory vybraný, jela jsem zpátky na fakultu. No a v jednom z prvních lektorských cvičení si mě pak profesor Stupka tedy vyhlídl, když jsme psali diktát – snad to byl *Crainquebille* od Anatola France – a říkal si, co to tam to číslo vyrábí. A pak se jen koukal, že to mám bez chyby. No to mi pak zpětně říkal, že o mě mluvili. To víte, posluchačů bylo málo...

Později jsem si zapsala turečtinu, ta se ale nerealizovala, protože jsem byla sama. A taky i ruštinu, ale ono toho víc studovat nebylo možné, protože rozvrh byl dělán v blocích. To znamená, že když byl blok pro francouzštináře, tak ve stejnou dobu byl blok pro ruštináře. Takže to nešlo, pustila jsem to ze zřetele a pak jsem si ruštinu do-

dělala až během mateřské dovolené, abych se nenudila. Studium mě samozřejmě velmi bavilo. Dlouho jsem se nemohla rozmyslet, jestli budu dělat literaturu nebo jazyk. Ostatně diplomku jsem psala z literatury: Rutebeuf.

**A. P.: Prý jste studovala i rumunštinu. Jak jste se k ní dostala?**

– Ne, že bych rumunštinu studovala, ten obor u nás nebyl. Ale bylo to v rámci družby a oni tam potřebovali poslat nějakého dobrého studenta a rumunsky stejně nikdo neuměl. Takže jsem tam odjela a vystudovala tam tři semestry. Jen tak na okraj, do Bukurešti jsem odjížděla z Prahy a to bylo teprve podruhé, co jsem byla v Praze! Poprvé to bylo na předšletovém cvičení, kde jsme měli soutěž pěveckých sborů. A náš soubor gymnazijní to vyhrál! No a podruhé jsem tedy přes Prahu odjížděla do Rumunska. Na cestu jsem si vypůjčila knihu *Čech mezi Rumuny* od doktora Staky a po cestě se učila rumunsky. To se jelo nějakých šestatřicet hodin. A než jsem tam přijela, no tak už jsem něco uměla. Po čase už jsem mluvila dobře, což o to, a třeba jsem tam v rumunštině dělala zkoušku z politické ekonomie. A jako studijní materiál jsme měli Marxův *Kapitál*, což je i česky obtížná četba. V každém případě jsem to zvládla, ale doposud mi to vrtá hlavou. To už jsem tam ale byla rok. To mi ve zpětném pohledu připadá dosti pozoruhodné. Vystudovala jsem tam tři semestry a jaksí se mi to nakonec započítalo. Nemělo se mi to ale jak uznat, takže rumunštinu mám jenom dílčím způsobem. No ale v každém případě se mi to potom velmi hodilo, zejména ten pohled skrze rumunštinu na románské jazyky. To mě pak přivedlo k tomu, že jsem se začala zajímat o historickou mluvnici. Ostatně když znáte několik románských jazyků a latinu, tak se tato orientace přímo vnučuje.

Nehledě na to, v Bukurešti bylo pár vynikajících profesorů: konkrétně na tu historickou mluvnici tam byl Iorgu Iordan, dále profesor Condeiescu. Pak na literaturu tam byl Lipatti a paní Graur...a na lingvistiku starej Rosetti! To byla výborná zkušenost.

Tím ale nechci říct, že jsme na tom byli v Brně nějak špatně, vůbec ne. Na lingvistiku tam byli Otto Ducháček a Pavel Beneš, na francouzskou literaturu Vladimír Stupka a hlavně Otakar Novák. To byl kouzelný člověk a vynikající odborník. To Ducháček byl svým založením odlišný. Myslím ale, že úroveň gramatického myšlení u něj byla „impressionnante“... kručajzl, jak by se to řeklo? Působivá! Já jsem pak samozřejmě dělala sémantiku úplně jiným způsobem než on. To mě pak říkal profesor Novák, že když spolu jezdili vlakem z Brna a do Brna (oni totiž dojížděli z Prahy, měli tam každý ve své pracovně kanape a přespávali tam vždycky jednu dvě noci), tak Ducháček mu říkal: „Ona to dělá úplně jinak, ale mně se to zdá tak bystré... tak já ji nechám“. Tak mě tedy nechal a já jsem si udělala schéma sémantické struktury slova po svém. Ducháček dělal sémantiku, já taky, ale každý trochu jinak. Bylo dobré, že jazykovědně měla brněnská romanistika ten sémantický profil. Potom se přidal i ten historický pohled s mým příchodem. Bylo to ale v každém případě vynikající romanistické učiliště. Takže když jsem přišla do Bukurešti, tak ne že by mi tam vytírali zraky, na tu úroveň jsem z Brna byla zvyklá. Ovšem Iorgu Iordanovi se těžko mohl někdo postavit jako romanistovi.

**A. P.: Ovlivnily Vás jejich práce?**

– Iorgu Iordana a Rosettiho ano, ale oni dělali něco jiného. Byla to ale kvalita myšlení, která člověka – aniž si to uvědomuje – ovlivňuje, ale to si uvědomíte až ex post. To je jak když máte kantora, na kterýho nadáváte, že je přísněj, ale nakonec zjistíte, že od něho se nejvíc naučíte. To si ostatně

vzpomínám s mými studenty: jet na prázdninový kurz do Francie bylo v té době velká vzácnost. Když jsem je mořila v lektorském cvičení, asi nebyli rádi. A pak jsem dostala pozdravy, kde píšou: „my jsme tady ze všech nejlepší“. Nakonec jim došlo, že ta buzerace asi k něčemu byla. Dávala jsem jim v lektorském cvičení písemné práce, pak jsem jim to opravovala a dělala z nich ty blbce. Nedávno mi ostatně říkala jedna bývalá studentka, která už je teď taky v penzi, že když byli na jednom tom prázdninovém kurzu, tak se jich ptali: „A to vás učila Francouzka?“ – „Ne, madame Ostrá.“ Studenti byli rádi a pak už pracovali do roztrhání těla.

**B. L.: Můžete nám upřesnit, jak jinak jste ještě studenty mořila? Protože my vám samozřejmě závidíme tyto výsledky: jak známo, úroveň dnes poklesla...**

– Tak například: když jsem v normativní mluvnici zadala překlad nebo písemnou práci, nebyla to pro mě žádná legrace: já jsem to všecko podrobně opravila. Totiž když zadáváte písemnou práci, tak ta má smysl jedině v tom případě, že ji opravíte a pak ji s těmi studenty proberete: za prvé, student si to netroufne odfláknout, no a za druhé se na tom nejvíc naučí. Pak tu byl výcvik ve výslovnosti, v souvislosti s diktaťaty. To jsem vždycky říkala: „Kdybych já vám to takhle nadiktovala, jak vy to říkáte, tak jak byste to, prosím vás, napsala?“ Řekla bych, že nejlepší metodou pro zvládnutí gramatiky je písemná práce a překlad. Samozřejmě, nemůže to být výlučně, ale je to velmi užitečná věc a pro toho, kdo se učí, je to nejlepší kontrola, jak zvládl například nějaký teoretický problém.

Já jsem měla vždycky zásadu, že trocha teorie nikoho nezabije (podle Suchého: „Trocha poezie nikoho nezabije...“). A to si pořád myslím, že i u toho největšího začátečníka je mnohem důležitější, než trvat

na odřikávání „za a), za b) až za h)“, dát obecnou charakteristiku a teoreticky zdůvodnit možná užití určitého jevu. Ono se řekne „Oni to ti blbci nepochopí“. Pochopí! Většina z nich to pochopí, a nabudou tak jiného postoje k cizímu jazyku.

Pamatuju si, že jsem v lektorském cvičení, hned někdy na začátku, říkala: „Podívejte se, když se učíte cizímu jazyku, tak u toho je nejdůležitější to, že tím pádem lépe poznáte mateřský jazyk“. A jsem pořád přesvědčená, že to je nejdůležitější. Protože jedině co nejlepší znalost mateřského jazyka nám otvírá bránu ke všemu: nejenom k jiným jazykům, ale k přesnému myšlení, k filozofii. Žádný jiný jazyk se nemůžeme naučit v takové úplnosti jako jazyk mateřský, to je vyloučené. Učíme se ho od věku nějakých dvou měsíců a vlastně furt... pak už celý život. A zvládnutí cizích jazyků je jedním z velmi vydatných prostředků k tomu, abychom si uvědomili specifika mateřského jazyka, jeho možnosti a možnosti jazyka jako nástroje. Umění užívat jazyka.

Každý musí mít dobrý základ, od kterého se pak může odpichovat. My jsme se začínali učit němčinu někdy v osmi nebo deseti letech. To víte, moji rodiče se narodili v předminulém století. Tatínek byl cugsfira v rakouské armádě, maminka nějakou dobu pobývala v Brně, takže němčina nebyla žádný problém. Ale panečku, u nás byla přísnost na češtinu! Vyslovovat se muselo dobře, pojmenovávat se muselo přesně. Pan učitel Kašpar, který učil moje rodiče, to byla autorita, dbal na to, aby se děcka krásně vyjadřovaly a nepoužívaly dialektalismy. Pak v Černovicích byla kazatelna, tam se mluvilo krásně biblickou češtinou (ta jazyková úroveň ostatně francouzštině chybí, jestli jste si všimly). A pak se hrálo divadlo – jen v zimě, kdy lidi nebyli na polích – jedno hrály katolické ženy a druhé hasiči. To dnes chybí. A jazyková úroveň vesničanů tehdy byla

dobrá, toto fungovalo. Mí rodiče na jazykovou kulturu hodně dbali. Byla jsem druhá nejmladší ze šesti dětí (dnes už jsme zbyli jenom poslední dva s mým dvaosmdesátiletým bratrem Franceskem, jak jsem si ho pokřtíla) a jeden opravoval druhého. Zkrátka mluvit jsme museli klódně!

**B. L.: Celý soubor těchto okolností patrně významně ovlivnil vaši překladatelskou praxi?**

– To je totiž velice důležité, protože když překládáte, tak musíte hledat ekvivalent a vy musíte mít, kam šáhnout. Stane se vám to málokdy, ale někdy se octnete v takové zapeklité situaci. A tehdy si řeknu: „No tak v Černovicích by se to řeklo takhle“. A pak postupuju, odvíjím to dál, a vždycky dospěju k uspokojivému výsledku. Protože to je takové to *centrum securitatis*, kde máte pocit absolutní adekvátnosti.

Někdy mě ale napadne překlad v rumunštině. To proto, že v některém jazyce je daný ekvivalent přesnější. Vezměte si třeba takové slovo *lítost*. Jednou mi psal o radu Milan Kundera – potom to myslím vtělil do nějakého románu – jak se to vlastně řekne francouzsky, jestli to jde. A já jsem mu řekla: „To nende!“ Prostě *lítost*, to, že *mně je to líto*, má mnohem širší význam v češtině, než to může mít ve francouzštině. Tam je to jinak pojmově rozdělené.

Ale fakt je ten, že co ještě můžete říct, a co nemůžete, co už má jiný význam, to víte akorát u mateřského jazyka; to já vím, jak by se to řeklo v Černovicích, jak by to řekla maminka, nebo tetka Mojžízkova...

**B. L.: Nedávno jsme si znovu pročítaly váš překlad Soliba Ohromného, a nestačily jsme obdivovat výběr přiléhavých ekvivalentů. Některé jsou dokonce barvitější než v samotném originále, hlavně tam, kde čerpáte z lidové, ba až černovické mluvy**

**při překladu některých hovorových výrazů, ustálených rčení, kreolismů: například když překládáte *salsa chez les fous* jako „candrbal u bláznů“, *quimbois* jako „čarodějnický krám“ nebo *qu'est-ce qu'il bave là* jako „co to tam žgryndá?“... Konotační rysy, kterým ve své sémantické teorii říkáte „traits de spécification“, zde vynikají ještě výrazněji, než u francouzských termínů. Mohla byste nám prozradit, jak v takových případech postupujete?**

– Tak například, když slyším nějaký slangový výraz – třeba když dcera kdysi přinesla domů spojení typu *házet rypák* – tak to mi okamžitě utkví v paměti, hned to zaregistruju a zařadím. Někdy ten výraz použiju, ale spíš ho mám jakoby v zásobě. Samozřejmě ho musíte mít odzkoušený, aby to sedělo jak pojmově, tak stylově. Aby to mělo přesně definovatelný význam. No a to tam musíte mít uložené, a potom si tam sáhnete a vytáhnete přesně, co vám do daného kontextu pasuje.

**A. P.: Na fakultě jste působila přes čtyři dekády. Jakým způsobem se proměňovalo studentstvo a jaké milníky byste ve Vaší kariéře vyzdvihla?**

– Začínala jsem jako každé jiné, první pedagogickou praxi jsem měla z ruštiny na Vysoké zemědělské. A pak jsem přešla na romanistiku a tam se to pomalu nabalovalo. Učila jsem lektorská cvičení, pak přišla španělština, později jsem začala učit historickou mluvnici španělskou a francouzskou...zkrátka se to organicky vyvíjelo, podle potřeb studijních programů a personálních možností. Psaly se skripta, a tak dále...někdo ty úkoly dělat musel. A tady je potřeba zapět chválu na *numerus clausus*,



ne sám o sobě, ale na přísný výběr studentů. Oni se tam samozřejmě z různých důvodů nedostali i někteří schopní studenti, ale toho nebylo moc. Ale to potom ta výuka může mít úplně jinou úroveň. Kvalita výuky se v těch starších dobách odvíjela od kvality studentů. Selektce byla přísná a to pak dávalo možnost, aby ta výuka mohla probíhat na určité úrovni a pak byli i kvalitní absolventi. Obecně to takto můžeme říct. Do prvního ročníku nastoupilo tak deset, maximálně na odvolání pár ještě.

**B. L.: Kolik jich pak ale zbylo do dalších ročníků, když jich nastoupilo tak málo?**

– Ono jich ale pak už moc neodpadalo, s výjimkou takzvaných „tlačenek“. Ti ostatní, když prošli přijímací zkouškou, tak to by byl čert, aby nezvládli první ročník. No a to se pak táhne dál. Já se domnívám, že když je v semináři víc lidí než patnáct, tak to vůbec nemá smysl, to už není žádný seminář! Vzpomínám si, že jsem chodila na seminář k Rolandu Barthovi na Saint-Germain-des-Prés, do té velké posluchárny. Chodili tam všichni možní, včetně bezdomovců. Bylo tam snad padesát posluchačů, nebo i víc. To se ale nedalo dělat nic jiného, než že Roland Barthes jenom vykládal. To není seminář! Seminář je to, jak jsem mořila studenty z historické mluvnice. A oni se neodvážili přijít nepřipraveni. Ale když tam máte víc lidí než patnáct, tak se můžete jít klouzat! Totéž platí o lektorském cvičení: když to má k něčemu být, a když má být vyučující schopen podívat se na písemné práce, tak tam nemůže mít padesát lidí. To by u toho strávil veškeren svůj čas!

Má to jistě velmi mnoho příčin, ale propad úrovně je zjevný. Vidím to u závěrečných zkoušek. Za mých mladších let, ti by jeli, tak z polovičky! Ohnivá čára by za nima zůstala!

Taky je zde ten aspekt, že kdo chce mít nějaký jazyk, francouzštinu či španělštinu,

jako povolání, tak se tomu musí věnovat, a musí vynaložit veškeré úsilí na to, aby své řemeslo zvládl, a ne povrchně usuzovat: „No a k čemu mně bude historická mluvnice, nebo obecná lingvistika, to já přece nikdy nebudu potřebovat!“ a věst podobné úvahy, které jsou zcela běžné nejen u líných studentů, ale i v nadřazených pozicích.

**B. L.: Co byste poradila, aby se tato situace změnila?**

– Finance by neměly být dávány podle počtu studentů. Ve svých důsledcích je to zhoubné hned z několika důvodů. Vede to například k zániku takzvaných malých oborů, které ovšem mohou mít svůj teoretický význam a k oborové skladbě vysoké školy patří. Důraz na teoretické aspekty studia je hlavním rozdílem mezi středoškolským a vysokoškolským vzděláním a dává základ k eventuální vědecké orientaci studenta. Dále to vede k velkým počtům studentů ve skupinách, čímž se ze studia vytrácí vztah učitel / žák.

**B. L.: A co si myslíte o využití moderních technologií ve výuce, které jsou dnes populární právě v souvislosti se vzděláváním větších počtů studentů?**

– Jsem samozřejmě stará osoba, takže je to potřeba ode mě brát jako od člověka, který k tomu má a priori nedůvěru. Ale musím říct, že moje zkušenosti jsou nevalné: už je to dvacet, či dokonce třicet let, co jsem zadala jedné posluchačce seminární práci o kreolštinách. A ona mně donesla docela dlouhý elaborát obsahující nějaké zlomky paradigmatických informací a potom spoustu hroznejch volovin. Tak jsem se jí ptala: „Prosím vás, kde jste tady toto sebrala?“ A ona řekla: „Na internetu.“ – „Ale vždyť to jsou voloviny!“ – „No ale dyť to bylo na internetu!“ A já jsem řekla: „Podívejte se, já vám nezakazuju internet, ale tam vaše práce začíná,

a ne že končí!“ To už je mnoho let. Ale situace je teď mnohem horší! A já mám dojem, že používání těchto metod odnaučuje myslet, a tím pádem kriticky hodnotit to, co si někde posháním. Student to bere tak, že si to najde v Googlu, vobšrajbně a myslí si, jak tě babě vytře zraky. A toto je základem mého velmi zdrženlivého, nedůvěřivého postoje k těmto metodám.

**A. P.: Závěrem bychom se Vás rády zeptaly, co byste chtěla vzkázat dalším generacím romanistů?**

– Aby se romanistiky drželi. Je to privilegovaný obor – vědecky, a prakticky konec konců taky (vemte si Latinskou

Ameriku). A na naší fakultě by se měla řešit otázka výuky rumunštiny. I když byla u nás kdysi zavedena v rámci socialistického bloku a studenti ji měli většinou jako třetí obor, byl tu určitý počet absolventů přibližně na úrovni bakaláře. Dnes je situace tristní, ze zkušenosti v blízké rodině vím, že v celé České republice není možnost nechat si ověřit znalost rumunštiny. Přitom zájem o absolventy by byl! V dnešní době bohužel vše podléhá omezeně ekonomickému vidění: hodně studentů, finanční imperativy. Ale filozofická fakulta přece není jazyková škola! Prosazovat osvěcenější pohled na vysokoškolské studium jazyků vůbec a romanistiky zvláště je dnes evidentně obtížnější než v minulém století.

Rozhovor s Růženu Ostrou připravily Alena Polická a Bohdana Librová.

## **Osmdesáté narozeniny prof. Lubomíra Bartoše** Přední brněnský hispanista vzpomíná

Masarykova univerzita si letos připomíná životní jubileum dalšího ze svých vynikajících romanistů prof. PhDr. Lubomíra Bartoše, CSc., který je bezpochyby nejvýznamnějším a v zahraničí nejcitovanějším brněnským hispanistou a zároveň jedním ze zakladatelů hispanistiky na Masarykově univerzitě. I ve svých osmdesáti letech se profesor Bartoš těší výborné tělesné i duševní kondici a dodnes na plný úvazek pokračuje ve své pedagogické a badatelské činnosti na Ostravské univerzitě. Protože začátek působení Lubomíra Bartoše na MU sahá až do roku 1956, kdy nastoupil na místo asistenta na katedře romanistiky, je služebně vůbec nejstarším z generace (zahnující kromě něj ještě doc. Evu Spitzovou a doc. Růženu Ostrou), jež vystudovala španělštinu v první polovině padesátých let a pozdvihla tento původně „třetí“, tedy fakultativní obor na skutečně vysokou úroveň, srovnatelnou s kvalitou již tradičních romanistických oborů na brněnské univerzitě, jakými byly francouzština a italština. V tomto článku se nejprve seznámíme s životopisem pana profesora, následovat bude rozhovor s ním o jeho profesní dráze,



o šíři jeho akademických i mimoakademických činností a bohatých zkušenostech získaných během jeho někdy až dobrodružných cest po Latinské Americe a na závěr připojíme bibliografii prof. Bartoše z posledních let, jež je nejvýmluvnějším svědectvím o obdivuhodné píli a neúnavné badatelské práci tohoto významného lingvisty.

Prof. PhDr. Lubomír Bartoš, CSc. (\*21. 2. 1932) se narodil ve Frenštátě pod Radhoštěm, kde absolvoval reálné gymnázium. V roce 1951 se zapsal na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity na obory francouzština a španělština, jež později rozšířil o studium fonetiky. Z jeho učitelů si zaslouží zmínku zakladatel brněnské fonetiky E. Šrámek, jeho následovník K. Ohnesorg, jenž se specializoval na výzkum dětské řeči, na romanistice pak O. Novák, J. Rosendorfský, O. Ducháček a další.

Po ukončení studií začal L. Bartoš pracovat na brněnské katedře romanistiky a fonetiky jako asistent, později jako odborný asistent. Na základě kandidátské práce *Srovnávací experimentální studie souhláskových artikulací českých a španělských se zvláštním zřetelem ke kubánské španělštině* získává v roce 1965 titul kandidáta věd. Uvedená práce vzbudila pozornost díky inovativnímu užití metody radiografie a Bartoš v ní zúročil poznatky získané během svého pracovního a badatelského pobytu na Kubě v letech 1961–1962. V roce 1968 obhájil habilitační práci nazvanou *Současný stav a perspektivy vývoje španělštiny v Americe* a následujícího roku byl jmenován docentem, v roce 1991 pak profesorem pro obor románské jazyky.

Na FF MU v Brně působil Lubomír Bartoš přes půl století, od roku 1996 pracuje také na katedře romanistiky Ostravské univerzity (od roku 2001 na plný úvazek). V letech 1972–1976 byl lektorem češtiny na Univerzitě v Aix-en-Provence, studijní a pracovní pobyty realizoval také v Chile (1964–1965), ve Španělsku (1985, 1988), v Nikaragui (1985) a na Kubě (1989).

Pedagogická činnost profesora Bartoše se již od počátku vyznačovala neobyčejnou šíří záběru, protože pro nedostatek učitelů na romanistických oborech musel pokrýt celou škálu odborných předmětů. Zpočátku vedl semináře, překladatelská a tlumočnická cvičení, později se věnoval hlavně přednáškové činnosti, jež zahrnovala následující okruhy: dějiny a kultura hispanofonních zemí, fonetika a fonologie francouzštiny a španělštiny, dále syntax, lexikologie a stylistika španělštiny a americká španělština. K tomuto úctyhodnému výčtu profilových předmětů je třeba připojit ještě další volitelné přednášky na atraktivní lingvistická témata (např. španělský argot, tvoření slov ve španělštině), jež se vždy těšily velkému zájmu studentů. Na Ostravské univerzitě profesor Bartoš rozšířil svou výuku ještě o dialektologii, stylistiku a frazeologii španělštiny a ke všem vyučovaným předmětům vypracoval kvalitní skripta (viz také bibliografie z posledních pěti let). Aktivity Lubomíra Bartoše se však neomezovaly jen na univerzitní pracoviště. Za zmínku stojí například jeho přednášky pro logopedické pracovníky na Moravě a na Slovensku, na herecké katedře

JAMU a v Československém rozhlasu v Brně. Kromě toho pracoval téměř 20 let jako tajemník a učitel češtiny na Letní škole slovanských studií v Brně a spolupracoval jako tlumočník a překladatel s Brněnskými veletrhy a výstavami. Věnoval se také technickým překladům pro různé významné podniky (např. Tatra Kopřivnice). Z francouzštiny přeložil více než 50 filmů.

Během své akademické kariéry byl L. Bartoš pověřen celou řadou významných funkcí: byl předsedou oborové komise romanistiky pro doktorandská studia a členem vědecké rady FF MU, v současné době zastává tutéž funkci na FF OU. Po řadu let byl šéfredaktorem sborníku *Études Romanes de Brno*, členem redakční rady *Spisů FF MU* a sborníku *Estudios Hispánicos* (Wrocław), dnes působí jako šéfredaktor sborníku *Studia Romanistica* (Ostrava). Je též členem odborných společností *Hispanistas de los Países de Europa* a *Kruhu moderních filologů*.

Badatelská činnost prof. Bartoše zahrnuje rozsáhlou oblast americké španělštiny, o níž publikoval řadu článků a dvě monografie (*El presente y el porvenir del español en América a Introducción al estudio del español en América*), dalšími okruhy jeho zájmu jsou španělská lexikologie, frazeologie a syntax. Práce Lubomíra Bartoše jsou publikovány v domácích i zahraničních periodikách (Španělsko, Argentina, Chile, Německo, Polsko, Slovensko) a o jejich významu svědčí desítky zahraničních citací.

**Kdy a jak se u vás projevil zájem o jazyky obecně a o španělštinu konkrétně?**

To se datuje z posledních let mého studia na gymnáziu, kdy jsem se začal zajímat především o španělštinu. Stal jsem se členem Svazu přátel demokratického Španělska, čili antifrankistické organizace, a jako členu mi posílali španělsky psané publikace (včetně deníků a týdeníků), takže jsem měl se španělštinou celkem dobrý kontakt. Nikdo na gymnáziu tehdy tento jazyk neučil. Naproti tomu na francouzštinu tam byli kantorů, kteří dokonce prošli pobyt ve Francii a byli jako jazykovědci výborní. Kromě toho jsem měl zájem i o latinu, takže vlastně všechno ke konci mého studia směřovalo k románským jazykům, a proto jsem se rozhodl, že budu pokračovat v Brně na Filozofické fakultě.

**V roce 1951 jste tedy nastoupil na Masarykovu univerzitu na obor**

**francouzština-španělština. Mohl byste krátce zmínit ty ze svých učitelů, kteří vás nejvíce ovlivnili? A proč jste se vlastně zaměřil na lingvistiku?**

Zaměřil jsem se na lingvistiku, protože mám rád objektivní vědy. Literatura se mi jevila jako hodně subjektivní, kdežto v lingvistice jsem se cítil daleko lépe. Na francouzštině byli mými učiteli profesor Ducháček na lingvistiku a profesor Novák na literaturu. Oba dojížděli z Prahy a přespávali v Brně. Z lingvistů bych ještě připomněl docenta Beneše, který byl mimo jiné i rumunštinář, takže kromě těch dvou jazyků, které jsem studoval, jsem si přibral ještě rumunštinu, a to právě s ohledem na tohoto kantora. Kromě toho mě přivedl i k rétorománštině. Nijak nás do toho nenuťil, ale jednoho dne přinesl do semináře knihu *Broučci* od Karafiáta, a měl ji v rétorománštině. Řekl nám: „Rétorománštinu umí každý, romanista se jí ani nemusí učit.“

A tak jsme četli. Kromě toho jsme s ním studovali i již zmíněnou rumunštinu. To bylo výborné, protože pak jsem strávil měsíc na letním kurzu v Rumunsku a docela dobře jsem rumunsky mluvil. Takže to nebyla jen francouzština a španělština, ale i tyto další románské jazyky, což byla zásluha právě docenta Beneše. Ale hlavním oborem se pro mě stala fonetika, a to díky tomu, že jsem bydlel u profesora Šrámka, který se zrovna vrátil z Francie, kde studoval na známém institutu Pierre Rousselota, zakladatele experimentální fonetiky. U Šrámka jsem bydlel dva roky. Po jeho smrti pak přišel do Brna profesor Ohnesorg, jehož specializací pro změnu byla dětská řeč. Tak jsem se zase vrhl na tuto oblast, což obnášelo logopedické kurzy pro nápravu řeči po celé Moravě i na Slovensku, protože to tehdy byla taková přidružená disciplína ke studiu dětské řeči. Profesor Ohnesorg učil mimo jiné i na JAMU, takže jsem vedl i kurzy nápravy řeči pro posluchače JAMU (např. Věra Galatíková, Alfréd Strejček – ti se tehdy snad poprvé seznamovali s magnetofonem). Byl jsem prostě asistentem na fonetice, což byla součást katedry romanistiky.

**Když se ještě vrátíme k období vašich studií, na hispanistice vás tehdy učil také docent Rosendorfský.**

Docent Rosendorfský měl jednu vynikající vlastnost, která by dnes už byla považována spíše za archaickou, a sice že zkoušel slovní zásobu. Vzal text a zkoušel detailně slovíčka, čímž nás vlastně přiměl k tomu, že jsme se naučili obrovské množství španělských slov, a z toho v podstatě žijí dodnes. To byla jeho velká zásluha.

**Španělština jako samostatný obor vznikla až v těch padesátých letech, nebo se vyučovala již za první republiky?**

V první republice, pokud vím, nikoliv. Tady se učila spíše italština, ale to já už nepamatuji. Španělština tu myslím začala až v padesátých letech.

**Když jste ukončil studia, věnoval jste se nejprve fonetice a dětské řeči, potom jste se ale zaměřil na Latinskou Ameriku a na americkou španělštinu. Souvisí to nějak s vašimi četnými pracovními cestami do zahraničí?**

Určitě to souvisí, a dokonce velice těsně. Začalo to tím, že jsem měl vyjednané stipendijní pobyt na Kubě. Když jsem přišel na ministerstvo, že jsem obdržel stipendium, řekl mi: „Ne, vy tam nepojedete na stipendium, vy tam pojedete pracovat.“ Byl jsem ustanoven vedoucím překladatelského střediska v Havaně (to byla léta 1961 a 1962). Pracoval tam se mnou jeden čas např. profesor Černý z Olomouce a další (byli jsme tam tři nebo čtyři Češi). Překládali jsme většinou středoškolské učebnice z různých předmětů; každý si vybral obor, který mu byl blízký. Potom jsme to předávali do tisku a podle toho se tam pak učilo. Takže to byl můj první kontakt s americkou španělštinou. Tam jsem poznal z vlastní zkušenosti, že je totálně odlišná od té evropské, zejména po stránce lexikální (o fonetice ani nemluvě, zpravidla jsme prvních 14 dnů vůbec nerozuměli). To mě zaujalo natolik, že moje první publikace byla právě o americké španělštině.

**Na Kubu jste přijel v roce 1961, pouhé dva roky po Castrově revoluci. Jaká tam tehdy byla atmosféra? A měl jste možnost setkat se přímo s Fidelem?**

Kromě toho, že jsem pracoval v překladatelském středisku, jezdila tenkrát na Kubu spousta expertů i vládních delegací, a tak jsem zároveň dělal tlumočnicka pro naše ministry a specialisty z různých

oborů. To všechno probíhalo na té nejvyšší úrovni a naše delegace tam byly velice vážené. Měl jsem tedy přímý kontakt jak s Fidelem, tak i s Che Guevarou, protože jsem jim vlastně tlumočil. A s Che Guevarou to byl vztah opravdu velmi blízký, protože mně byl povahově sympatičtější než Fidel. Za Che Guevarou jsem se pak dokonce vypravil do bolivijských And (na falešné jugoslávské vízum, které mi obstaral jeden kamarád), kde tenkrát bojoval, když jsem byl zrovna v Chile. Už jsem ho ale nezasáhl, potom ho tam popravili, což byl pro mě dost šok. Strávil jsem nějaký čas touláním po horách, kde se pohyboval i Che, ale platilo tam tehdy stanné právo, takže to bylo velmi riskantní. Mimochodem, riskantní to bylo všude, protože já jsem riskantní místa přímo vyhledával. Do Chile jsem přijel po velkém zemětřesení, do Nikaragui nikdo nechťel jet, protože tam v té době byla krize (to byl rok 1985) a čekal se útok Američanů, a tak všude kopali základy. Já jsem tomu moc nerozuměl a říkal jsem jim: „Oni na vás nepůjdou až sem do hor, Američané potřebují obsadit hlavně města. Dřete se tady zbytečně.“ Vedl jsem s místními lidmi podobné řeči, a pak na mě přišlo na ambasádu hlášení, že mám kontrarevoluční názory. Proto mi doporučili, abych odjel. Zkrátil jsem si tím pobyt asi o týden. Takže to byly mé cesty po Latinské Americe. Na Kubu jsem se pak vrátil ještě v roce 1989, ale to už byl jen krátký pobyt.

**Pozoroval jste s odstupem času na Kubě nějaké změny oproti šedesátým létům, např. v náladě obyvatel?**

Naposledy jsme se na Kubu se ženou podívali asi před sedmi lety a ten revoluční patos ještě přetrvával, i když lidé žili velmi skromně. Jak je to teď, bohužel nevím, poněvadž tomu, co o situaci na Kubě píše náš tisk, absolutně nevěřím. Co si tak ale dopi-

suji s přáteli, vzniká tam nově nezaměstnanost. Zejména turismus je omezován, takže lidé, kteří pracovali v této oblasti, ztrácejí místa. Zdá se, že se tam všechno nějak horší. Částečně to bylo vřdycky způsobeno i tím, že Kubánci nejsou v ničem samostatní, a tím pádem závisí na dovozu. A když Amerika vyhlásila v roce 1962 blokádu Kubu, samozřejmě se to muselo projevít.

**Z vašich zahraničních pobytů bychom mohli ještě zmínit Francii.**

Tady to zase byla tak trochu náhoda, protože u nás na katedře učil tradičně francouzský lektor a Francouzi žádali reciprocitu, tj. aby jel zase lektor češtiny do Aix-en-Provence, kde se vyučovala čeština a slovanské jazyky, čeština ale jenom tak povrchně. Takže žádali lektora a já jsem měl shodou okolností takovou malou aprobaci na češtinu, kterou jsme museli dělat ve druhém ročníku. Francouzštinu jsem tady učil pořád, a tak jsem byl prakticky jediný vhodný kandidát. Strávil jsem tam na katedře asi tři nebo čtyři roky. Byl to velice příjemný pobyt, protože jsem tehdy procestoval autem celou Francii. Spal jsem samozřejmě v přírodě, což tenkrát ještě nebylo natolik nebezpečné, že by člověk nemohl někde ani zastavit. Tehdy bylo bezpečno kdekoliv (to bylo v letech 1972–1976). Jakmile jsem měl několik dní volno, už jsem vyjížděl na různé historické nebo přírodní lokality. Peněz jsem sice moc neměl (jen o něco víc než místní sekretářka), ale stačilo mně to, protože jsem byl, co se týče jídla a ošacení velmi skromný. Ale zase na rozdíl od Chile, kde jsem byl pořád někde zván do rodin, tak to ve Francii neexistovalo, tam to bylo jaksi „odhumanizované“. V Chile mě tenkrát univerzitní profesoři všichni velice vítali a zvali domů. Pravda ale je, že mnozí z nich pretendovali na diplomatická místa, čili si mě tak nějak otůkávali, co bych pro ně mohl v Českosloven-

sku udělat, kdyby se tam náhodou dostali (Československo byla tehdy pro ně žádaná destinace). Takže v Chile to z tohoto pohledu bylo něco jiného než ve Francii. Ale z hlediska osobní svobody jsem si ve Francii liboval.

**Kromě fonetiky a Latinské Ameriky jste se jako odborník mezinárodně prosadil i v oblasti španělské slovo tvorby. Jak jste se dostal k této části lingvistiky?**

Oblast tvoření slov mě začala zajímat z toho důvodu, že diverzifikace lexika v jednotlivých latinskoamerických zemích je obrovská. A do toho spadá pochopitelně i tvoření slov. Neologismy, které vznikají v různých zemích, a jakými prostředky se tato nová slova tvoří – to je strašně zajímavé téma. Nemluvím tím o přejímkách z angličtiny a podobně, to je vedlejší věc, která mě moc nezajímá. Ale spíše jak onen vnitřní aparát jazyka slouží k vytváření lexika, které se v podstatě stále diverzifikuje. Je fakt, že tady jsou i tendence, které španělštinu homogenizují, nicméně ta diverzifikace zde pořád je. Na Kubě to byl problém prakticky kdekoliv. Tam člověk musel nejdřív poslouchat nebo přímo ukázat na dotyčný předmět. Člověk se na sebe zlobil a říkal si: „Tak už jsem zvládl tolik slovní zásoby, a přece to neumím!“ Pojmenovat jakýkoliv předmět byl problém. Vezměme třeba obyčejný zapalovač (španělsky *encendedor*). To může být také *fosforera*, *fosforero* nebo ještě *mechero*, prostě tři čtyři výrazy. No a když jsem to šel kupovat, tak jsem použil všechna tato slova, a ten člověk mi nerozuměl. Nakonec jsem mu to ukázal a on mi řekl ten termín. Tím pádem jsem se naučil zase další výraz. Totéž se týkalo i poživatin. Šel jsem například koupit banány (*plátanos*). A prodavač na mě udělá: „¿Eh?“ (Cože?). Říkám: „Plátano. Un kilo de plátano.“ (Bez koncového /s/ pochopitelně: plátano(s)). To už jsem věděl, že se ta kon-

covka nevyslovuje). A on mně říká: „¿Qué plátano?“ Protože tam je asi deset druhů banánů: na pečení, na vaření, na přípravu salátů atd. A tak jsem mu to musel zase ukázat. Proto ten můj zájem o lexikologii všeobecně a slovo tvorbu potom zvlášť, tedy neologismy. Ale stejně se to nedá všechno obsáhnout.

**Vy jste byl tady na katedře romanistiky vlastně prvním asistentem specializovaným přímo na španělštinu (s výjimkou španělské lektorky Pargy), protože docent Rosendorfský byl napůl italianista. Po vás ještě přišly pozdější docentky Spitzová a Ostrá, čímž se utvořila brněnská hispanistika, tak jak potom existovala po celá desetiletí. Jak se vyvíjely počty studentů a vůbec pojetí hispanistiky na Masarykově univerzitě?**

Jeden čas byl zájem o španělštinu obrovský a převažoval dokonce i nad francouzštinou. V době kubánské revoluce to bylo zcela zjevné. Externě jsem učil několik let na jazykové škole a tehdy byl mezi lidmi zájem tak obrovský, že i tady na fakultě se pořádaly večerní kurzy a ke svému úvazku jsme byli povinováni ještě chodit večer učit. Bývalo opravdu nabitě, někdy přišlo třeba padesát až osmdesát lidí.

**Počty studentů na Masarykově univerzitě byly ale tehdy uměle omezené, nebo ne?**

Když jsem studoval já, tak tady bylo asi pět až šest míst, později deset až dvanáct, maximálně do patnácti. Později to bylo více omezováno asi z toho důvodu, že už bylo dost hispanistů nebo že snad opadl zájem o španělštinu.

**Předpokládám, že v padesátých a šedesátých letech byl asi velký**

### **nedostatek odborné literatury a učebních materiálů. Jak jste se s tímto problémem vypořádal?**

Co se týče literatury, přicházely sem pravidelně alespoň noviny a časopisy. My jsme dostávali dva nebo tři deníky (*Cuba Libre*, *Granma*), takže určitý kontakt s jazykem byl a na výuku to celkem stačilo. Ale pokud jde o knihy, tak to myslím ani dnes není o mnoho lepší, protože fondy na nákup nových publikací na univerzitách jsou omezené. Tenkrát jsme dostávali dost lingvistických knih výměnou.

### **O vás je známo, že kromě pedagogické a badatelské práce na univerzitě jste byl aktivní i v mnoha dalších oblastech.**

Dlouhá léta jsem například působil v tlumočnickém středisku na veletrzích. Každý rok jsem tam pracoval asi čtrnáct dní až tři týdny v srpnu a v září, což mně ohromně pomohlo, protože se tam jednalo o technické záležitosti. Pořídil jsem si postupně všechny technické slovníky, které se daly sehnat, a pak jsem si přivydělával na překladech (Tatrovkou počínaje a technickými tkaninami konče). Naštěstí veletrh vydával objemné katalogy, kde byly stručné popisy jednotlivých produktů, takže i to mně terminologicky pomohlo. Navštěvovali mě pak z různých fabrik po celé Moravě: tu Blansko, tu Koprivnice... U francouzštiny to bylo něco jiného, tam jsem zase dělal filmové překlady. Přeložil jsem celkem asi 50 titulů, mezi nimi spoustu Maigretů.

Na filozofické fakultě jsem kromě toho kdysi šéfoval takzvanému DSO Slavia, což byl sportovní klub. Pořádali jsme fotbalové zápasy studentů proti profesorům. Dále tu byly atletické přebory, které jsem tady na fakultě také organizoval. Já sám jsem byl v mládí závodním sportovcem, dělal jsem atletiku až do svého zranění a startoval jsem

ještě za univerzitu v běhu na sto metrů. Jinak než jsem přišel, tak jsem byl po tři roky krajským přeborníkem za Ostravský kraj v disciplínách 100 m, 200 m a dálka. Pak jsem toho nechal. Kdybych se tomu věnoval profesionálně, mohl jsem být teď trenérem a brát miliony, ale vrhl jsem se na lingvistikou, což dnes jaksi není příliš výnosné.

### **Vidíte nějaký posun v úrovni studentů za uplynulá desetiletí vaší pedagogické činnosti? A jak se díváte na současnou masifikaci vysokoškolského studia?**

Vzhledem k zahraničním pobytům by měla úroveň studentů logicky narůstat. Dnes tráví všichni měsíc, dva nebo půl roku na nějaké zahraniční univerzitě, ale oni se kupodivu vracejí víceméně ve stavu „virginním“. Já se jich často ptám: „Prosím vás, četl jste tam aspoň denně tisk?“ „Jako noviny? To jsem v životě nevezl do ruky.“ To byl přitom pro mě každodenní chléb, sednout si na lavičku a „proloukat“ noviny. Zatrhl jsem si, co jsem nevěděl, a pak jsem se na to někoho zeptal nebo jsem si to sám vyhledal. To je ale práce, kterou oni dnes dělat nechtějí. Jinak co se týče úrovně, vždycky se vyskytnou jeden nebo dva jedinci, kteří jsou dobří, ostatní je taková „šed“. No a jedné třetině bych absolutně zakázal studovat, nemají tam co dělat. A bohužel to říkají všichni, ne jenom já.

### **Zdá se, že většina studentů se dnes zajímá hlavně o literaturu, v níž je, jak už jste zmínil, větší prostor pro spekulace a subjektivní názor. Jakým způsobem by se dal podle vás zvýšit zájem o jazykovědu?**

Asi to souvisí s mentalitou dnešního mladého člověka, protože u literatury je samozřejmě zábavné číst různé příběhy (nic proti literatuře, já sám mám také své oblíbené autory). Druhá věc je, že se s tím dá možná víc uplatnit, protože nakladatelství



mají jistý zájem o překlady, kdežto co s lingvistikou? A další věc je, že v literatuře se dá hodně věci takzvaně „obkecat“, kdežto v lingvistice buď vím, nebo nevím. Já jsem na literatuře neměl rád právě ten subjektivismus.

**Většina lingvistických předmětů už tradičně není pro studenty příliš atraktivní, ale vaše hodiny oblíbené byly. Jak se vám toho podařilo docílit?**

Já nevím, možná to bylo tím, že jsem výklad doprovázel všelijakými humornými příběhy. Víte, za tu dobu, co jsem tady, a po tolika zahraničních pobytech to už je tolik vzpomínek a humorných historek... Snažil jsem se do toho vkládat své zážitky, a tím pádem se to možná stalo trochu atraktivnějším, takže to nebyl jen takový suchopárný výklad. To dělám dodnes.

Za více než půl století svého působení Lubomír Bartoš vychoval již několik generací hispanistů a u všech bývalých i současných studentů a kolegů se jako odborník i člověk těší zasloužené vážnosti a úctě. Svou neúnavnou pracovitostí a nezdojnou energií je dodnes inspirací pro všechny, kdo se vydali v jeho šlépějích a rozhodli se stejně jako on (a v mnoha případech právě díky jeho vlivu) věnovat profesionálně španělské lingvistice. Osobně oceňuji především Bartošovu obdivuhodnou erudici a kritický nadhled, s nimiž se snažil nás nevědomé studenty přivést k samostatnému myšlení a k poznání, že definice a klasifikace uvedené ve skriptech jsou pouze jedním z mnoha nedokonalých pokusů o popis nesmírně komplexního a dynamického systému, jímž španělština je. To pro nás, kteří jsme se tehdy teprve snažili osvojit si základy španělské jazykovědy a španělštiny jako takové, znělo téměř jako relativistické rouhání, a pouze postupem času jsme lopotně dospěli (alespoň někteří) k těžce pravdě, jež je pro člověka bez dosažení určitého stupně poznání a zkušeností nepřijatelná. Byl to však právě profesor Bartoš, komu se jako prvnímu podařilo probudit v nás pochybnost o „posvátnosti“ a nedotknutelnosti učebnicových pouček a přivést nás k onomu zdravému odstupu, jenž je pro vědecké bádání naprosto nepostradatelný.

Na závěr bych si dovilil připojit ne tak dávnou, avšak dnes již nostalgickou vzpomínku na Bartošův charakteristický styl výuky, jehož se předcházející rozhovor dotkl jen letmo. Měl jsem na štěstí, že jsem pana profesora počátkem devadesátých let zažil ještě v jeho domácím prostředí, totiž v učebně fonetiky v nedávno zbořené budově B, kde za stejnou katedrou z první republiky sedávali kdysi i jeho vlastní učitelé, stejně jako v jeho velké pracovně, kam se tehdy přesto vešel celý náš ročník dokonce i na povinné předměty (ty dnes sám učím v aule pro 80 lidí). Sedíce na gauči nebo v pohodlných křeslech a obklopeni vonným dýmem Bartošova nepostradatelného doutníku, naslouchali jsme se zájmem odborným výkladům pana profesora okořeněným jeho humornými poznámkami a zážitky z exotických cest po Latinské Americe, a mohu potvrdit, že nám jeho hodiny vždy rychle uběhly a na jeho výuku (zvláště pak na výborné výběrové přednášky) jsme se skutečně těšili. K uvolněné a příjemné atmosféře přispívala i skutečnost, že profesor Bartoš zásadně trval na tom, abychom si během jeho

řeči nedělali poznámky a raději pozorně naslouchali; potom nám podstatná fakta sám shrnul a nadiktoval. To byl opravdu vynikající nápad, který fungoval a jenž by stál za vyzkoušení i v naší době někdy spíše kontraproduktivních powerpointových prezentací.

Za všechny brněnské kolegy i žáky přeji našemu panu profesorovi hodně zdraví, spokojenosti a tvůrčích sil. Vzhledem k jeho kondici nepochybuji, že se za pět nebo deset let opět sejdem na těchto stránkách nad dalším rozhovorem.

Petr Stehlík

### **Bibliografie prací prof. PhDr. Lubomíra Bartoše, CSc. (od roku 2007)**

- (2012): «Cualidades humanas expresadas por unidades fraseológicas». *Studia Romanistica*, 12/1, s. 31–44.
- (2011a): «En torno al concepto de jerga». *Studia Romanistica*, 11/1, s. 11–17.
- (2011b): *Reflexiones sobre el concepto de argot*. In: *Sintaxis, análisis del discurso hablado en español*. Sevilla: Universidad de Sevilla, s. 95–104.
- (2010a): «Las locuciones nominales y verbales con significado argótico». *Studia Romanistica*, 10/1, s. 11–20.
- (2010b): *Španělský argot. El argot español*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 130 s.
- (2009a): «Sinonimia a nivel de locuciones verbales en español». *Studia Romanistica*, 9/1, s. 13–18.
- (2009b): «Polisemia y homonimia a nivel de locuciones adverbiales y verbales». *Studia Romanistica*, 9/2, s. 11–20.
- (2009c): *Fraseología española*. Ostrava: FF OU, Katedra romanistiky. 142 s.
- (2009d): *Španělská lexikologie a sémantika. Lexicología y semántica españolas*. Ostrava: FF OU, Katedra romanistiky. 148 s.
- (2008a): *La sinonimia adjetiva sobre la base afijal*. In: *Studia Romanica Bratislavensia 4. MICHAEL METZELTIN von Bucarest bis Santiago de Chile*, s. 53–63.
- (2008b): *Vývojové tendence v současné španělštině. Tendencias evolutivas en el español actual*. Ostrava: Ostravská univerzita-Filozofická fakulta. 141 s.
- (2008c): «Tendencias en la creación léxica en el español actual». *Studia Romanistica*, 8, s. 39–49.
- (2008d): *Notas a los cambios semánticos en el español actual*. In: *Studia Romanica Bratislavensia 2. Homenaje a Ladislav Trup*, s. 57–66.
- (2007a): «Sinonimia adjetival en español». *Studia Romanistica*, 7, s. 3–11.
- (2007b): *Americká španělština. El español en América*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 142 s.
- (2007c): *Syntax španělštiny. Sintaxis española*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. 162 s.

## Byla jsem vyzvána odpovědět

Ve své odpovědi na jednu z otázek v rozhovoru s prof. MUDr. J. Šmardou, DrSc., jsem uvedla: „Pracovní smlouva na Pedagogické fakultě mi skončila v roce 1996 a nebyla mi prodloužena. Bylo to pouhé dva roky před možností odejít do důchodu. *Důvody byly naprosto nevěcné*, nikdy bych si nepomyslela, že bych něco podobného mohla prožít. *Morálně, psychicky i finančně mě to velmi poškodilo, ale paradoxně posílilo.*“

Kurzivou je označeno to, co vedlo I. Němce a J. Rambouska k čl. z rubriky Dostali jsme dopis (Universitas 3, 2012, s. 70). Nikde v tomto citátě slovo *křivda a nespravedlnost* ani zmínka o *katedře*, ani o iniciátorech mého odborného i osobního znevažování... Na svých slovech trvám, dosud uchovávám písemné materiály dostatečně dokumentující mou nezáviděníhodnou situaci mezi léty 1990–1996, včetně protikladného hodnocení mé odborné úrovně několika studenty denního (i těch, které jsem nikdy neučila) a dálkového studia... Nejsm si vědoma, že bych publikační činností v letech normalizace komukoliv či čemukoliv ublížila. Tehdejší rektor prof. Milan Jelínek ani děkan fakulty doc. Josef Janás mi odchod z univerzity dohodou nenabízeli. Pracovní smlouva mi končila v r. 1996, a jak jsem psala, nebyla mi prodloužena, na mé místo byl vypsán konkurz, do něhož jsem se opětně přihlásila, jiný uchazeč v něm nebyl.

Nikde nesrovnávám 90. a 70. léta. S vynuceným odchodem 30 lidí z fakulty v době normalizace nemám nic společného, nastoupila jsem až na vypsaný konkurz v září 1973, bohužel na místo po J. Rambouskovi. Taková hříčka osudu!

Nadějný vědec J. Hraše byl mým učitelem, kterého jsem si vážila, byla jsem po 4 roky (1959–1963) jeho pomocnou vědeckou silou a jemu dodnes vděčím za svůj celoživotní zájem o psychologii. Je mi líto, že z fakulty musel odejít. Nevím, jakou souvislost má jeho odchod se mnou.

Ale každý máme právo na své vidění světa, každý máme své svědomí. V duchu citovaného požadavku o pravdivém obrazu minulosti v časopisu Universitas jsem do něho (i jinam) přispěla mnoha biografickými a jinými články, především o významných osobnostech Masarykovy univerzity (vyšly i knižně: *Po spirále času* (2004)). Jsem vděčna Masarykově univerzitě, že mi znovu v letech 1998–2012 umožnila pracovat na lékařské fakultě, kde jsem stačila vydat na 510 publikačních položek, z toho 14 v knižní podobě.

Věra Linhartová

## Ze života na univerzitě

# Archiv Masarykovy univerzity

JAROSLAVA PLOSOVÁ

Letošní rok je pro Archiv Masarykovy univerzity významný v několika ohledech. Jeho 25. výročí ustanovení archivem zvláštního významu, v nynější terminologii archivem specializovaným, je dobrou příležitostí k bilancování. Zároveň archiv v této době stojí na prahu nové fáze, neboť prochází akreditačním řízením vztahujícím se na archivy organizačních složek státu, státních příspěvkových organizací, územních samosprávných celků a na archivy soukromé. Mezi tyto archivy patří i početná skupina archivů vysokých škol.<sup>1</sup> Archivní správa se tím snaží napomoci k řešení mnohdy neutěšené situace těchto archivů, aby byly na žádoucí úroveň nastaveny podmínky k péči o mnohdy unikátní materiál, který shromažďují a uchovávají. Přitom se samozřejmě sledují i aspekty odborné, ale v případě této skupiny archivů jde zejména o technické záležitosti. Od počátku 90. let, kdy byly potřeby státních oblastních a okresních archivů plně saturovány výstavbou nových účelových budov, začaly v tomto ohledu archivy ostatních institucí výrazně zaostávat. Varováním, bohužel mnohdy s fatálními následky, pak bylo několik povodní, které postihly naše území v minulých letech. Na těchto událostech se ukázalo, jak zranitelné jsou archivní budovy nepřizpůsobené bezpečnostním standardům proti širokému spektru nadálých událostí, které ohrožují uložené archiválie. Nejednalo se přitom „jen“ o ztráty kulturně-historické, ale i správní. Rizikové faktory se skrývají i v samotných budovách, kde jsou umístěny archivní depozitáře. V případě, že se nejedná o budovy účelové, bývají archiválie ohroženy například vodovodním potrubím nebo nedostatečným protipožárním zabezpečením. Z těchto důvodů, vedle již nedostačující prostorové kapacity, musela být situace Archivu Masarykovy univerzity řešena přestěhováním z Právnické fakulty do budovy Krajského úřadu na Žerotínově náměstí.

Historie archivu je mnohem starší než oněch zmíněných 25 let. Jeho ustanovení archivem zvláštního významu bylo jen vyústěním dlouhodobých a cílevědomých snah o jeho budování. Za zmínku stojí, že se při ustavení v roce

---

<sup>1</sup> Základy organizace československého archivnictví položilo vládní nařízení č. 29/1954 Sb., o archivnictví ze dne 7. května 1954, které se zformovalo jako síť státních archivů a archivů okresních a podnikových. Mimo to bylo možné zřízení archivu zvláštního v institucích, které se tomuto schématu vymykaly, tedy staré muzejní archivy, archivy filmu a rozhlasu, archivy ústřední státní moci a správy a významná skupina archivů vědeckých institucí a vysokých škol.

Podrobněji k této skupině archivů viz Pulec, Jiří: Archivy zvláštního významu. Archivní časopis 56, 2006, č. 2, s. 89–102.

1987 jednalo o první mimopražský vysokoškolský archiv u nás, a navíc v době, kdy Archivní správa zakládání archivů tohoto typu z mnoha důvodů nepodpořovala. Zdaleka se nejednalo o jednoduchý a přímočarý proces, který byl komplikován různými dějinnými zvraty a v neposlední řadě i finančními možnostmi v oblasti vysokého školství. Osudy archivu nám tak poskytnou poměrně netradiční vzhled do dějin univerzity. Dále pak budeme sledovat i jeho další vývoj až k současnému stavu, včetně představení úkolů v rámci univerzitní správy a všestranných možností využití pro badatelský výzkum.

Počátky budování univerzitního archivu spadají do konce roku 1931, kdy ministerstvo školství a národní osvěty zaslalo rektorátu základní listinu o zřízení Masarykovy univerzity. Původně měla být listina univerzitě slavnostně předána prezidentem republiky při zamýšlené slavnosti v listopadu 1919; ta se však pro onemocnění T. G. Masaryka nekonala. Listina tedy měla být prezidentem podepsána dodatečně a uložena do univerzitního archivu. Akademický senát se při této příležitosti usnesl zvolit zvláštní archivní komisi, která by zajišťovala uchovávání významných dokumentů Masarykovy univerzity a zároveň vypracovala pokyny k ukládání materiálů do archivu a jejich zpracování.<sup>2</sup> Do komise byli zvoleni profesori František Čáda, Eugen Dostál a Bohumil Navrátil.<sup>3</sup> Tehdejší děkan právnické fakulty Dobroslav Krejčí nabídl ihned při tomto jednání pro archiv umístění v nové budově fakulty, jejíž první část právě byla předána k užívání. Definitivní umístění měl pak archiv najít v ústřední budově při plánované výstavbě Akademické čtvrti.<sup>4</sup>

První schůze Archivní komise se konala 17. listopadu 1932. Jako další člen byl kooptován profesor pomocných věd historických Václav Hrubý.<sup>5</sup> Komise se začala věnovat postupům určování a předávání materiálu do archivu z registratur rektorátu, kvestury a jednotlivých fakult. Při tom mapovala i různé nedostatky ve vedení spisoven, které mohly vést ke ztrátám materiálu, a navrhovala možné způsoby jejich odstranění. Dále komise iniciovala soupisy památek jako medailí, knih, obrazů a podobně, které se dostaly do vlastnictví

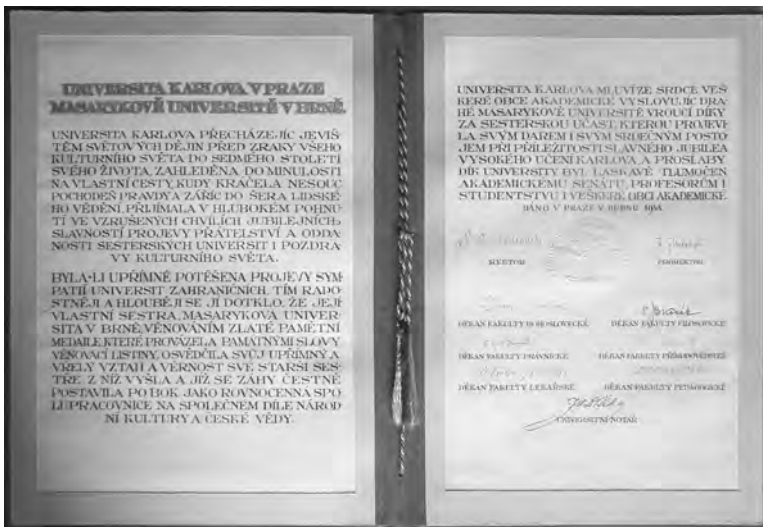
<sup>2</sup> Archiv MU (dále AMU), fond A 1 Rektorát MU Brno, stará manipulace, R II Akademické sbory, k. 3, zápis o 1. zasedání akademického senátu MU dne 1. prosince 1931.

<sup>3</sup> František Čáda (1895-1975) – profesor dějin středoevropského práva; Eugen Dostál (1889–1943) – profesor dějin umění; Bohumil Navrátil (1870-1936) – profesor všeobecných dějin

<sup>4</sup> Zásadním problémem Masarykovy univerzity byl nedostatek budov, jednotlivé fakulty zahajovaly výuku v provizorních prostorách. Řešením měla být výstavba Akademické čtvrti v prostoru dnešní Veverí ulice a Kraví hory. Z celého projektu se kvůli hospodářské krizi podařilo realizovat pouze budovu Právnické fakulty, pro ostatní fakulty se jejich provizorní umístění vesměs stala definitivními.

Podrobněji k stavebnímu vývoji viz Pulec, Jiří – Kalendovská, Jiřina: Masarykova univerzita (založení, stavební vývoj, insignie). Masarykova univerzita, Brno 1994.

<sup>5</sup> Václav Hrubý (nar. 1885) – profesor pomocných věd historických. Činnost tohoto odborníka však v lednu 1933 ukončila jeho předčasná smrt.



Zdravice zaslaná Masarykově univerzitě v dubnu 1948  
Univerzitou Karlovou při příležitosti jejího 600. výročí

Masarykovy univerzity. Zvláštní pozornost měla být věnována sbírání materiálu k historii boje za zřízení univerzity, neboť úsilí o její založení jako druhé české univerzity bylo důležitým cílem nejen české vědy a vzdělání, ale i celého českého emancipačního hnutí v rámci habsburské monarchie vůbec. Ve věci materiálního zabezpečení budoucího archivu jednala komise s děkanátem právnické fakulty kvůli umístění archivu v její novostavbě. Další jednání mělo být vedeno s ministerstvem školství a národní osvěty o poskytnutí finančních prostředků na vybavení nábytkem a kancelářskými potřebami a v neposlední řadě také na zajištění specializovaného pracovníka. Naléhavost těchto požadavků podepřela komise poukázáním na skutečnost, že je třeba se sbíráním historického materiálu začít co nejdříve, protože „tento materiál rychle uniká“.<sup>6</sup>

V nelehké situaci hospodářské krize na počátku 30. let však nebylo těmto žádostem ze strany ministerstva vyhověno, a to i přes jejich opakovaná podání. Počáteční práce tak byly komplikovány, protože chybělo potřebné vybavení prostor pro ukládání převzatého materiálu. Dotace na vnitřní zařízení archivu byla povolena až v roce 1935. Citelně chyběl pracovník, který by se systematicky věnoval sběru pramenů. Přesto se podařilo shromáždit první cenné dokumenty, například registraturu vědeckého odboru Výstavy soudobé kultury v Brně roku 1928, spisy o schůzích za druhou českou univerzitu předaných brněnskou pobočkou Českého

<sup>6</sup> AMU, A 1 Rektorát MU Brno, stará manipulace, R XII Univerzitní komise, k. 4, Protokol o 1. schůzi archivní komise dne 17. listopadu 1932.



Laboratoř ústavu analytické chemie Přírodovědecké fakulty MU  
(30. léta 20. století)

ústředního spolku učitelů vysokoškolských či letáky věnované spolkem „Mladá generace lékařů“ z akcí proti snahám o rušení Filozofické a Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity počátkem třicátých let a další.<sup>7</sup> V roce 1938 byla komise doplněna o odborníka, profesora pomocných věd historických Jindřicha Šebánka<sup>8</sup>, který významně ovlivňoval budování archivu v následujících desetiletích.

Veškeré výsledky budování archivu v třicátých letech byly zmařeny uzavřením českých vysokých škol v listopadu 1939. Následkem zabrání univerzitních budov okupanty, přičemž se budova Právnické fakulty stala přímo sídlem moravské centrály gestapa, bylo zničení nejen sbírek archivu, ale z velké části i registratur fakult a rektorátu. V úplnosti zůstala zachována pouze registratura Filozofické fakulty, z ostatních fakult a rektorátu pak jen náhodně přeživší větší či menší torza. Velkým štěstím je zachování studijní agendy, protokolů ze zasedání Akademického senátu Masarykovy univerzity od roku 1919 a podacích protokolů fakult, které byly uloženy v jedné z místností Zemského domu spolu s materiály ostatních zavřených českých vysokých škol.<sup>9</sup>

<sup>7</sup> AMU, Sběrka FI Ročenky MU, sign. F I 10, Ročenka Masarykovy univerzity v Brně, XV, rok 1933-1934, Brno 1935, s. 12.

<sup>8</sup> Jindřich Šebánek (1900–1977) – profesor pomocných věd historických.

<sup>9</sup> Hrabětová, Irena: Archiv Univerzity J. E. Purkyně. Průvodce po archivních fondech. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1967, s. 8.

Masarykova univerzita obnovila svoji činnost záhy po osvobození, již během června 1945. Prakticky ihned se dostal na pořad dne sběr dochovaného materiálu z celé univerzity.<sup>10</sup> Posílený zájem o záchranu univerzitních materiálů možná také přispěl k tomu, že se podařilo zřídit místo pomocné vědecké síly pro správu archivu. Prvním správcem archivu se stal absolvent filozofie Jiří Radimský.<sup>11</sup> Neutěšená situace však panovala v otázce umístění archivu. Právnická fakulta totiž musela projít stavebními úpravami kvůli předchozím nevhodným zásahům ze strany gestapa, a archiv tedy dostal k dispozici jen provizorní prostory. V těchto podmínkách nebylo možné rozvíjet usilovnější sbírkovou činnost. Práce na budování archivu tak nepokračovaly podle původních očekávání. Sbíráni roztroušeného materiálu o univerzitě bylo komplikováno i neexistencí archivního zákona. Radimský tedy svoji činnost směřoval k shromažďování podkladů k osudům posluchačů MU za války pomocí výzvy uveřejněné v tisku. Kvůli blízkému se třicátému výročí založení univerzity vyhledával zprávy o univerzitě a brněnském vysokém školství ve starších ročnících novin, protože předpokládal, že by mohly být využity při případném zpracovávání dějin univerzity. Nakonec se univerzita zpracování svých dějin při tomto výročí nedočkala, avšak archivní komise podnikla kroky k obohacení materiálu, když provedla průzkum v archivu Národního shromáždění a získala kopie několika dokumentů o přípravách založení druhé české univerzity.<sup>12</sup> V listopadu 1949 byla uspořádána několikadenní výstava k výročí 17. listopadu 1939 v bývalých prostorách baru gestapa na Právnické fakultě.<sup>13</sup> Archivní komise věnovala pozornost především sjednocování registratur součástí univerzity, ale narážela zde na materiální problémy, mezi které patřilo například to, že nebylo možné opatřit jednotný podací protokol.<sup>14</sup>

Citelný vliv na osudy archivu mělo vydání vysokoškolského zákona v roce 1950<sup>15</sup> a s ním spojená reorganizace vysokých škol. Jednak byla zrušena archivní komise, jednak se archiv musel stěhovat ze zrušené Právnické fakulty. Sídlo našel, spolu s Rektorátem, v budově na Komenského náměstí. Nedisponoval však vlastní místností a následující roky pro něj byly obdobím neustálého stěhování. Za své hovořila i zpráva o provedené prohlídce archivu, kdy byla konstatována spokojenost s úrovní zpracovanosti archivu a odpovědným přístupem archiváře, závažným nedostatkem však bylo právě umístění archivu

<sup>10</sup> Akce na záchranu dokumentů byly organizovány při všech institucích a kvůli nedostatku archivářů se na nich podíleli i další zaměstnanci veřejné správy.

<sup>11</sup> Pozdější ředitel Moravského zemského archivu.

<sup>12</sup> AMU, A 1 Rektorát MU Brno, stará manipulace, sign. XII Univerzitní komise, k. 4, č.j. 1534/49.

<sup>13</sup> Tamtéž, sign. XIII Organizace univerzity, k. 1.

<sup>14</sup> Tamtéž, sign. II Akademické sbory, k. 4, Zápis ze zasedání akademického senátu dne 6. prosince 1945.

<sup>15</sup> Zákon č. 58/1950 Sb. Národního shromáždění o vysokých školách ze dne 18. května 1950.



v nevyhovujících prostorách.<sup>16</sup> Zde je možné předeslat, že podobná konstatování by se v podstatě dala použít pro situaci archivu v celém následujícím období jeho existence. K dalšímu zhoršení dochází při stěhování Rektorátu a archivu do nové budovy na ulici Arna Nováka v areálu Filozofické fakulty. V této době navíc archivu nebyla přidělena pracovní síla, a nikdo se tedy o něj nestaral. Archiv byl poškozen nejen ztrátami, ale kvůli uložení v prostorách krytu také plísňemi. Předávání materiálů do archivu probíhalo jen jako odkládání nepotřebných písemností bez utřídění.

Definitivní obrat k lepšímu ve vývoji archivu nastává v souvislosti s blížícím se 50. výročím založení univerzity. Od března 1962 nastupuje jako archivářka na plný úvazek prom. hist. Irena Hrabětová. Pozice archivu je stabilizována jeho oddělením od spisovny rektorátu, vytvořením pořádacího schématu a systematickým pořádáním a skartováním. V říjnu 1965 vzniká Kabinet pro dějiny Univerzity J. E. Purkyně a studium díla Purkyňova a univerzitní archiv se stává jeho součástí. Zásadní proměnu archivu v plnohodnotné pracoviště svého druhu dokládá i Průvodce po archivních fondech vydaný v roce 1967.<sup>17</sup> V době jeho vydání archiv spravoval 55 fondů, z toho 24 osobních pozůstalostí. Většina archivních fondů byla po vydání Dějin univerzity v Brně<sup>18</sup> k jejímu výročí v roce 1969 i nadále využívána badateli nejen pro vědecké účely. Přetrvávající prostorové problémy byly řešeny přidělením sklepních depozitářů v budově obnovené Právnické fakulty na Zelném trhu, bohužel však opět nepříliš vyhovujících. Archiv však mohl zintenzivnit přebírání materiálů od fakult, do té doby odkládané kvůli nedostatku prostoru. Velké úsilí bylo věnováno získávání pozůstalostí. K tomu napomohla i dotazníková akce, kdy vedoucí kateder navrhovali bývalé spolupracovníky svých oborů, jejichž pozůstalosti by měly být archivu uloženy, a často pomáhali s jejich získáváním.<sup>19</sup> V roce 1985 obsahoval archiv již 109 fondů, z toho 14 fondů organizačních součástí univerzity, 28 spolků a společenských organizací a 67 pozůstalostí. Úspěšný rozvoj je pak korunován již zmíněným ustanovením archivem zvláštního významu k 1. prosinci 1987. Na počátku 90. let našel sídlo ve znovuzískané budově Právnické fakulty na Veveří ulici. Mezi vysokoškolskými archivy dlouhodobě zaujímá druhé místo co do rozsahu, avšak v počtu jednotlivých fondů se v této skupině výrazně vymyká.<sup>20</sup>

Archiv má postavení vědeckého a odborného pracoviště a plní pro univerzitu širokou škálu úkolů souvisejících s péčí o dokumenty vzniklé z činnosti uni-

<sup>16</sup> AMU, A 1 Rektorát MU Brno, stará manipulace, sign. XIII Organizace univerzity, k. 1, Zápis o prohlídce archivu MU v Brně konané dne 16. února 1955.

<sup>17</sup> Hrabětová, Irena: Archiv Univerzity J. E. Purkyně. Průvodce po archivních fondech. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1967, 75 s.

<sup>18</sup> Jordán, František a kol.: Dějiny univerzity v Brně. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1969, 429 s.

<sup>19</sup> Ročenka Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně 1976–1985. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1987, s. 67.

<sup>20</sup> Téměř 1880 běžných metrů archiválií, 214 fondů a sbírek.



Uvítání T. G. Masaryka na půdě univerzity akademickým senátem v červnu 1924  
(František Hlavica, 200×144 cm)

verzitních pracovišť, kterým je po uplynutí skartační lhůty přiznána v rámci skartačního řízení trvalá hodnota a jež jsou jako archiválie uloženy v archivu. Hlavním a nejdůležitějším materiálem archivu jsou fondy rektorátu, fakult a dalších součástí univerzity. Obsahují doklady k jejich vývoji a organizaci, personální, studijní a vědeckou agendu, dokumentaci vnějších a zahraničních styků a písemností ústavů a pracovišť. Stěžejním materiálem, hojně využívaným pro zkoumání nejrůznějších oblastí života univerzity a jejích součástí, jsou zápisy ze zasedání akademických sborů. Ty tvoří doslova páteř fondů nejen díky svému zásadnímu obsahu, ale i dobrému dochování navzdory již zmíněným nepříznivým okolnostem válečného a těsně poválečného vývoje archivu, který bohužel částečně poznamenal stav ostatního materiálu, ačkoliv i ten přes svoji torzovitost dobře dokládá důležité okolnosti existence univerzity. Součástí archivu se staly i materiály univerzitních orgánů, které vznikaly v přelomových obdobích, jakými byly akční výbory fakult. Vedle fondů univerzity samotné archiv spravuje i fond celostátního významu – Českou konferenci rektorů.

V neposlední řadě je třeba zmínit téměř kompletně zachovanou studijní agendu, zvláště nám dnes již neznámý způsob studijní evidence před reformou vysokoškolského studia v roce 1953. Do té doby ji totiž tvoří důmyslný a vzájemně se doplňující systém knih, skládající se z nacionálů se seznamy předmětů,

kteří si jednotliví studenti zapisovali každý semestr, přes zkušební protokoly až po knihy a evidence vydaných diplomů. Tyto knihy patří k základním oporám při tvorbě biografií, které tvoří důležitý okruh badatelského výzkumu. Od roku 1953 pak jejich funkci nahrazují studijní spisy. Knihy s evidencí vydaných diplomů jsou vedeny samozřejmě i v současnosti. Z uchování studijní evidence vyplývají archivu různé správní úkoly, které v poslední době zaujímají stále větší objem v rámci jeho činnosti. Archiv ze spisů na základě žádostí vyhotovuje druhopisy dokladů o ukončeném vzdělání či potvrzení o době studia pro účely sociálního zabezpečení, případně výpisy zkoušek pro nejrůznější účely kvalifikační.

Stěžejní část činnosti archivu spočívá v oblasti výzkumu dějin univerzity, ale i vysokého školství obecně. Vedle zmíněného úředního materiálu aktivně shromažďuje pro tyto účely i další podklady nejrůznější povahy. Významné postavení mají pozůstalosti osobností vědeckého a kulturního života spjatých s univerzitou a také fondy spolků a společenských organizací. Další okruh tvoří soudobá dokumentace, ze které jsou vytvářeny sbírky. Shromažďování těchto druhů dokumentů patří mezi typické znaky specializovaných archivů, které tak zachytávají materiály související s jejich zaměřením, přesto však širšího společenského významu, které by se jinak do archivní péče nedostaly a jejich zničení by ochudilo výzkum o často zajímavé souvislosti, které zůstávají skryty za sděleními obsaženými v úředních dokumentech.

Archiv Masarykovy univerzity se vyznačuje právě bohatou kolekcí osobních pozůstalostí.<sup>21</sup> Při jejich získávání sehrávají stěžejní roli osobní vazby, což je patrné i z faktu, že nejvíce pozůstalostí pochází z Filozofické fakulty. Ta je pak následována fakultou Lékařskou a Přírodovědeckou. Je poměrně těžké ve stručnosti představit uceleně a výstižně skupinu osobních fondů, protože mají rozdílnou povahu, danou stavem dochování co do zastoupení i rozsahu jednotlivých druhů dokumentů. Nejvděčnější a nejvíce využívaná bývá korespondence, materiály vzniklé z výkonu funkcí a doklady vědecké, případně pedagogické činnosti.

Původci těchto fondů byli často činní v akademických funkcích, a materiály proto poskytují další zajímavé okolnosti k různým záležitostem a dění na univerzitě. Zmínit lze Jana Zavřela, rektora v době snah o zrušení Přírodovědecké a Filozofické fakulty Masarykovy univerzity na počátku 30. let, hned následného rektora Jana Krejčího, rektora v době pořizování univerzitních insignií, a dále například rektory v pohnuté době konce 30. let a poválečné obnovy, Arna Nováka, Josefa Podpěru a Václava Neumanna. Původci nežádka patřili mezi vedoucí osobnosti svých oborů s širokými kontakty. V jejich korespondenci lze proto najít souvislosti vývoje na špičkové úrovni těchto oborů. Mezi takovými je možné uvést profesory fyziky Bohuslava Hostinského a Antonína Vašíčka, historika Josefa Macúrka, anglistu Josefa Vachka či literárního vědce Lubomíra

<sup>21</sup> Jejich současný počet je 124 fondů.

Doležela. Do zajímavého zákulisí vývoje vědy lze nahlédnout i prostřednictvím redakcí vědeckých kritických periodik, například Naší vědy v pozůstalosti germanisty Antonína Beera nebo Slavonic Review Františka Chudoby. Činnost mnohých přesahovala rámec vlastního vědeckého výzkumu; angažovali se v záležitostech, které měly celospolečenský dopad, například fyziolog rostlin Vladimír Ůlehla podílející se na přípravách Výstavy soudobé kultury v Brně v roce 1928. Trochu jiné, ale velice důležité tradice univerzity obsahují pozůstalosti jejích členů, kteří byli za svoji odbojovou činnost vězněni v koncentračních táborech. Z dlouhého výčtu jmenujme alespoň klimatologa Bohuslava Hrudičku, neurologa a psychiatra Miroslava Krívého, mikrobiologa Václava Tomáška, filozofa Josefa Tvrdého nebo farmakologa Bohuslava Boučka. Dále by bylo možné při představování této skupiny fondů pokračovat třeba pozůstalostmi, které obsahují materiál k okolnostem vzniku stěžejních děl různých vědeckých disciplín, a mnoha dalšími zajímavostmi.

Mezi nejzajímavější akvizice poslední doby patří pozůstalost estetika a vedoucího redakce Hosta do domu Olega Suse s mimořádně rozsáhlou korespondencí s vůdčími představiteli vědeckého a kulturního života 60. let minulého století. Spolu s touto pozůstalostí se v současné době pracuje na zpřístupnění dalších rozsáhlých celků, fondu zakladatele Matematického ústavu ČSAV Otakara Borůvky, fyziologa Vladislava Kruty působícího za druhé světové války v Anglii a filozofa Lubomíra Nového, který výstižně charakterizuje proměny vědeckého a společenského klimatu od konce 40. až do počátku 90. let nejen díky materiálu z jeho bohatých společenských kontaktů, ale i osudům jeho výzkumu o filozofii T. G. Masaryka.

S existencí univerzity byla spjata řada spolků, které sdružovaly členy akademické obce jako Jednota českých matematiků a fyziků, Moravskoslezská přírodovědecká společnost, Pracovní sdružení fyziologů v Brně, Jednota českých filologů a mnohé další. Poměrně neznámou skutečností pravděpodobně je existence Janáčkovy nadace pro Filozofickou fakultu MU Brno, kterou Leoš Janáček ustavil dědičkou autorských práv svých děl.<sup>22</sup> Zvláštní postavení v této skupině zaujímá fond Spolku posluchačů filozofie UJEP Brno se svými materiály stávkového a akčního výboru a reflexí událostí 1968–1969. Podobný význam mají pro rok 1989 Stávkový výbor Filozofické fakulty UJEP Brno a Koordinační stávkový výbor brněnských vysokých škol s bohatými sbírkami dobové fotodokumentace, denního tisku, plakátů a letáků a studentských časopisů. Tyto ojedinělé sbírky si zasloužily pozornosti nejen v rámci připomínkových akcí a projektů v roce 2009.

Údaje ze všech zmíněných typů fondů je možné doplnit ze sbírek. K nejčastěji využívaným patří sbírky fotodokumentace. Jsou rozděleny do třech částí:

<sup>22</sup> Fond obsahuje mimo jiné dokumentaci k Janáčkově pozůstalostnímu řízení. Autorská práva zrušené Nadace přešla v roce 1954 na Český hudební fond.

portrétní fotografie, fotografie budov a fotografie událostí. Portrétní fotografie zahrnují vedle pracovníků univerzity i její čestné doktory a další významné osobnosti vědeckého a kulturního života. Sbíрка fotodokumentace univerzitních objektů obsahuje fotografie budov, pracoven, knihoven, poslucháren, laboratoří včetně jejich vybavení, kolejí a menz, dále insignií, medailí, talárů a pomníků. Široké spektrum významných univerzitních událostí a slavností v sobě skrývá fotodokumentace voleb a inaugurační rektorů a děkanů, promocií, čestných doktorátů, významných návštěv, oslavy jubileí univerzity i jejich pracovníků, konferencí, sportovních a kulturních akcí pořádaných univerzitou. Badatelsky často využívanými jsou pro mapování činnosti jednotlivých osob a pracovišť sbírky seznamů přednášek, seznamů osob a ústavů a ročenek univerzity. Informace k osobnostem je také možné doplnit z bibliografií a shromážděných článků.

Další sbírkou jsou audiozáznamy se zvukovými záznamy z konferencí a univerzitních slavností, například čestných doktorátů a voleb rektora. Sbíрка filmů a videozáznamů univerzitních událostí počíná filmem z udělení čestného doktorátu Janu Masarykovi v roce 1948. Archiv spravuje sbírky medailí univerzitou vydaných a univerzitě věnovaných, sbírku diplomů s čestnými doktorskými diplomy, zdravotními, dedikačními listy a pamětními tisky a sbírku urbanisticko-architektonických modelů z veřejných soutěží na řešení univerzitního kampusu v Brně-Bohunicích v letech 1976 a 2000. Zajímavou a cennou záležitostí je sbírka obrazů a bust obsahující portréty rektorů Masarykovi univerzity od jejího založení do hospodářské krize na počátku 30. let, kdy bylo jejich pořizování přerušeno kvůli nedostatku finančních prostředků.<sup>23</sup> Patří sem i portrét T. G. Masaryka a skupinový portrét uvítání T. G. Masaryka profesorským sborem při jeho první návštěvě Masarykovi univerzity v roce 1924. Jistou perličkou mezi materiály archivu je Sbíрка válečných vzpomínek, která vznikla z dopisů sovětských vojáků, kteří osvobodili československé území za druhé světové války, na základě výzvy profesorů historie Filozofické fakulty v sovětském tisku v roce 1960. Sbíрка obsahuje 2 300 dopisů, mezi nimi i několik poměrně obsáhlých memoárů.

Materiál archivu se těší neustále rostoucímu zájmu badatelů o dějiny oborů a jednotlivé osobnosti. Z velké části je tvoří studenti, kteří zde zpracovávají témata svých kvalifikačních prací včetně disertačních projektů. Archiv samotný je výzkumným pracovištěm pro dějiny univerzity, po zrušení Kabinetu pro dějiny univerzity vlastně jediným. Kromě řady studií a publikací k dílčím tématům z dějin Masarykovi univerzity se ve spolupráci s Archivem Univerzity Palackého v Olomouci zúčastnil grantových projektů k tématům vysokého školství

<sup>23</sup> Na tuto tradici pak již nebylo navázáno. Galerie obsahuje dvanáct portrétů. Autorem většiny z nich byl František Hlavica, profesor stavitelského a figurálního kreslení na Vysokém učení technickém v Brně. Univerzita Karlova měla v této záležitosti více štěstí a má svoji galerii rektorů kompletní až do současnosti.

druhé poloviny 20. století.<sup>24</sup> V rámci právě dokončeného projektu k vysokoškolskému vzdělávacímu systému 1945–1969 se díky ucelenému zpracování souvislostí vysokoškolského studia podařilo představit některé doposud nepříliš známé okolnosti tzv. studijních prověrek 1948–1949, při kterých vedle politických záležitostí sehrávaly zásadní roli aspekty čistě studijní.

Závěrem nezbyvá než vyjádřit naději, že probíhající stavební adaptace nového sídla archivu povedou k jeho zdárné akreditaci a že se podmínky archivu pro péči o archiválie a pro výkon dalších souvisejících funkcí budou zlepšovat, aby mohl svůj potenciál nabídnout třeba i při pomalu se blížícím stém výročí založení univerzity.

---

<sup>24</sup> Urbášek, Pavel – Pulec, Jiří a kol.: Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2003; Urbášek, Pavel – Pulec, Jiří: Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2012.

## Významné osobnosti naší univerzity

### Odkaz Josefa Hrabáka a Františka Tenčíka

Na rok 2012 připadá sté výročí narození dvou významných literárních vědců, působících na brněnské filozofické fakultě: Josefa Hrabáka a Františka Tenčíka. Oba byli pozoruhodně mnohostranní a svými aktivitami zasahovali do řady společenských sfér. Společně měli i to, že se jejich pedagogické působení – a v Tenčíkově případě i život – uzavřelo v sedmdesátých letech.

Josef Hrabák se narodil 3. prosince 1912 v Brně, kde vystudoval též reálné gymnázium a češtinu s francouzštinou na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Vyučoval na gymnáziích v Lipníku nad Bečvou a v Brně. Zde se roku 1946 habilitoval, učil na pedagogické fakultě a v letech 1953–1978 na fakultě filozofické, přičemž už v roce 1948 se stal profesorem. V letech 1954–1960 byl děkanem této fakulty, nadto v období 1953–1970 vedl katedru české literatury a literární vědy. Byl doktorem věd a členem korespondentem ČSAV. Zemřel 6. srpna 1987 ve svém rodišti.

Spektrum jeho aktivit bylo velmi široké. Byl redaktorem odborných časopisů, mnoha různých sborníků a edic, členem několika redakčních rad. Podílel se na činnosti Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a Památníku Petra Bezruče v Opavě, byl předsedou Literárněvědné společnosti při ČSAV a často přednášel na zahraničních univerzitách. Přispíval do značného množství našich i cizích periodik a sborníků. Souběžně se věnoval literární teorii, historii i kritice, avšak s rozličnými akcenty, jimiž vycházel vstříc soudobým společenským požadavkům.

Ve sféře literární teorie se nejprve prosadil jako versolog, když v roce 1937 vydal strukturalisticky orientovanou práci *Staropolský verš ve srovnání se staroče-*

*kým* (byl ostatně členem Pražského lingvistického kroužku a učil ho mimo jiné Roman Jakobson). Po dvou desetiletích přišel s *Úvodem do teorie verše* (1956), který pak vydal ještě pětkrát, ale nikoli ve stejné podobě. Později k této učebnici přidal knihy *Studie o českém verši* (1959), *Z problémů českého verše* (1964) a *O charakter českého verše* (1970). Zabýval se i teorií prózy (*K morfologii současné prózy*, 1969) a základní literárněteoretickou problematiku potom shrnul ve známé *Poetice* (1973) a v *Úvodu do teorie literatury* (1987, spoluautor Vladimír Štěpánek). V sedmdesátých letech vydal též synteticky pojatou *Literární komparatistiku* (1976).

Další rozlehlou oblastí jeho aktivit byla starší česká literatura. Vedle řady studií obsažených v knihách *Studie ze starší české*



Karikatura Josefa Hrabáka  
od Rudolfa Puchýře

*literatury* (1956) či *Ze starší české literatury* (1964), hlavního podílu na prvním svazku *Dějín české literatury* (1959) a řízení knihovny *Památky staré literatury české* byl tvůrcem mnoha edic. Tvoří je například *Staročeské satiry* (1947), *Staročeské drama* (1950), *Lidové drama pobělohorské* (1951) a *Výbor z české literatury doby husitské* (1963–1964) nebo lidová knížka *Fortunatus* (1970). Pominout nelze ani první díl antologie *Tisíc let české poezie* (1974).

Josef Hrabák se intenzivně věnoval i české literatuře 20. století. Sledoval ji – na stránkách brněnské Rovnosti, Hosta do domu či Literárního měsíčníku – jako kritik a mimoto o ní napsal mnoho studií, knižně vydaných v souborech *Šest studií o nové české literatuře* (1961) nebo *Jedenáct století* (1982) i v částečně memoárovém *Životě s literaturou* (1982). K těmto titulům připojil monografie *Miloš V. Kratochvíl* (1979), *Rudolf Těsnohlídek* (1982), *Karel Nový* (1983), *František Kožík* (1984) a *Jiří Krěnek* (1988). Byl také autorem četných předmluv a doslovů.

Se snahou o srozumitelnost a přístupnost vědeckých prací u něj korespondovaly popularizační aktivity, manifestované svazky *Umíte číst poezii?* (1963) a *Umíte číst poezii a prózu?* (1971) nebo participací na *Průvodci po dějinách české literatury* (1976). Popularizační charakter mají do jisté míry i knihy *Čtení o románu* (1981), *Úvahy o literatuře* (1983) a *Řeč písemnictví* (1986). V posledních letech svého života se Hrabák poněkud překvapivě věnoval triviální literatuře (viz *Napínavá četba pod lupou*, 1986; *Od laciného optimismu k hororu*, 1989). Je nutno připomenout také různá skripta a vysokoškolské učebnice (*Starší česká literatura*, 1964; *Úvod do studia literatury*, 1970), jakož i sérii čítanek z padesátých let a *Rukověť dějin literatury pro I. ročník středních škol* (1972), později vydávanou pod názvem *Literatura pro I. ročník středních škol*.

Soupis Hrabákových prací obsahuje *Bibliografie díla Josefa Hrabáka* (1972), na niž navazují další dvě bibliografie, dovedené až do roku 1990. Za zmínku stojí rovněž sborník *Literárněvědné studie* (1972), vydaný k Hrabákovým šedesátinám. Hodnotit jeho rozsáhlé dílo několika větami nelze. Pokusem o dílčí soud byla brněnská konference konaná u příležitosti Hrabákových nedožitých devadesátin v prosinci roku 2002. Jinak je nutno posuzovat spíše jeho jednotlivé práce, jak to učinil Robert Ibrahim při hodnocení *Úvodu do teorie verše* v časopisu *Česká literatura* 3/2012.

Druhý literární vědec František Tenčík se narodil 24. října 1912 ve Vídni. Roku 1930 absolvoval v Brně reálku a pak abiturientský kurz při učitelském ústavu. Učil na obecných a měšťanských školách, v letech 1938–1946 působil v brněnském rozhlasu a potom ve Výzkumném ústavu pedagogickém J. A. Komenského. Od roku 1946 externě vyučoval dětskou literaturu na olomoucké pedagogické fakultě. V roce 1955 se stal odborným asistentem na Vyšší pedagogické škole v Brně, odkud počátkem roku 1960 přešel na zdejší filozofickou fakultu. Tady se habilitoval prací



František Tenčík





František Tenčík s Karlem Högerem. (Foto Archiv MU)

o J. V. Plevovi a v roce 1964 se stal docentem. V Brně také 12. června 1974 zemřel.

Ač jeho doménou byla literatura pro děti a mládež, zasahoval i do sfér divadelních, filmových a rozhlasových. Byl hlavní osobností skupiny brněnských teoretiků a kritiků, kteří odsuzovali tradiční pedagogický utilitarismus uvedené literatury. V roce 1937 podnítil vznik Kruhu přátel literatury pro mládež, z něž se později stalo Sdružení pro výchovu mládeže literaturou a uměním: Tenčík byl až do jeho zrušení v roce 1948 předsedou a participoval i na jeho publikacích. Kromě toho spolupracoval se Zemským divadlem a poté s Městským divadlem mladých.

Své práce publikoval v řadě periodik, například v Indexu, Úhoru, Štěpnici, Hostu do domu či ve Zlatém máji, který též redigoval. Zabýval se teorií dětské literatury a tvorbou pro mládež od počátků národního obrození do současnosti, jakož i problematikou literární výchovy. Dětskou literaturu kladl na roveň s ostatními součástmi národní literatury. Četbu dětí a mládeže dělil na složky intencionální a neintencionální: s tímto pojetím dnes pracují všichni teoretikové dětské literatury.

Zprvu psal metodické příručky a podílel se na publikaci *Literatura pro mládež* (1940). Později přispíval do různých sbor-

níků a také se uplatnil jako editor prací K. J. Erbena, Josefa Kožíška, Josefa Hory, Marie Majerové, J. V. Plevy, Antonína Zhoře a Jaromíra Tomečka. Knižně vydal studii *Četba mládeže v počátcích obrození* (1962), monografie *Hermína Týrlová* (1964) a *Josef Věromír Pleva* (1979, editor Pavel Pešta), ale i soubor studií *Umění dětem* (1972), v němž se mimo jiné soustředil na tvorbu Františka Halase, J. V. Plevy nebo Karla Högera.

Je třeba také připomenout, že inicioval a svým jménem zaštitil Kunderův *Slovníček literárních pojmů* (1976), pro nějž napsal i několik hesel. Kromě toho byl spoluautorem skript *Úvod do studia českého jazyka a literatury* (1962) a *Úvod do studia české literatury* (1965). Participoval i na scénářích k filmům *Malý Bobeš* (1961) a *Malý Bobeš ve městě* (1962). Pro televizi zdramatizoval Vančurův román *Útěk do Budína* (1966), vytvořil však ještě mnoho dalších televizních a rozhlasových pořadů. Byl též autorem dětských knížek *Ivánek* (1954), *Barevná svítlna* (1959), *Kam se poděly děti?* (1961) a *Chlapec v bílém svetru* (1971).

Odkaz tohoto mnohostranného vědce zhodnotil Josef Hrabák v knize *Život s literaturou*, kde hlavně vyzvedl, že „Tenčík přistupoval k teoretické práci v těsné sou-

vislosti s praxí“. Jeho osobnost a dílo dále přibližuje sborník *František Tenčík 1912–1974* (1982), bibliografie jeho prací z roku 1992 zpracovaná Michaelou Horákovou i rozličné časopisecké medailony otištěné zejména ve Zlatém máji a v Ladění. Ve zmíněném Ladění vyšla v čísle 4/1997 anketa, v níž na Tenčíka vzpomínali jeho

kolegové a spolupracovníci Dušan Jeřábek, Milan Kopecký, Miroslav Tmė, Bohumil Marčák nebo Vlastimil Válek. Jejich vzpomínky vyzněly unisono velmi pozitivně. Krátce to lze vyjádřit slovy Bohumila Marčáka, který o Františku Tenčíkovi prohlásil: „Byl mužný postavou i charakterem...“ J. Poláček

## Vzpomínka na prof. MUDr. Adolfa Žáčka, DrSc. (1917–2010)

Prof. MUDr. Adolf Žáček, DrSc. by se 15. prosince 2012 dožil 95 let. Jeho pracovní aktivity byly úzce spjaty s přínosem i problémy oboru „sociální lékařství“, jehož byl po desetiletí významným a všeobecně respektovaným představitelem.

Ústav sociálního lékařství založil na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity prof. Hamza už před 90 lety, v roce 1922 jako čtvrtý takový ústav v Evropě. Od svých počátků se ústav musel potýkat s mnoha překážkami a v některých fázích byla ohrožena i jeho samotná existence. Po smrti profesora Hamzy v roce 1930 se přednostou ústavu stal prof. Roček, tehdejší přednosta Ústavu hygieny. I když kontinuita práce byla přerušena v důsledku uzavření vysokých škol během nacistické okupace, podařilo se hned od školního roku 1945/46 přednášky obnovit. Z Bratislavy byl tehdy povolán profesor Dr. Ewald Tománek, k němuž na ústav nastoupil jako mladý asistent dr. Žáček hned po své promoci v roce 1946. Obor tehdy hledal své místo jak ve výzkumu, tak ve výuce i ve zdravotnické praxi.

K rozvoji oboru významně přispělo několik prací začínajícího univerzitního pedagoga dr. Žáčka, např. Zdravotně sociální přehled okresu jako zdravotní index (1948), Přirozená měna obyvatelstva města Brna v dynamickém pozorování



(1948), Rakovina v ČSR jako zdravotně sociální problém (1951) a Základy zdravotnické statistiky (1952). Výborné výsledky práce vědecké i pedagogické vedly k habilitaci (1953) i k následnému jmenování profesorem (1957).

Zásadním milníkem v činnosti ústavu jako celku i v práci prof. Žáčka bylo jeho dvouleté působení v Ústředí Světové zdravotnické organizace v Ženevě. Plně si tehdy uvědomil význam epidemiologie, zejména pokud se epidemiologické me-

tody aplikují na souhrnnou problematiku zdravotního stavu obyvatelstva. To vedlo k následné přípravě učebních textů a později i k významné obsáhlé monografii *Metody studia zdraví a nemoci v populaci*, která vyšla v roce 1974 a po doplnění a rozšíření ještě v roce 1984.

Přirozená a nesporná autorita prof. Žáčka, které se těšil v odborné veřejnosti, jej předurčila k řadě jednání, která měla zásadní význam pro další osud oboru. Koncem padesátých let byl ústav přejmenován podle sovětského vzoru na Ústav organizace a řízení zdravotnictví. Oficiálním úkolem ústavu bylo objasňovat a vysvětlovat tehdejší polické, ekonomické a organizační změny ve zdravotnictví. Důsledkem byla simplifikace široké problematiky oboru a podceňování studia sociálních determinant zdraví.

Uvedená skutečnost však pro profesora Žáčka neznamenal zásadní omezení, spíše naopak. Byla mu motivem pro systematickou koncepční tvůrčí práci, jejímž smyslem bylo orientovat sociální lékařství na základní priority péče o zdraví na populační úrovni. Jedním z výsledků jeho soustavné práce byla publikace *Koncepce teorie a organizace čs. zdravotnictví jako vědního oboru*, která vyústila ve změnu názvu oboru na *Sociální lékařství*. Obdobně se změnil i název ústavu. Ke koncepčním otázkám se prof. Žáček vyslo-

voval i nadále, např. v práci *Koncepce sociálního lékařství jako vědního oboru*. K významnějším pracím z pozdějších let lze uvést např. *Nezdary, problémy a naděje transformace zdravotnictví (1997)* a *Determinanty zdraví a zdravotní politika (2000)*.

Jakkoli jsou výsledky odborné i pedagogické práce prof. Žáčka obdivuhodné, jeho věrohodnost a autorita vycházela především ze vzácných povahových vlastností. V uspěchaných dobách si dovedl najít čas na klidný rozhovor, nezaujaté posouzení situace i na hluboce uvážlivé zvládnutí nejrůznějších problémů.

Prof. Žáček dovedl neokázale a s taktem řídit i složitá jednání. Patřil k těm ušlechtilým lidem, kteří se dokáží i z neznáma a chaosu dobrat plodného poznání a kteří dovedou planá podráždění přetvářet ve vzájemnou důvěru a společnou tvůrčí práci, která má smysl.

Ústav sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví dodnes staví na myšlenkách a podnětech, které mu dal do vínku prof. Žáček. Dosavadní vývoj i současná situace mu v mnohém dávají za pravdu. Jde např. o narůstající vliv sociálních determinant zdraví, prohlubující se sociální stratifikace společnosti, význam epidemiologických i statistických důkazů a potřeba nejen vzdělání, ale i soustavné výchovy, která by měla stavět na osobním příkladu.

J. Holčík

*In memoriam***Dušan Soudek nás opustil**

V úterý 25. září v podvečer v jednom z Domovů důchodců v kanadském Kingstonu (Ontario) opustil tento svět profesor MUDr. Dušan E. Soudek CSc., Drh.c., jediný a stálý zahraniční dopisovatel revue *Universitas*. Dožil se 92 let. Ještě ve druhém čísle tohoto ročníku jsme si v rubrice „Jak je to jinde ve světě“ se zájmem přečetli jeho poslední stať Univerzity na severoamerickém kontinentě. V tisku je jeho vůbec poslední text *The Progressive Marxist Biology in Czechoslovakia* ve vědeckém, rovněž brněnském periodiku *Folia Mendeliana*, vydávaném jako supplement *Acta Musei Moraviae*. A snad je to signum nějaké mystické vazby, že právě 24. září t.r. byl v Biskupském dvoře Moravského muzea slavnostně položen základní kámen k nové budově *Mendeliana*. Genetik Dušan Soudek – pokud žil ještě v Brně – bydlel jen za rohem.

Narodil se v Praze 4. května 1920, všechny školy však už absolvoval v Brně. Od studentských let jednoznačně tíhnul – ve stopách svého otce – k experimentální biologii; často vzpomínal na své první, domácí pokusy a pozorování jejich výsledků světelným mikroskopem. Na Masarykově univerzitě vystudoval lékařství a po promoci nastoupil jako asistent na Biologický ústav Lékařské fakulty k profesoru Ferdinandu Herčíkovi. Bylo to v roce 1939, vypukla 2. světová válka a vysoké školy v okupovaném Československu byly nacisty zavřeny. Prof. Herčík válku přežil v Radioléčebném ústavu, v onkologickém Domě útěchy na brněnském Žlutém kopci. D. Soudek v tomto mezidobí vystudoval chemickou průmyslovku a pracoval jako volentér výzkumných zemědělských ústavů. V rámci Domu útěchy uvedl prof.



Herčík v život Radiologickou stanicí, která mj. připravovala přesně kvantifikované preparáty radonu pro léčbu nádorů zářením. Na této práci se podílel i D. Soudek. (Často vzpomínal na tuto etapu svého mladého života a přičítal některé nežádoucí poruchy zdraví svého i svého prvního syna mutagenímu efektu radioaktivního záření, s nímž tehdy přicházel do každodenního styku.)

Hned po osvobození na konci války své medicínské vzdělání dokončil a promoval na Masarykově univerzitě v roce 1949 (na jeho latinském diplomu bylo jeho jméno Dušan přeloženo jako *Eupsychianus*). Současně se vrátil k prof. Herčíkovi, který svůj Biologický ústav na Lékařské fakultě urychleně a racionálně uvedl do nového provozu a – obklopen mladými nadšenci (z nichž Soudek byl nejstarší) – jej zaměřil na radiobiologii; převedl do něj i zmíně-

nou funkci Radiologické stanice. Radiobiologie se pak postupně rozšiřovala na biofyziku – a Herčík na svém ústavě otevřel i novou výzkumnou tematiku: biologické funkce velkých molekul s modelovým objektem bakteriálního viru – bakteriofága. Soudek se vypracoval k Herčíkovu nejzkušenějšímu asistentovi na poli biologie buňky – a ta se v této době postupně vydala cestou výzkumu její dědičnosti, cytogenetiky. (Uvědomme si, že lidstvo tehdy ještě nevědělo nic o významu DNA pro dědičnost.) Od samého začátku se Soudkovým objektem výzkumu stal lidský karyotyp, tj. obraz chromozomů člověka.

V této souvislosti Soudek brzy na vlastní kůži poznal, co pro biologa znamená nadcházející období „pokrokové sovětské biologie“. Pokrokový prof. Herčík mu uložil výzkumně potvrdit a rozšířit „objev“ O. B. Lepešinské, což ovšem nebylo možné. Po „vítězném“ únoru 1948 prof. Herčík na své asistenty také naléhal, aby vstoupili do některé „už ideologicky očištěné“ politické strany Národní fronty. Soudek v dubnu 1948 vstoupil do strany sociálně demokratické, jež ovšem zanedlouho nato integrovala do KSČ – a Soudek se tak proti své vůli stal kandidátem KSČ; ale byl z ní vyškrtnut už v roce 1950.

Když v témže roce nastoupil vědeckou aspiranturu (tehdejší postgraduální studium), určil mu prof. Herčík jako jeho školitel už naznačené téma: zopakovat a nezávisle potvrdit pokusy O. B. Lepešinské – tj. možnost vzniku živé hmoty z neživé. Výsledkem ovšem nemohlo být nic jiného, než to, co objevil L. Pasteur už před 150 lety: že živá hmota vzniká vždy jen ze živé buňky; a že útvary, které Lepešinská popisovala jako buňky, jsou pouhé fyzikálně chemické shluky molekul – koacerváty. Z celé této infaustní epochy Soudkovy práce směla vyjít jen jedna publikace, a to až v roce 1957. Hodnost CSc. tak mohl získat teprve v roce 1956.

Ovšem už v roce 1953 musel na Masarykově univerzitě přejít jako odborný asistent na nově zřízenou fakultu Farmaceutickou. Krátkodobá Chruščovova liberalizace ovšem brzy skončila. Soudek byl Komunistickou stranou zbaven jakýchkoliv perspektiv odborného vývoje, jeho habilitační práce se na univerzitě „ztratila“ a v roce 1960 byla Farmaceutická fakulta v Brně zrušena „přeložením“ do Bratislavy. Soudek se vrátil na Herčíkův ústav Lékařské fakulty. Roku 1963 byl jako vedoucí Genetického oddělení přeložen na nově zřízený Výzkumný ústav pediatrický v Brně. V roce 1964 mu pak byla přece jen umožněna habilitace z biologie.

Soudkův výzkum v lidské cytogenetice mu přinesl návštěvu cytologa prof. Robinsona z kanadské University of Western Ontario, který pak dohodl se světově proslulým kanadským genetikem prof. Barrem Soudkovo pozvání k tříměsíčnímu studijnímu pobytu na této univerzitě jako „visiting professor“. Místní organizace KSČ v Brně sice odmítla Soudkovi tuto cestu schválit, ale učinila tak až v době, kdy Soudek už byl v Kanadě.

Přišel rok „Pražského jara“ 1968. Už v srpnový den sovětské invaze do ČSR poslali Soudkovi jeho kanadští přátelé pozvání do Kanady. Dušan s celou rodinou (manželkou a třemi syny) reagovali okamžitě. Už 22. září přijeli do Vídně a odtud 13. října do Kanady – jako „landed emigrants“. Dušan Soudek pracoval rok opět jako visiting scientist u prof. Barra na University of Western Ontario v Londonu, odkud byl povolán na Queen's University v Kingstonu jako reserach associate v Ontario Mental Health Foundation, která mu financovala jeho genetický (hlavně cytogenetický) výzkum psychických aberací člověka – až do jeho odchodu do důchodu v roce 1985; pracoval až do roku 1987.

V Kanadě byl v té době vědecký výzkum na poli klinické genetiky v plenkách.

A tak se D. Soudek stal jedním z „otců-zakladatelů“ kanadské lékařské genetiky. Ve svém vrcholném období se věnoval výzkumu fragilního chromozomu X. Roku 1982 byl jmenován profesorem.

Publikoval 50 původních experimentálních prací (v ČSR, ale většinou za kanadského pobytu), ve své době u nás pionýrskou monografií „Základy obecné cytologie“ (s prof. Nečasem) a bezpočet prací popularizujících nejen biologii a genetiku, nýbrž i celou řadu významných témat z politiky, historie a obecně kultury. Svou poslední vědeckou práci Karyotype Evolution in Contemporary Man pak uveřejnil opět v brněnských Scripta medica (1993, vol 66: 215–234), v souvislosti se svou promoci čestným doktorem Masarykovy univerzity 15. ledna 1999.

Naši čtenáři ho dobře znají z rubrik „Jak je to jinde ve světě“ a „Jak to vidím já“. Několikrát nás v redakční radě zahřály u srdcí jeho opakované vzkazy, jak si váží možnosti autorsky přispívat do naší revue, protože periodikum obdobného cíle a úrovně nevydává žádná univerzita ani v USA, ani v Kanadě.

Roku 1962 mu byla udělena Cena Jihomoravského kraje a o tři roky později (r. 1965) Mendelova medaile (Moravské muzeum v Brně). Roku 1993 pak Zlatá medaile Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

A tak nás tato vzpomínka na vynikajícího biologa, zkušeného učitele, polyhistora současné doby, vzácného člověka a nezapomenutelného přítele zavedla tam, kde jsme ji začali. J. Šmarda

## ***Panorama knih***

### **Dokončení velkého díla**

Koncem roku 2011 vyšly v nakladatelství Academia *Dodatky*, 6. a závěrečný díl *Českého jazykového atlasu (ČJA)*, souboru map a komentářů, které postihují nářeční rozrůznění českého jazyka v druhé polovině 20. století.

Prvních pět dílů *ČJA* bylo vydáno v letech 1992–2005. První tři díly jsou zaměřeny na nářeční lexikum, zabývají se následujícími věcněvýznamovými okruhy: 1. díl – místní a domácí prostředí, 2. díl – zahrada a sad, živočišstvo, les a rostlinstvo, krajina, čas a počasí, vesnice dříve a nyní, zábavy a zvyky; 3. díl – polní a zemědělské práce, hospodářská usedlost, zemědělské nářadí a nástroje, dobytek, drůbež. Čtvrtý díl atlasu je věnován morfologickým diferencím a pátý díl pojednává o hláskosloví, o jevech syntaktických, o adverbích, obsahuje rovněž část zpracovávající výsledky speciálního výzkumu městské mluvy a velmi cenný soubor map izoglosových svazků.

*Dodatky* zpřístupňují *ČJA* jako celek. Obsahují především technické zázemí atlasu: kromě základní podkladové mapy sítě zkoumaných lokalit, seznamu zkoumaných lokalit, první české mapy využívající jazykovězeměpisnou metodu a map pravidelných regionálních obměn nalezneme v *Dodatcích* dotazníky, podle kterých se získával materiál pro atlas, dále charakteristiku obcí, v nichž se konal výzkum, soupis hlavních nářečních rysů jednotlivých nářečí a také ukázky nářečních promluv na dvou CD i v transkripci. Potřebné jsou obšírné rejstříky a rozsáhlá nářeční bibliografie.

V prvé řadě je třeba upozornit na rejstříky – položek, autorů a rejstřík jazykových dokladů; ten obsahuje všechny hláskové, slovtvorné, morfologické va-

rianty i slovní spojení shromážděné v prvním až pátém svazku *ČJA*, a to jak výrazy mapované, tak i ty na mapách z různých důvodů nezachycené.

Důležitý je rovněž soupis literatury vztahující se k otázkám vývoje a stavu českých nářečí (popřípadě běžné mluvy) vydané po roce 1968. Navazuje tak na bibliografii starší z publikace Jaromíra Běliče *Nástin české dialektologie*. Zatímco Běličův soupis dělí práce a studie podle nářečních oblastí, jimiž se zabývají, *Dodatky* předkládají čtenáři bibliografii rozčleněnou na knižní publikace, samostatné kapitoly v knižních publikacích, jazykové atlasy, CD, stati v časopisech, periodikách a sbornících. Jsou zde uvedeny také rukopisné disertační a diplomové práce uložené na našich univerzitách.

V části věnované dotazníkům se v úplnosti, tedy se všemi 2 649 položkami, představuje *Dotazník pro výzkum českých nářečí*. Obsahuje i obrázkovou přílohu se starými zemědělskými reáliemi, kterou explorační využívali během výzkumu v terénu, a poprvé je otištěn *Dodatkový lexikální dotazník pro výzkum mluvy ve městech*, určený pro doplňkový výzkum slangismů a výrazů spjatých s městskými reáliemi.

Výzkum pro *ČJA* proběhl v 420 venkovských obcích. V kapitole Charakteristiky obcí *Dodatky* podávají zeměpisné a demografické informace o každé z nich: údaje o poloze obce, o počtu obyvatel a jejich zaměstnání, o případné existenci školy a farního úřadu, o dopravní dosažitelnosti obce atd.

Velice zajímavá z hlediska jazykového, ale rovněž jako zdroj informací o životě v minulém století je kapitola obsahující 70 nářečních prepisů nahrávek pořízených během výzkumu. Předcházejí jim stručně

charakteristiky našich dialektů, jednotlivé ukázky jsou opatřeny vysvětlivkami a výčtem nářečních znaků, které jsou pro danou obec a pro příslušnou nářeční oblast typické. Zmíněných 70 nahrávek je k dispozici na dvou příložených CD; lze si tedy nejen přečíst, ale také poslechnout, proč si děvčata v Mistrovicích myslela, že „i od honnýho hocha sou hubičky řích“, jak se v Šošůvce „vuběsela kuzénka“, nebo o „cygunovi“, který v Janovicích napálil „pana faraňa“.

ČJA jako celek představuje soubor údajů ke studiu českého národního jazyka, má význam pro různé oblasti společenských věd i pro širokou kulturní veřejnost. V souvislosti s vydáním pátého dílu se psalo o zakončení *ČJA*, *Dodatky* pak můžeme označit jako završení *Českého jazykového atlasu* i dlouholeté trpělivé práce významných českých lingvistů.

S. Konečná

## Dušan Šlosar: *Opera Bohemica Minora*\*

Nakladatelství Host založilo v roce 2010 edici s názvem *Studie osobností brněnské lingvistiky*. V ní mají být znovu vydávány odborné texty vybraných lingvistů, kteří se významnou měrou podíleli (či stále podílejí) na rozvoji české lingvistiky a kteří jsou spjati s Brnem. Jako první v této edici vyšla publikace *Opera Bohemica Minora* shrnující dílo Dušana Šlosara, emeritního profesora Masarykovy univerzity a předního odborníka v oblasti české slovo tvorby.

Do svazku *Opera Bohemica Minora* bylo zařazeno jeho 29 studií a 4 recenze, které vycházely v různých odborných periodících a sbornících v rozmezí let 1958–2009. Čtenář má tak možnost seznámit se s odbornými studii D. Šlosara i s jeho úvahami o závažných jazykovědných otázkách, případně s jeho texty populari-

začními. Texty jsou zařazeny tematicky do šesti oddílů.

První oddíl věnovaný dialektologii obsahuje tři příspěvky, v nichž se autor zamýšlí nad rozdělením východomoravských nářečí, nutností vytvořit monografii zabývající se nářeční slovo tvorbou a vytvářením vidových opozic v nářečích Moravy a Slezska. Jde o texty různorodé.

Další studie přenesou čtenáře k problematice staročeské grafiky (oddíl *Grafémika*). Ve čtyřech studiích je sledován vývoj interpunkce; autor v nich vychází z bohatého staročeského materiálu, využívá hojně citace z dobových gramatik. S otázkou grafiky jsou spjaty některé příspěvky zařazené do oddílu *Historická fonologie*. Patří k nim příspěvky o kvantitě, kterou autor sleduje v Blahoslavově *Grammatice české* a v díle A. Michny z Otradovic. Rozbory kvantity a hláskosloví jsou doplněny kapitolou, v níž je připomenuta dnes opomíjená mluvnice P. J. Šafaříka, a úvahou o alternativním přístupu ke studiu staročeského hláskosloví v návaznosti na současného německého bohemistu T. Bergera.

Staročeské texty slouží autorovi jako výchozí materiál i pro popis české slovo tvorby. Kromě slovo tvorných rozborů konkrétních děl je do oddílu *Slovo tvorba zahrnuta* i studie o slovo tvorné produktivitě, o konci derivačních řad a o využití těchto slovo tvorných aspektů při srovnávání příbuzných jazyků. Sám pak podřizuje konfrontačnímu zkoumání slovo tvorbu českých a ruských adjektiv.

Nejobsáhlejší oddíl *Jazyková kultura* otevírá řadu témat, např. racionalizaci pravopisu, jazyk totality nebo otázku česko-německých jazykových kontaktů. Tři studie z tohoto oddílu poněkud vybočují z koncepce celého svazku, neboť spíše než za jazykovědné by mohly být označeny za literárněvědné. Je v nich sledován slovník českých básníků (J. Skácela, Z. Zábranské, L. Kundery), respektive frekvence jednot-



livých slov. D. Šlosar zde postupuje v souladu s výrokem Baudelairovým, který je v každé z těchto tří studií citován: „Chceme-li proniknout do duše básníka, musíme najít v jeho díle slova, která se tam nejčastěji vyskytují. Slova prozradí, čím je básník posedlý.“

V závěrečném oddílu se autor čtenáři představuje jako zasvěcený recenzent, který umí dobře vystihnout základní myšlenku recenzovaného díla (někdy i rozvíjenou vlastními úvahami), ocenit jeho kvalitu a zhodnotit jeho přínos pro současnou lingvistiku, případně upozornit na faktické či tiskové chyby.

V závěru knihy je přiložena bibliografie D. Šlosara shrnující jeho veškerou tvorbu od krátkých zpráv, glos a hesel po skripta, knihy a edice. Bibliografie, sestavená k datu 30. 6. 2010, je řazena chronologicky, u každého záznamu je přiřazena žánrová charakteristika. Připojena je i Bibliographia Šlosariana (tj. bibliografie textů věnovaných samotnému D. Šlosarovi a jeho dílu).

Editorům Janu Dvořákovi a Petru Malčíkovi se výběrem příspěvků podařilo postihnout tvorbu D. Šlosara jako celek, u něž lze sledovat postupný přesun zájmu od dialektologie k historickému hláskosloví (a grafémice) a k diachronní i synchronní slovo tvorbě a vzájemné prostupování těchto jazykovědných disciplín. Snad by se předkládaný svazek mohl doplnit o některý Šlosarův medailon (např. věnovaný učiteli F. Trávníčkovi). Schází mi zde také oddíl mapující popularizační činnost D. Šlosara, tj. zahrnující některé z jeho četných glos, kterými si D. Šlosar získal oblibu v široké veřejnosti a které sloužily jako podklad pro trojici knížek *Jazyčník*, *Tisíciletá* a *Otisky*. Tím by byl obraz tohoto brněnského lingvisty úplný.

Doufám, že *Opera Bohemica Minora* budou následována dalšími neméně zajímavými svazky vydanými v edici Studie

osobností brněnské lingvistiky (vyšel již svazek *Pokušení struktury* věnovaný pracím Z. Rusínové nebo *Opera Slavica et Palaeoslovenica* obsahující výbor z díla R. Večerky). Ty by se mohly stát podkladem pro monografii shrnující vývoj odborných zájmů o lingvistiku na Masarykově univerzitě a na brněnských odděleních ÚJČ AV ČR.

M. Štefková

\* Dvořák, J. – Malčík, P. (eds.). Host, Brno 2010, 230 s.

### Existují děje nevysvětlitelné? \*

Autor této knihy označuje sám sebe jako příležitostného publicistu. Otázemeli se pak na obor, kterému svou publicistickou činností tematicky věnuje, mohli bychom nejspíše uslyšet odpověď „Záhadologii“. Karel Wágner sám uvádí, že se věnuje „problematice anomálních jevů“. Přitom „anomálními jevy“ rozumí jevy dosud souborně označované jako „paranormální“, kterých světová publicistika a literatura (hlavně v posledních třech stoletích) zaznamenala tisíce. A jsou to jevy svou povahou mechanické, světelné, tepelné, akustické, elektromagnetické a jiné – prostě jakékoliv fyzikální povahy, které se vyskytují převážně sériově, ale jsou dosud známými fyzikálními zákonitostmi nevysvětlitelné nebo alespoň vysvětlitelné jen velmi nedokonale. Není tedy divu, že kterýkoliv a jakýkoliv, kdekoliv a kdykoliv zaznamenaný a svědecky spolehlivě prokázán jev tohoto typu zůstane buď zamlčen, nebo si vyslouží označení „nesmysl“, „lež“, ne-li přímo „recese“.

V takové situaci Karel Wágner rázem vystupuje na veřejnost se svými texty v novinách a hlavně na svém internetovém blogu („karelwagner.blog.idnes.cz“) a už i prvními knihami (toto je jeho kniha v pořadí druhá), aby nové (i staré) anomální

jevy uvedl na pravou míru co nejdříve poté, co byly pozorovány. Jeho citovaný blog byl Národní knihovnou České republiky zařazen do České národní bibliografie a je archivován na jejím webu. A je hned nutno zdůraznit, že to znamená vysoké ocenění Wágnerových textů, dokazující, že je jich v literatuře třeba. K. Wágner se svými pozoruhodnými znalostmi totiž vždy usiluje o pravdivé, realistické, s vědeckými poznatky slučitelné vysvětlení anomálních jevů; a pokud je věda svými dosavadními vědomostmi vysvětlit nedovede, pak musíme jejich nevysvětlitelnost uznat. Bylo by – a často bývá – těžkým hříchem věřit, že věda už dnes ví všechno. K. Wágner se touto cestou často dostává do příkrého rozporu s Českým klubem skeptiků Sisyfos, který ústy svých mluvčích leckdy sklouzává k popírání existence nevysvětlitelných dějů neprávem. (Čímž ovšem nechceme říci, že by „tajemné“ děje byly reálné vždycky.)

Německý termín „Poltergeist“ znamená v doslovném překladu „láteřivý duch“ (či „hlomozivý duch“). Ve světové literatuře se žil pro obecné označení, resp. vyjádření příčiny jevů, resp. dějů, které nedovedeme vysvětlit. Karel Wágner nás zde v titulu knihy vykřičníkem ujišťuje, že takové věci reálně existují. Jde jen o to, tento fakt přijmout. Vědecké poznání ovšem stále postupuje – a v žádném okamžiku si tedy nesmíme myslet, že už teď víme všechno. V naší společnosti je např. široce znám astrofyzik, vědecký pracovník Fyzikálního ústavu AV ČR RNDr. Jiří Grygar CSc. (mj. někdejší student naší univerzity), mezinárodně uznávaný odborník s fenomenálními znalostmi astrofyziky a astronomie vůbec, nositel celé řady státních i mezinárodních cen a uznání, svého času předseda Učené společnosti ČR atd. (mj. i významný reprezentant zmíněného Klubu skeptiků Sisyfos). Je znám jeho výrok, který K. Wágner rovněž cituje:

„Kdyby mi vadilo, že se někdo věnuje záhadám, nemohl bych se vůbec nazývat vědcem, protože podstatou vědecké práce je luštění záhad.“

Záhadou jsou velmi rozmanité jevy: telekineze a úkazy podobné, jevy ódické (okultní světelné jevy nad hroby, k nimž patří tzv. Reichenbachovo světlo), synestazie (cítění na dálku), záhadné zvuky, záhadná samovznícení, meta- či parapsychologické jevy – telegnóze a telepatie atd. Z Wágnerových řádků se na čtenáře vyhrne spousta okultně až metafyzicky znějících pojmů. Kniha je totiž v podstatě celosvětovým indexem historických záznamů o úkazech, jež je nutno připsat Poltergeistovi, velmi přibližně a s nescetnými přesahy katalogizovaných podle typu a v jednotlivých kapitolách více méně chronologicky uspořádaných. Je jich překvapivě mnoho, jakkoliv se autor svědomitě snaží nezmiňovat se o zřejmých podvodech. Údaje převzal z citované literatury, která je k dispozici – kromě češtiny a slovenštiny – v němčině, angličtině, francouzštině a italštině a byla vydána ve čtyřech posledních stoletích. Není divu, že v různých jazycích vznikla spousta termínů synonymních i homonymních, ale různých, a není také divu, že se velmi často pohybují v oblastech okultních, mystických a magických. To je značná překážka pro snadné a všeobecné akceptování reálnosti popisovaných dějů; stačí, že se v promiskuitních terminologiích nelze dobře vyznat. Kniha nás přivede do oblastí, kde splývá psychologie s parapsychologií, kauzalita s teleologií až se zázrakem, normalita s abnormalitou a spiritismem, racionalita s iracionalitou, jasnovidectvím a sugescí, hypnóza s okultismem – věda s nepravdou, ale i se šarlatánstvím a podvodem.

Uvedme si jako příklady tituly některých z 18 kapitol knihy: Z historie jasnozření, Cítění na dálku, Tančící stolky, Záhadné zvuky, Záhadná samovznícení, Pol-

tergeist v sovětském Rusku aj. Po doslovu knihu uzavírá bohatý přehled literatury – velkou měrou sekundární, přehledové, ve zmíněných šesti jazycích z let 1843–2011. Citovaná literatura je označena jako doporučená; jde bezesporu o tu, z níž autor čerpal. (Po formální stránce je jejímu seznamu možno vytknout leccjakou nedokonalost.) Shrnuje literaturu velmi rozmanité úrovně formální i obsahové – většinou vědecké resp. kvazivědecké monografie, ale i zprávy časopisecké.

Způsob citování odpovídá zvyklostem citací ve vědeckých přehledových pracích; a nepostrádá snahu o vědeckou důslednost, mj. v autorově snaze rozdělit projevy Poltergeista podle typu projevující se energie; v tomto systému členění obsahu ovšem autor většinou nemohl být důsledný, protože např. projevy mechanické se obvykle kombinují s optickými, akustickými či ještě s jinými. Tematika jednotlivých kapitol knihy se proto vzájemně mnohonásobně překrývá.

Už z naznačeného obsahu i jeho rozsahu vyplývá, že jeden ze zdrojů vědecké nedůvěry k tematice vyplývá i z rizika nedůslednosti pojmové. Poltergeist je fenomén vyskytující se od 19. stol. až dodneška celosvětově a tiskové zprávy o něm jsou dochovány v různých jazycích; současně se vyvíjí i internacionální terminologie ve vědách přírodních, sociálních i humanitních – včetně filozofie. Termíny se stále vyvíjejí ve všech jazycích. Chybí zde tedy zásadní předpoklad vědecky správného a přesného dorozumění. (Ve Wágnerově knize k tomu přispívají občasně chyby gramatické i tiskové a hlavně užívání příliš dlouhých souvětí, v nichž čtenář velmi často ztrácí textovou souvislost.)

Zvláštní zmínky vyžadují i ilustrace této knihy. Kniha postrádá určitého, jmenovitého a odpovědného ilustrátora. Autor – snad ve snaze zvýšit zajímavost a i srozumitelnost textu – jej ilustroval nesmírně bohatě, a to značně zmenšenými černobí-

lými obrázky velmi rozmanité technické a zejména umělecké hodnoty: velmi pravděpodobně necitovanými ilustracemi převzatými spolu s citovanými zprávami z tištěných – většinou historických – textů, z nichž čerpal informace. A tady se jeho přístup vzdaluje od vědeckého pojetí snad největší měrou. Možná bylo jeho záměrem (paradoxně) dodat svému vyprávění právě na záhadnosti, nepochopitelnosti, démoničnosti až mysticismu. Obrázků je 70 a jen 6 z nich nese obvyklou legendu – fotopotrty citovaných osobností; jinak jsou zcela anonymní.

Wágnerova kniha působí dojmem, že její kapitoly (alespoň některé) vznikly primárně jako texty zmíněného blogu – a že tedy kniha vznikla jako jejich sborník, bez větší snahy vytvořit z ní jejich vzájemnými vazbami logický celek. Tematicky leží někde na periferii oblasti literatury faktu; na periferii proto, že čtenář si často – přes autorovu soustavnou snahu přesvědčit ho o opaku – nemůže být jist, že fakta o dějích, která mu předkládá, byla vždy realitou. Autor ovšem vždy usiluje o jejich vědeckou interpretaci, a neexistuje-li, musí čtenář uznat, že existují i děje, jejichž vědecké vysvětlení dosud věda nenašla; a „Poltergeist tedy existuje“. Pohybujeme se přitom největší měrou za hranicí popularizace vědy a filozofie – tam, kam věda dosud nedosáhla. Karel Wágner nám podává souborný almanach těchto jevů. Jeho přírodovědecké, zejména fyzikální znalosti jsou široké i hluboké a právem může od čtenáře žádat, aby mu věřil; a pomáhá mu správně se orientovat v mnohostranně náročném světě anomálních, kvazizázračných jevů a tiskových zpráv o nich od 18. stol. dodnes. Má přehled o záznamech o nich na všech úrovních, ve všech kategoriích tisku – od lokálních novin po mezinárodní přehledy monografické a oficiální, protokolární zápisy vědeckých společností i jejich vyšetřovacích kolegií.

To vše mu umožňuje zaujímat spolehlivá stanoviska k nim a nikde neopomene zdůraznit jejich pravděpodobně vědecké vysvětlení, pokud je už věda přinesla. Tak např. přiměje čtenáře, aby zauvažoval i nad možnostmi, zda by Poltergeist někdy nemohl být vysvětlen jako projev studeného plazmatu.

Autor je pohotový publicista krátkých textů na aktuální témata „záhadologie“. Je možné, že – najde-li v sobě i fabulační schopnost, dočkáme se od něho jednou i čistě beletristické formy science fiction; při jeho znalostech bychom pak od něho mohli očekávat i knihy typu děl G. K. Chestertona.

J. Šmarda

\* Karel Wágner: Poltergeist existuje!  
Praha: Československý spisovatel,  
s.r.o., 2011, 214 stran.

### **Jaroslav Vaculík: Nástin českých a slovenských přeshraničních migrací v mezi- válečném období\***

Nejnovější publikace předního odborníka zabývajícího se dějinami Čechů a Slováků v zahraničí, profesora Masarykovy univerzity Jaroslava Vaculíka se zabývá sledováním přeshraničních migrací v období mezi dvěma světovými válkami. Monografie navazuje na předchozí autorovy práce, z nichž připomeňme zejména publikace České menšiny v Evropě a ve světě (2009) a Češi v cizině 1850–1938 (2009).

Pod pojem meziválečné přeshraniční migrace zahrnuje autor poválečnou repatriaci československých státních příslušníků, kteří se v důsledku první světové války ocitli za hranicemi pozdější ČSR, poválečnou reemigraci zahraničních krajanů, kteří se vystěhovali před válkou, a zejména československé vystěhovalectví 20. a 30. let.

Práce je rozdělena do čtyř základních kapitol. První se věnuje problematice repatriace a reemigrace zahraničních Čechů a Slováků po vzniku samostatného Československa. Autor poukazuje na potřebu rozlišování těchto dvou pojmů. Repatriace se týkala především českých a slovenských válečných zajatců, kteří se nacházeli především na území bývalého carského Ruska, vojáků československých legií a úředního personálu, který působil v ostatních zemích Rakouska-Uherska (tedy hlavně osob, které odešly dočasně v době války a nyní se vracely do svých domovů). Reemigrace se pak týká předválečných emigrantů a jejich potomků, kteří měli trvalé bydliště v cizině. O návrat do ČSR se zajímali nejen někdejší hospodářští vystěhovalci, ale i potomci náboženských exulantů z 18. století, kteří se nacházeli v pruském Polsku a Slezsku. Reemigrace byla vyvolána nadějí, že vytvořením samostatného státu se dostaví příznivé hospodářské poměry.

Druhá kapitola nastiňuje nové směry českého a slovenského vystěhovalectví ve sledovaném období. Na kontinentu převládalo vystěhovalectví do Francie, do zámoří po zavedení americké protiimigrační politiky pak hlavně do Kanady a Argentiny. Jako hlavní důvod vystěhovalectví uvádí autor nedostatek možností výdělků. V první polovině 20. let vystěhovalectví zachvacovalo ročně 30–40 tisíc osob. Za vystěhovalce byli považováni také sezónní zemědělská dělníci, kteří odcházeli zejména do Rakouska, Německa a Francie. K značnému poklesu vystěhovalectví došlo v důsledku světové hospodářské krize.

Nejrozsáhlejší část monografie je věnována popisu vystěhovalectví do jednotlivých států; jím se obírá třetí a čtvrtá kapitola. Třetí kapitola popisuje české a slovenské migrace do evropských států. Popisovány jsou jak migrace trvalé, tak sezónní. Nejoblíbenějším evropským cílem mi-

grantů z tehdejšího Československa byla Francie, kterou autor označuje jako hlavního odběratele přebytku zemědělského dělnictva. Dále se publikace věnuje migracím do Německa a Ruska (od roku 1922 SSSR). Všimá si všech problémů, které s sebou vystěhovalství do těchto v této době politicky ne příliš klidných států přinášelo. Připomenuto je vystěhovalství do Belgie.

Ve čtvrté kapitole probírá autor meziválečné české a slovenské vystěhovalství do zamoří. Šlo o migrace do afrických států (Habeš, Jihoafrická unie, Alžírsko, Tunisko, Egypt; myšlenka vytvoření tzv. Nového Československa na Madagaskaru). Dále zde je věnována pozornost vystěhovalství do Asie, kde malé počty krajanů působily v meziválečném období od Turecka na západě až po Mandžusko na východě. Stranou nezůstala krajanová migrace do Palestiny, Mandžuska, Číny, Mongolska, Britské Indie, Nizozemské východní Indie, do Austrálie a Oceánie (Nový Zéland, ostrovy Francouzské Oceánie). Velice oblíbenou vystěhovaleckou destinací byla Kanada, kam směřoval po zavedení kvotových zákonů v USA dvojnásobný počet vystěhovalců než do USA. Dalším oblíbenou zemí pro vystěhovalce z tehdejšího Československa se stala po omezení imigrace do USA Argentina. V knížce se pojednává také o vystěhovalství do Brazílie, Bolívie, Ekvádoru, Guatemaly, Kuby, Mexika, Panamy a Uruguaye. Závěr kapitoly je věnován vystěhovalství do USA.

Publikace přináší ucelený pohled na danou problematiku. Autor přitom vychází z podrobně zmapované pramenné základny a dobového tisku (včetně krajanového a periodik jednotlivých politických stran). Tyto prameny nechává autor s oblibou promluvit, čímž text obohacuje a zpestřuje o zajímavé osudy lidí, kteří hledali štěstí za hranicemi vlasti. Můžeme tak nahlédnout např. do korespondence a do

polemik, které se na téma vystěhovalství vedly v dobovém tisku. Publikace nesleduje pouze počty migrantů a seznam cílových destinací, ale také motivy, které vedly vystěhovalce k opuštění země a problémy, které je v cílovém státě čekaly. Kniha přináší též informace o podmínkách vystěhovalství, zákonech týkajících se vystěhovalství, o institucích, organizacích (např. kolonizačních společnostech) a spolcích spojených s tímto fenoménem. U jednotlivých států jsou popisována místa, kde se migranti z ČSR usazovali, jejich každodenní život, zaměstnání, kterým se zde věnovali, ale i vzdělávání dětí. Publikace se dotýká rovněž takových témat, jako je doprava do daného státu, ubytování a stravování v dané destinaci či rodinný život. Pozornost je věnována také finančním prostředkům, které krajané potřebovali na cestu a na zřízení vlastní existence. Popisovány jsou i některé kolonizační projekty (uskutečněné i neuskutečněné, úspěšné i neúspěšné) a osudy některých jednotlivců. Připomenuty jsou rovněž důvody, které vystěhovalství z ČSR omezovaly. Kniha je doplněna seznamem pramenů a literatury (včetně novin a časopisů), jmenným a místním rejstříkem a seznamem použitých zkratk.

Meziválečné období bylo bohaté na vlnu migrací. Jedni hledali lepší život návratem do nově vzniklého samostatného státu, jiní zase odchodem z něho. Některé vyháněla z domova bída, jiné vidina lehkého zbohatnutí. Anotovaná monografie přináší ucelený pohled na tuto problematiku. Stává se tak jistě dalším z cenných kamíneků mozaiky, jimiž autor přispěl ke zmapování migrace v našich dějinách a které mají v naší historiografii důležité místo.

M. Jireček

\* Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta, Brno 2010, 115 s.

## Kniha o konfliktu kultury s přírodou\*

Filozof J. Šmajš (1938), spisovatel I. Klíma (1931) a vědec V. Čílek (1955) vydali společně knihu *Tři hlasy. Úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou*. Jde o „ideový trojhlas“.

Prof. PhDr. ing. Josef Šmajš, CSc. ve své 68stránkové stati navazuje na své dřívější práce z let 1995–2008 (*Ohrožená kultura, Drama evoluce, Evolutionary Ontology Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture, Filozofie – obrat k Zemi*) a ukazuje v kapitole Vyhynout můžeme jen z vlastní viny na potřebu nového duchovního paradigmatu: dnešní predátorový postoj kultury k Zemi musí být ještě v tomto století nahrazen vyšším mravním principem globalizované kultury, tj. racionálně poznaným a zdůvodněným paradigmatem biofilním (k přírodě přátelským). Východiskem zde může být evoluční ontologie, z níž by měly vycházet také reformované speciální vědy, nově pojaté vzdělání a politika. V návaznosti na to pak autor v 2. kapitole *Mýtus růstu a omyl přírodních zdrojů kritizuje* (až příliš široce a poněkud jednostranně, neboť je i ekologická ekonomika) protipřírodní orientaci hospodářství. Svou stať končí kapitolou *Vzestup významu společenských věd*, které by měly vycházet z pochopení konfliktu kultury s přírodou a osvobodit se z teoretické závislosti na vědách přírodních a technických. Ontologicky poučené společenské vědy by podle Šmajšova názoru už v tomto století měly převzít „vedoucí roli“ v duchovní kultuře, kterou ve fázi kultury protipřírodní sehrávala fyzika. Vzdělání na všech stupních by se mělo koncipovat evolučně a systémově s důrazem na přírodu jako na nejvyšší hodnotu vůbec. – Filozof J. Šmajš jako by byl pokračovatelem Komenského myšlenky vše-nápravy, ovšem dnes všennápravy lidstva,

kteří se vlastní vinou ocitlo na pokraji globální ekologické katastrofy.

Známý český spisovatel Ivan Klíma již v roce 1997 označil Šmajšovu knihu *Ohrožená kultura* za knihu roku. (Mimochodem – pro rok 2011 bylo připraveno její 3. české vydání a i ruský překlad.) Ve své 21stránkové stati *Jsmo ochotni hájit naši planetu?* mj. říká, že schopnost myslet nás v zápase o přežití převedla přes miliony let. Schopnost myslet neodpovědně a nerozumně nás může zničit během několika set či desítek let. Jako doklad uvádí, že kdysi lovci lovili jen tolik, kolik potřebovali k obživě. Nevybíjeli lovnou zvěř pro zábavu jako pozdější šlechta. (Císař František Josef I. za život ulovil 48.345 kusů zvěře.) Ze současnosti kritizuje mj. převažující bulvární tisk, který věci nepodstatné (drby o celebritách, senzace atd.) vydává za důležité a deformuje tak hierarchii hodnot a zájmů. Odvádí čtenáře od skutečného světa s jeho naléhavými problémy. Na ně upozorňují zvláště ekologové, kteří volají po zásadních změnách. Ty lze – podle Klímy – provést pouze z úrovně států. Zároveň však dodává, že „nebude možné řešit komplexněji situaci, která hrozí ekologickou krizí, pokud lidé v rozvinutých zemích nepřinutí své vlády omezit hospodářský růst a zisky nadnárodních bankovních korporací“. Mám jen jednu připomínku: Lze ztotožňovat plebs a dav? (s. 83–84).

Prof. RNDr. Václav Čílek dal své 64stránkové stati název *Dvojí lid tohoto století*. Snad vhodnější by bylo místo „lid“ použít „lidé“ či „obyvatelé“. On sám píše: „Bojím se, že v metafoře o dvojitým lidu bude jednoho dne scházet ještě třetí skupina obyvatel – dlouhodobě nezaměstnaní.“ Začíná vtipně, že podle jednoho z Parkinsonových zákonů připadá na každého experta s nějakým názorem jiný expert s názorem opačným – zejména v ekonomii či na problematice klimatic-

kých změn. „Jedná se o stav obecného znejištění světa. V rámci jednotlivých oborů se však obvykle ví, jaký panuje obecný konsensus, kdo to myslí vážně a kdo produkuje mediální šum.“ (Šunt?) Průběh změn neumíme dobře předpovědět, protože většina systémů je nelineárních. Na taková zjištění, jako J. Alpertův výpočet, že by při zvýšení průměrné globální teploty o více než tři stupně Celsia mohly zahynout až čtyři miliardy lidí, reagují lidé s nedůvěrou: „Jak to mohou vědět? Kdo ví, jak to bude.“ Filtrém nedůvěry naopak dobře proniká osobní zkušenost. (Dvě povodně po sobě jsou už reálným varováním.) Takže pokud se klimatické změny projeví nějakou skutečně velkou humanitární katastrofou, lidé sami začnou volat po změně. Ze dvou zde uvedených případových studií vyvozuje autor dílčí závěr o třech úrovních šetrných strategií – globální, lokální a osobní. Dále prohlašuje, že svět stojí na energii a že nejslabším článkem energetické soustavy je ropa (a přitom počet aut stále roste – přibližuje se jedné miliardě). V kapitole o dvojím lidu mluví na jedné straně o infantilizaci politiků, na druhé straně o těch dole: „Nejpostiženějšími skupinami obyvatel se stanou mladí vysokoškoláci a penzisté.“

Zajímavý je i Cílkův přídavek *Poznámký k textu a nepoužitá torza. Z nich zaujmou pasáže Industrializace vzdělání, Sebevědomá nevdělanost, Mechanizace vědecké práce.*

Knih končí už dříve publikovanou Šmajsovou Nájemní smlouvou se Zemí, kde v preambuli čteme: „Abychom předčasně nevyhynuli, měli bychom expanzi protipřírodní kultury zastavit a uzavřít nájemní smlouvu se Zemí.“

Přidány jsou tři minimedailony autorů – s jejich nakreslenými portréty, které jsou též na obálce. Postaral se o ně (s výtvarnicí Doplněku J. Branou) B. Binka, který je i autorem výborné předmluvy a textu na zadní straně obálky.

Knihu vřele doporučuji celé akademické obci jako podnětnou k přemýšlení o nejzávažnějších otázkách lidstva a světa.

J. Sedlák

\* Tři hlasy. Úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou. Brno, Doplněk 2010. 168 s.

## Miroslav Válka: Sociokulturní proměny vesnice \*

V současné globalizující se světě působí jako „světlušky“ práce přibližující v rovině každodenní praktické činnosti své bádání ke komparativním studiím rekonstruujícím nejrůznější stránky komplikovaných vztahů a zásadních změn v důsledku modernizace života, se spoluvytvářením nových závislostí a stereotypů, vzájemného ovlivňování i případných konfliktů. Za takovou studii lze považovat již při pouhém zběžném seznámení uvedenou publikaci. Dlouholetá tradice výzkumu moravské vesnice na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, přibližně v úvodní kapitole, získala změnou politického systému po roce 1989 kvalitativně větší prostor, kdy v etnografii došlo k několika zásadním inovacím. V této nově nastoupené orientaci pokračuje současný Ústav evropské etnologie, který v letech 2003–2005 řešil grantový úkol Sociokulturní proměny současné vesnice. Jeho záměrem bylo postihnout a analyzovat proměny „družstevního“ venkova a tradiční kultury v souvislosti s polistopadovými změnami. V krátkém časovém odstupu několika let se objevila publikace vedoucího ústavu Miroslava Válka s podtitulem Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí.

Pozorný čtenář prochází pěti vzájemně citlivě propojenými pěti kapitolami, které se vyznačují gradačním nábojem. Od podoby venkovské krajiny a vesnických sidel se dostáváme k proměnám agrární výroby. Její vývoj sledujeme od funkčního rolnic-

kého soukromého hospodaření ke kolektivizované velkovýrobní formě. Uváděné negativní důsledky pro životní prostředí ze strany konvenčního zemědělství vedly v porevolučním období k podpoře alternativních forem zemědělského hospodaření. Solidní obraz sociální struktury vesnice je představen ve čtvrté kapitole, v níž je charakterizována tradiční rurální společnost, která se v důsledku permanentního snižování aktivních pracovníků v zemědělství zásadně proměňuje. Většina obyvatel dnešní vesnice již není profesně vázána na zemědělské aktivity, ale pracuje mimo venkovské bydliště, takže jejich biorytmy jsou určovány jinými faktory než přímým kontaktem s přírodou. Uváděný proces vyliďňování venkova je správně diferencován podle jednotlivých regionů (jiná situace se vytváří v příměstských regionech, odlišná pak ve vzdálenějších a pracově odlehých lokalitách).

Pro běžného čtenáře budou zvlášť přitažlivé poslední dvě kapitoly, které spolu úzce souvisí. Detailně přiblížený společenský život na vesnici se svými tradicemi je zde barvitě zobrazen se všemi odstíny, včetně společenské dimenze duchovního života a revitalizace lokálních a regionálních tradic. Autorův čtivý styl předkládá cyklus rituálů, které byly původně vázány na církevní kalendář a na agrární polní práce či chov dobytka v rámci hospodářského roku; ten se však v průběhu 20. století výrazně transformoval, přičemž začal plnit jiné funkce, které odrážely změněnou sociální situaci vesnice. Zasloučený přehled přináší závěrečná kapitola věnující se aktuálním otázkám identity současné vesnice. Vedle návratu k rurálním tradicím

a k folklorním zdrojům se revitalizuje kolektivní historická paměť. A tak přes zmiňované globalizační tendence v současné společnosti si vesnice (tu více, tu méně) udržuje svá kulturní specifika, jež vyvěrají ze starých lokálních a regionálních tradic.

Po vyčerpávajícím seznamu literatury je přiloženo kalendárium kulturně společenských aktivit moravské vesnice, které postupuje víceméně shodně s lidovým hospodářským rokem. V ukázkách z vytyčených venkovských lokalit přímo vyvěrá dodnes udržovaná současná podoba starých agrárních rituálů předindustriální vesnice. Podobně jako v celé práci, i zde najdeme doprovodné kvalitní dokumentační fotografie. Práci by k přehlednosti prospěl dozajista rejstřík míst.

Autorův mnohostranný obraz moravské vesnice na prahu nového tisíciletí vede přirozeně k závěrečné otázce: co zůstalo v dnešní postmoderní době z tradice, která normovala po staletí život na vesnici? Je sympatické, že Miroslav Válka nepředkládá žádnou závěrečnou „moudrost“, odpověď zůstává otevřená, je jen částečně naznačená. To potvrzuje jeho závěrečné konstatování, že „výzkum vesnice představuje složitý fenomén, který je třeba sledovat na interdisciplinární bázi“. A zde se například nabízí těsnější provázanost na historickou vědu, protože v některých částech je patrná právě jistá absence historického pohledu.

F. Čapka

\* Miroslav Válka: Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 224 s.



**Obsah 45. ročníku****2012**

FIALA PETR: Jsme větší univerzitou a jsme více univerzitou .....	1/4–14
PELÁNEK RADEK: Modelování a simulace komplexních systémů .....	1/15–28
ŠMARDA JAN: Johann Gregor Mendel – výjimečný člověk a geniální vědec .....	2/2–10
ŠUBRTOVÁ MILENA: Čeští autoři literatury pro děti a mládež .....	2/11–18
ŠMARDA JAN: Biomakromolekuly v systému života .....	2/19–25
BOSÁK JURAJ: Jak objev obrovských virů ovlivnil definici živého organismu .... .....	3/3–11
ŠMARDA JAN: Ivan Blatný projevovat básnický talent už jako dítě .....	3/12–27
SEDLÁK JIŘÍ, KOVÁŘ VRATISLAV: Stereotypy obětí domácího násilí a jejich změny .....	3/28–31
NOVÁK TOMÁŠ: Seznamovací inzerce v tisku – ohrožený druh? .....	3/32–34
RAMBOUSEK JIŘÍ: Knihy mého dětství .....	4/3–17

**Významné osobnosti naší univerzity**

K nedožitým devadesátinám Jiřího Bronce (S. ŽAŽA) .....	1/77–78
Vzpomínka na ing. Jaroslava Hnáta, CSc. k jeho nedožitým devadesátinám (M. ŘEHOŘKOVÁ) .....	1/78
K nedožitému jubileu Romana Mrázka (S. ŽAŽA) .....	1/78–80
Sedmdesát let od popravy profesora Jana Floriana (S. ČECH) .....	2/61–63
Embryolog Karel Mazanec (S. ČECH) .....	3/77–78
Ladislav Jandásek – 95 let od narození (M. VOTAVA) .....	3/76–77
Odkaz Josefa Hrabáka a Františka Tenčíka (J. POLÁČEK) .....	4/63–66
Vzpomínka na prof. MUDr. Adolfa Žáčka, DrSc. (1917–2010) (J. HOLČÍK) .....	4/66–67

**Kultura a umění**

Bohdan Lacina (J. SEDLÁŘ) .....	1/33–55
Osobnost a dílo Bohdana Laciny (J. HLUŠIČKA) .....	1/56–63
Bohdan Lacina a Pedagogická fakulta MU (I. ZHOŘ) .....	1/64–65
Vývojové proměny české a slovenské hudby 20. století (V. SPOUSTA) .....	2/33–45
Proměny nonartificiální hudby 20. století (V. SPOUSTA) .....	3/46–54
Hyperrealismus v sochařství (J. SEDLÁŘ) .....	3/55–69
Public Art (J. SEDLÁŘ) .....	4/19–31

**Diskuse: Co určuje cenu uměleckého díla?**

František Kupka: Aukční fenomén současnosti (A. SEKOT) .....	2/47–48
Ceny umění očima ekonoma (M. VILDMANNOVÁ) .....	2/49–50

Ad hoc aukcím obrazů (J. SEDLÁŘ) ..... 2/51–69

### **Naše diskuse**

Univerzitní student a český jazyk (úvod do diskuse) (V. SPOUSTA, J. ŠMARDA) ...  
..... 3/71–75

### **Dostali jsme dopis**

Ad: Přišel čas se ohlédnout, Universitas 1/2012 (I. NĚMEC, J. RAMBOUSEK) ...  
..... 3/70

### **Jak je to jinde ve světě**

SOUDEK DUŠAN E.: Univerzity na severoamerickém kontinentě ..... 2/71–72

### **Ze současné medicíny**

ZEMAN KAREL: Budoucnost kardiovaskulárního a neurologického výzkumu  
ve Fakultní nemocnici U Sv. Anny – ICRC ..... 3/27–32  
GROCHOVÁ ILGA: Současné možnosti genetiky v kardiologii ..... 3/35–43

### **Aktuality v právu**

VÝBORNÝ ŠTĚPÁN: Když se demokracie brání ..... 1/29–32  
KOLMAN PETR: Akreditační komise a právo na informace ..... 3/44–45

### **Jak to vidím já**

BOČEK VÍT: Poznámky k aktuálnosti vydané korespondence Václava Machka ..  
..... 2/65–67  
CHALUPA BOHUMÍR: Vědění, vzdělání a inteligence ..... 2/68–69

### **Náš rozhovor**

Rozhovor s jubilentem prof. MUDr. Romanem Janischem, DrSc.  
(A. SVOBODA) ..... 1/66–70  
Rozhovor s doc. PhDr. Věrou Linhartovou, CSc. (J. ŠMARDA) ..... 1/71–76  
Rozhovor s doc. MUDr. Marií Bouchalovou, CSc. (J. HOLČÍK) ..... 4/32–35  
Růžena Ostrá vzpomíná... (A. POLICKÁ A B. LIBROVÁ) ..... 4/36–42  
Osmdesáté narozeniny prof. Lubomíra Bartoše (P. STEHLÍK) ..... 4/42–50  
Byla jsem vyzvána odpovědět (V. LINHARTOVÁ) ..... 4/51

### **In memoriam**

Zemřel Ludvík Tošenovský (I. HOLZBACHOVÁ) ..... 2/60  
Půl století od smrti prof. Václava Tomáška (M. VOTAVA) ..... 2/63–64  
Zemřel Jaroslav Šabata (T. NOVÁK) ..... 3/79–80  
Dušan Soudek nás opustil (J. ŠMARDA) ..... 4/68–70

### **Ze života na univerzitě**

Archiv Masarykovy univerzity (J. PLOSOVÁ) ..... 4/52–62

### **Redakci Universitas došlo**

1/14, 63, 65, 76

2/10, 70, 80  
3/11, 27, 43, 75

### **Panorama knih**

Sportem ku zdraví 2009 (J. ŠMARD A) .....	2/73–74
Vědecká péče o zdraví dnešního člověka (J. ŠMARD A) .....	2/74–75
Povídky Vladimíra Šrámka (J. POLÁČEK) .....	2/75–76
Renée Grenarová: Jednoduché ustálené komparace s antroponymy a spojkou jako – kak v češtině a ruštině (A. BRANDNER) .....	2/76–77
Václav Štěpánek: Jugoslávie-Srbsko-Kosovo. Kosovská otázka ve 20.století (J. VACULÍK) .....	2/77–78
Ivana Holzbachová: Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti (D. PICHOVÁ) .....	2/79
Michal Doubek, Zdenek Ráčil, Jiří Mayer: Klinické využití humanizované monoklonální protilátky ALEMTUZUMAB (Z. ADAM) .....	3/81
Dokončení velkého díla (S. KONEČNÁ) .....	4/71–72
Dušan Šlosar: Opera Bohemica Minora (M. ŠTEFKOVÁ) .....	4/72–73
Existují děje nevysvětlitelné? (J. ŠMARD A) .....	4/73–76
Jaroslav Vaculík: Nástin českých a slovenských přeshraničních migrací v meziválečném období (M. JIREČEK) .....	4/76–77
Knih a o konfliktu kultura s přírodou (J. SEDLÁK) .....	4/78–79
Miroslav Válka: Sociokulturní proměny vesnice (F. ČAPKA) .....	4/79–80

### **Zmizelý zápisník Vladimíra Fuxe**

Jediné trochu reálné vysvětlení: Skřítek Puk zasahuje .....	1/29–32
Přískokem vpřed, aneb Máme draka, purkmistře! .....	2/33–37
Asi to bude trochu nepřesné, ale – Překvapení nejsou nikdy vyloučena .....	3/38–41
Nebud' labuť z hlediska muzikologie, popřípadě Všeho do času, zvláště je-li nejistý .....	4/42–44

**ZMIZELÝ ZÁPISNÍK Vladimíra Fuxe**

**Nebud' labuť z hlediska muzikologie,  
popřípadě  
VŠEHO DO ČASU,  
ZVLÁŠTĚ, JE-LI NEJISTÝ**

Ač se to zdálo tehdy být k nevíře, Uhdeho Král-Vávra se dočkal premiéry v plném znění své satirické bezohlednosti. Stalo se tak 26. února 1964, a smím-li sestručnit divácké ohlasy slovy tehdejších pocitů, byla to bomba. Protože dramaturgicky s autorem spolupracoval Jiří Flíček, zažil jsem premiéru jako ostatní diváci. Na rozdíl od nich jsem sice znal fakturu hry a trochu i text, ale na zkoušky jsem nechodil. Je samozřejmé, že vnímání velmi prospívá každé novum.

Nedovedu odhadnout, nakolik by setkání s touto hrou mohlo být zajímavé pro toho, kdo tehdejší společenskou atmosféru nezažil: režim, který na základě okolnosti, že nebylo soukromých vlastníků výrobních prostředků, prohlásil ČSR za stát socialistický a jeho zkratku rozšířil na „ČSSR“, ztrácel po drobných, opatrných krůčcích strach o vlastní existenci a sílily v něm snahy, aby to, co bylo neustále proklamováno, se opravdu realizovalo. Rok šedesátý osmý ťukal už z povzdálí na dveře. Jakožto věru řízné politikum vzbudil Král-Vávra okamžitou pozornost. Dovolte, abych krátce citoval z autorovy vzpomínky, napsané pro sborník *Bylo-nebylo Satirické divadlo Večerní Brno*:

Hned po premiéře vzplály spory. Tajemník Manoušek (KV KSČ, odd. kultury) inspiroval a pomáhal formulovat kritický článek v brněnské *Rovnosti*, plný ostrých dílčích výhrad. (...) Nezpochybňoval však správnost toho, že hra byla uvedena. Tím ovšem bránil nejen nás, ale především sebe. S kladnými kritikami pak přispěchali na pomoc Jan Kopecký, Sergej Machonin, Jaroslav Opavský, z Prahy se přijel oficiálně podívat Čestmír Císař a jeho úsudek byl příznivý. Jen závěr, který ohlašuje, že se hra opakuje jako doslovný NONSTOP-NONSENS, ho poněkud neuspokojoval. Prý je na ústředním výboru strany nemálo poctivých lidí, kteří si stejně jako on přejí změnit situaci k lepšímu. Jestli hodlám svou pointou tvrdit, že jejich úsilí není k ničemu, pak mi navrhuje, abych to šel dělat místo něj. Přitom mě pan Sokolovský za zády tiše popíchoval: Vole, vemte to! – Ta věta mi zněla v uších, když jsem o čtvrt století později dělal ministra kultury a předsedu sněmovny.

Neodolám pokušení zmínit se o příhodě, ke které údajně došlo při uvedení *Krále-Vávry* na zájezdu divadla do Prahy. Jakkoliv je málo pravděpodobná, dokreslovala by dost výstižně tehdejší stav společenského myšlenkového pohybu. Fáma praví, že hned po prvním představení se odebralo několik horlivých pečovatелů o nedotknutelnost prvního tajemníka KSČ a současně prezidenta

ČSSR A. Novotného právě za ním, a sdělili mu: „Tondo, je tu nějaké divadlo z Brna a dělá si z tebe veřejně srandu.“ Na to pan prezident: „Počkat – ze mě a nebo ze Strany?“ – „No, jasně z tebe! To přece nejde!“ – Načež Tonda údajně pravil: „Ze mě můžou. Ze Strany nesmějí!“ – Ta doba nesla v sobě něco vysoce zajímavého a není náhoda, že bývá vzpomínána jako období nadějně, i co do rozvoje věcí kulturních.

Zatímco se toto dalo, nebylo sice – na rozdíl od učebnice latiny – oblíbeno Saguntum, nýbrž jsem byl seznámen s námětem na možnou hru a v dalším i s jeho původcem, panem Augustinem Kneifelem ze Strašic nedaleko Rokycan. Jeho nápad na paralelu mezi tím, čemu se říká odyssea a našimi cestami životem, byl lákavým rámcem pro podobenství onoho druhu, na jakých stavěla divadelní mluva Večerního Brna, vyznávající (neskromně, ale s láskou) snahu, jít v tomto ohledu cestou svých velkých vzorů V+W.

Zkusili jsme s panem Kneifelem psát ve dvojici, což se kupodivu dost brzy osvědčilo, a tak z pobytu ve Strašicích a pak v Lučči u pana Mario Andera vzešla hra „...alias odyssea“ o plavbě Odysseových infanteristů na lodi, zmítané beznadějně protichůdnými úradky bohů Poseidona a Pallady Athény na stále nekonečné cestě k vytoužené Ithace po vyhrané trojské válce. Dějem provázela Ljuba Hermanová jako paní Homérová, vdova po epiku, v obou portálech se přetrumfovávali P. T. bozi Poseidon a Athena, vyřizující si olympské účty na úkor božsky manipulovaných pozemšťanů. Motto hry jsme vzali z aforismů, které dodal jako na zavalanou polský satirik Stanisław Jerzy Lec: HISTORIE JE JAKO MOŘE – Z DÁLKY VYPADÁ MAJESTÁTNĚ, ALE KDYŽ JSI UPROSTŘED, ZVEDÁ SE TI ŽALUDEK. (Doznávám, že jsem ani tehdy ani dnes nezískal ze skutečností tohoto světa pocit, že by Lecova definice neměla pravdu, viz humanitární bombardování, hromadné hroby bosenské, nebo řezání hlavy zajatci nožem za plného vědomí. Rozdíl proti dřívějšíku je pouze ten, že můžeme díky televizi být při tom, takže je pokrok patrný pouhým okem. Zajisté bývalo na tomto světě líp tenkrát, kdykoliv lidé ani nevěděli, že mají tu čest existovat ausgerechnet v nějakém historickém období.)

Z písní, kterými komentovala herní situace Ljuba Hermanová coby paní Homérová, se zvukově – pokud vím – nezachovalo nic, snad někde tu a tam text. (Vzpomínám na úryvek songu „Zastavte svět, chci vystoupit“, končící slovy:

„Nač, pane, řeči plané –  
já jdu hned!

Jen řekněte mi, kapitáne,  
kdy pojede příští svět.“

(Písně se – jako obvykle – dělaly, většinou až byl hotov herecký text hry, takže často nebyly ani v pracovním výtisku.). Zachovala se však ústřední píseň lodníků Táhnem oceánem pravíci:

„Jen moře ví,  
kde leží Ithaka a kdy se objeví.  
Ve spleti cest  
k té pravé nepomůže žádná zbožná lest.

Ať dál oceán  
naklání loď ze všech stran,  
chceme ho znát,  
chceme znát, co je oceán!“

Na jedné straně je totiž lidská umíněnost nepochybně nebezpečná a existenci ohrožující (viz veškeří fanatikové, co jich kdy kde bylo, je a bohužel zřejmě i bude, cítící se vykonavateli božských věštb až do hrdel a statků, zhusta bez nároku na užívání hlavy k myšlení), na straně druhé až nepochopitelná umíněnost ve věcech poznání pravd o světě a jeho fungování nesporně lidstvo zachránila před vyhynutím na způsob dronta mauricijského, který proslul pod jménem blboun nejapný.

Naštěstí je patrně faktem, že nás na tomto světě udržuje nikdy nekončící touha po poznání, tak jasně zachycená v biblickém podobenství o ztrátě ráje nevědomostí, z něhož Adama a Evu vyhnalo jablko poznání a Boží úrdek: jen jděte a zakuste, co obnáší poznávat pravdu a nést její tíhu v denní pozemské existenci!

A tak se i stalo. Nezadrží nás ani možnost, že se pravdivou prokáže nejedna pověst o Skyllách a Charybdách, hrozících po cestě. A končí-li hra konstatováním „*Pánové, my jsme propluli.*“, je to nejen výhled a kladná možnost. Je to i doznání nevyhnutelnosti lidského osudu, nedbajícího zájmových věštb soupeřících Olympanů, kterým vlastně nevyšly božské záměry ani jednomu, takže se do doznávající lodnické písně

„Možná je ta pouť  
nekonečná,

s tím, kdo se zastaví, je ámen,  
navždy ámen...“

uštěpačně ptají:

Pallas Athena: A co tvá věštba, mocný Poseidone?

Poseidon: A co TVÁ věštba, mocná Pallado?

a uzavírá paní Homérová: NA CO ty věštby, mocní?

Ta inscenace je pro mě z několika důvodů pamětihodná. Jednak v ní hrál nový člen divadla Jiří Pecha, jeden z už mála starých kamarádů, jednak jsem se seznámil s panem Kneifelem, jeho příjemnou paní a synem, dále (což jsem zatím netušil) jsem spolunapsal něco, co bylo uvedeno o pár let později znova jako dosti hořký komentář po srpnu 1968. Mimoto, jak brzy vyšlo najevo, to byla moje „labutí píseň“ jakožto autora Večerního Brna. (Je taková tradiční představa, že umírající labuť ještě zazpívá. V divadlech je ovšem labutí citelný nedostatek, z historie znám jenom Labuť Avonskou a pak stať o tom, proč se v labuťárně chodí po špičkách, což zajímavě rozebrali pánové Horníček a Kopecký.) Vzhledem k tomu, že se Evžen Sokolovský přiklonil k pokusům o absurdní divadlo, které ho zřejmě jako možnost zaujalo a měl k ruce podnikavého dramaturga Jiřího Flíčka, shledal jsem svoje další setrvání ve Večerním Brně neproduktivním (takové divadlo jsem neuměl dělat, ani mě to nelákalo k pokusnictví) a v roce 1965, po uvedení ...ALIAS ODYSSEJE jsem se vrátil do brněnského rozhlasu, tentokrát do hudební redakce.

O čemž budiž řeč příště, nastane-li takové příští.